

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ПОЛТАВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА ІМЕНІ ЮРІЯ КОНДРАТЮКА»

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ЧЕРВ'ЯК АННА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 336.7:005.332.5

ДИСЕРТАЦІЯ

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ФІНАНСОВО-КРЕДИТНИХ УСТАНОВ

051 Економіка

05 Соціальні та поведінкові науки

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ А.В. Черв'як
(підпис)

Науковий керівник:

Онищенко Володимир Олександрович
доктор економічних наук, професор,
заслужений працівник освіти України

Полтава 2022

АНОТАЦІЯ

Черв'як А.В. Економічна безпека фінансово-кредитних установ. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 Економіка (05 Соціальні та поведінкові науки). – Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка». – Полтава, 2022.

Дисертаційна робота присвячена розвитку теоретичних і методичних засад та розробленню практичних рекомендацій щодо забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитних установ в Україні.

У дисертаційній роботі виділено і класифіковано існуючі трактування поняття «економічна безпека фінансово-кредитної установи» з точки зору аспектів: стан, властивість, процес, здатність, які за авторського підходу взаємодоповнюють один одного. Розкрито теоретичну сутність поняття економічної безпеки фінансово-кредитних установ, окреслено її визначальну роль у фінансовій системі України.

Наведено суб'єктно-об'єктну характеристику системи економічної безпеки фінансово-кредитних установ та її багатoeлементну структуру.

Удосконалено наукові підходи щодо інструментарію визначення стану економічної безпеки фінансово-кредитних установ. Поглиблено науково-методичні засади оцінювання економічної безпеки фінансово-кредитних установ, основною метою якого є визначення реального рівня економічної безпеки та чинників, котрі впливають на неї.

Узагальнено визначення сутності економічної безпеки фінансово-кредитних установ на основі аналізу методичних підходів науковців та запропоновано авторський підхід, котрий визначено як «еволюційний», оскільки економічна безпека забезпечується розвитком та сама є передумовою подальшого розвитку фінансово-кредитних установ та інших суб'єктів економічної системи.

Представлено авторське бачення складових економічної безпеки фінансово-кредитних установ, ураховуючи складність і багатогранність цього поняття. До зазначених автором складових економічної безпеки фінансово-кредитних установ відносяться: фінансова, маркетингова, кадрова, інформаційна, енергетична, техніко-технологічна, комплаєнс та матеріально-силова. Обґрунтовано необхідність визначати ці складові стратегічними напрямками забезпечення та підвищення рівня економічної безпеки фінансово-кредитних установ.

Сформовано авторське визначення поняття «загроза», що базується на особливостях діяльності фінансово-кредитних установ і являє собою явища, процеси або дії/бездіяльність, котрі відбуваються у зовнішньому та внутрішньому середовищі діяльності фінансово-кредитної установи і прямо чи опосередковано підвищують імовірність порушення стабільного її функціонування, недосягнення нею своїх цілей через нанесення фінансово-кредитній установі будь-якого виду збитків.

Представлено авторське бачення взаємозв'язку понять «загроза», «безпека» та «ризик», що визначає ризик рівнем загрози і дає математичне уявлення виразу можливості настання перешкод при зростанні загрози до рівня небезпеки.

Визначено основним елементом процесу забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитних установ ідентифікацію загроз; зроблено акцент на пріоритетності завдання, яке полягає у своєчасному виявленні, дослідженні характеру, напряму впливу, ймовірності реалізації та попередженні потенційних кризових станів. У роботі систематизовано та наведено найвагоміші ознаки загроз економічній безпеці фінансово-кредитних установ, які рекомендовано до застосування у процесі їх ідентифікації.

У дослідженні схарактеризовано інформаційно-аналітичну роботу як таку, що важко формалізується, полягає у зборі, обробці, аналізі, інтерпретації інформації та є необхідною у прийнятті управлінських рішень щодо забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитних установ. Подано

класифікацію інформації для цілей забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитних установ; визначено основні завдання інформаційно-аналітичного забезпечення; представлено авторське бачення послідовності етапів реалізації роботи інформаційно-аналітичного забезпечення.

Представлено функціонально-аналітичний блок системи забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитних установ, проведено огляд та здійснено аналіз тенденцій розвитку фінансово-кредитних установ України. Здійснено моніторинг фінансової системи країни та визначено загрози, відповідно до складових економічної безпеки фінансово-кредитної установи, які мають місце або потенційно можливі у майбутньому.

Автором узагальнено та систематизовано основні етапи проведення оцінювання рівня економічної безпеки фінансово-кредитних установ.

Запропоновано удосконалений підхід до оцінювання стану економічної безпеки фінансово-кредитних установ на основі скорингового методу, що використовує математичну пропорцію, математичні моделі прогнозування з урахуванням тенденцій змін зовнішнього та внутрішнього середовища. Отримані прогнозні дані враховуються при розробленні комплексного забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитної установи. Також у моделі застосовується шкала Харрінгтона, що дозволяє визначити рівень економічної безпеки відповідно до п'яти можливих рівнів. У зазначеному підході для більш повного визначення рівня економічної безпеки, який би базувався не лише на аналізі фінансових результатів діяльності установи, досліджуються й інші її стратегічно важливі складові.

У роботі запропоновано використовувати для прогнозування рівня економічної безпеки фінансово-кредитних установ модель експоненціального згладжування та адаптивну модель Брауна. Представлені моделі доповнили одна одну, оскільки експоненціальне прогнозування актуальне при нечіткій тенденції зростання чи спаду; адаптивна модель швидко пристосовує свою структуру і параметри до зміни умов, спричинених впливом деструктивних факторів.

Виявлено кореляційні взаємозв'язки між досліджуваними показниками, які використовувалися при аналізі складових економічної безпеки фінансово-кредитних установ, та результативним показником – загальним рівнем економічної безпеки установи. Це дозволяє актуально й адекватно спланувати/коригувати стратегічний напрям подальшого розвитку установи.

Запропоновано підхід до розуміння механізму забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитних установ, який являє собою сукупність взаємопов'язаних процесів, методів, прийомів та елементів, що взаємодіють у визначеному порядку й забезпечують успішне досягнення поставленої мети. Ця мета полягає у забезпеченні безпечної діяльності та потенціалу до розвитку.

Визначено суть, значення і важливість застосування в роботі фінансово-кредитних установ цілісного механізму забезпечення економічної безпеки.

Розроблено концептуальну модель механізму забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитних установ, яка враховує: економічні інтереси фінансово-кредитної установи; державне регулювання та контроль; внутрішні методи контролю; інформаційно-аналітичне забезпечення; функції, принципи і методи управління; організаційну структуру; інструменти; критерії оцінювання; важелі й інструменти виявлення і протидії загрозам внутрішнього та зовнішнього середовища.

У роботі визначено стратегію економічної безпеки фінансово-кредитної установи як структурну складову бізнес-моделі розвитку, котра має відповідати завданням цієї бізнес-моделі. Згідно з цим положенням визначено основні цілі стратегії. Запропоновано вдосконалити стратегію економічної безпеки фінансово-кредитних установ шляхом упровадження в діяльність оперативної та комплексної системи реагування на загрози. Також автором запропоновано логічно-послідовну схему реалізації стратегії економічної безпеки фінансово-кредитних установ, яка має п'ять логічних етапів.

Проаналізовано міжнародний досвід протидії загрозам, викликаних пандемією COVID-19 та визначено вплив упроваджених заходів на економічну безпеку фінансово-кредитних установ.

Дисертація є завершеним науковим дослідженням, яке містить удосконалені теоретичні засади, методичні підходи та надані практичні рекомендації щодо оцінювання і забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитних установ.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що теоретичні положення, методичні підходи та висновки, які представлено у дисертації, доведені до рівня прикладних рекомендацій, котрі у сукупності створюють обґрунтовану основу до побудови цілісної системи забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитних установ. У процесі здійснення дослідження було отримано наукові результати, котрі були використані установами у розробці положень політики забезпечення економічної безпеки.

Ключові слова: економічна безпека, фінансово-кредитні установи, загрози, ризики, оцінювання рівня економічної безпеки, механізм забезпечення економічної безпеки.

ABSTRACT

Cherviak A.V. Economic security of financial and credit institutions. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The dissertation on competition of Thesis for the degree of Doctor of Philosophy in specialty 051 Economics (05 Social and behavioral sciences). – National University «Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic». – Poltava, 2022.

The dissertation is devoted to the development of theoretical and methodological principles and practical recommendations for ensuring the economic security of financial and credit institutions in Ukraine.

The dissertation highlights and classifies the existing interpretations the concept of «economic security of financial and credit institutions» in such aspects terms: state, property, process, ability, which in the author's approach complement each other. The theoretical essence of the concept economic security of financial and

credit institutions is revealed, its defining role in the financial system of Ukraine is outlined.

The subject-object characteristics of the system of economic security of financial and credit institutions and its multi-element structure are given.

Scientific approaches to the tools for determining the state of economic security of financial institutions study have been improved. The scientific and methodological principles of assessing the economic security of financial and credit institutions have been deepened, the main purpose of which is to determine the real level of economic security and the factors which affect it.

The essence definition of economic security of financial and credit institutions based on methodological approaches analysis of scientists is generalized. The author's approach is proposed, which is defined as «evolutionary», as economic security is provided by development and is a factor in financial institutions and other economic entities.

The author's vision of the components of economic security of financial and credit institutions is given, taking into account the complexity and versatility of this concept, which are justified to determine the strategic directions of ensuring and improving the level of economic security. These author's components include financial, marketing, human resources, information, energy, technical and technological, compliance and logistics.

The author's definition of the term «threat» based on the characteristics of financial and credit institutions, which is a phenomenon, process or action/inaction that occurs in the external and internal environment of financial institutions and directly or indirectly increases the likelihood of violating its stable functioning, failure to achieve its goals due to inflicting any kind of damage on the financial institution.

The author's vision of the relationship between the «threat», «security» and «risk» is presented, which defines risk as a measure of threat and gives a mathematical idea of the possibility of obstacles in the face of growing threats to the level of danger.

The main element of the process of ensuring the economic security of financial and credit institutions is their identification; the main task is formulated, which is to timely identify, study the nature, direction of impact, probability of implementation and prevention of potential crises. The main features of threats to the economic security of financial institutions, which are recommended for use in the process of their identification are systematized and presented in the scientific paper.

The information-analytical work as difficult to formalize, consists in collecting, processing, analyzing, interpreting information and is necessary in making management decisions to ensure the economic security of financial and credit institutions is described in the paper. The classification of information for the purposes of ensuring the economic security of financial and credit institutions is presented; the main tasks of information and analytical support are determined; the author's vision of the sequence of stages of realization of information and analytical support is presented.

The functional-analytical block of the system of economic security of financial and credit institutions is presented, the review and the analysis of tendencies of development of financial and credit institutions of Ukraine is carried out. The country's financial system has been monitored and threats identified in accordance with the economic security components of the financial institution that are or are potentially possible in the future.

The author summarizes and systematizes the main stages of assessing the level of economic security of financial institutions.

An improved approach to assessing the state of economic security of financial and credit institutions based on the scoring method using mathematical proportions, mathematical forecasting models taking into account trends in the external and internal environment. The obtained forecast data are taken into account in the development of comprehensive economic security of the financial institution. The model also uses the Harrington scale, which enables to determine the level of economic security according to five possible levels. This approach examines its other strategically important components in order to more fully determine the level of

economic security, which would be based not only on the analysis of the institution's financial performance.

The usage of the model of exponential smoothing and the adaptive Brown model to predict the level of economic security of financial and credit institutions is proposed in the paper.. The presented models complemented each other, as exponential forecasting is relevant with a vague upward or downward trend; the adaptive model quickly adapts its structure and parameters to changes in conditions caused by destructive factors influence.

The correlations between studied indicators used in the analysis of economic security financial and credit institutions components and the resulting indicator - the overall institution' economic security level. This allows us to quickly and adequately plan/adjust the strategic direction institution's further development.

Thus, under the mechanism of economic security of the financial and credit institutions we propose to understand a set of interrelated processes, methods, techniques and elements that interact with each other in a certain order and ensure successful achievement of the goal, which is defined by the essence of economic security of the financial and credit institutions – ensuring safe operation and capacity then the development of the institution.

The essence, significance and importance of application of the integral mechanism of ensuring economic security in the work of financial and credit institutions are determined.

A conceptual model of the mechanism for ensuring the economic security of financial institutions has been developed, which takes into account: economic interests of the financial institution; state regulation and control; internal control methods; information and analytical support; functions, principles and methods of management; organizational structure; tools; evaluation criteria; levers and tools for detecting and counteracting threats to the internal and external environment.

The paper identifies the strategy of economic security of the financial institution as a structural component of the business model of development, which should meet the objectives of this business model. According to this provision, the

main goals of the strategy are defined. It is proposed to improve the strategy of economic security of financial institutions by implementing an operational and comprehensive threat response system. Also, the author proposes a logical and consistent scheme for implementing the strategy of economic security of financial institutions, which according to the author's interpretation has five logical stages.

The international experience of counteracting threats posed by the COVID-19 pandemic is analyzed and the impact of the implemented measures on the economic security of financial and credit institutions is determined.

The dissertation is a completed research study where new theoretical provisions, methodological approaches and practical recommendations for assessing and ensuring the economic security of financial institutions have been improved and developed.

The practical significance of the results is that the theoretical provisions, methodological approaches and conclusions presented in the dissertation are brought to the level of applied recommendations, which together create a sound basis for building a comprehensive system of economic security of financial and credit institutions. In the course of the research, scientific results were obtained, which were used by institutions in developing policy provisions for economic security.

Key words: economic security, financial and credit institutions, threats, risks, assessment of the level of economic security, mechanism for ensuring economic security.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації у виданнях, що включені до міжнародних наукометричних баз

1. Cherviak A.V., Onyshchenko V. O., Khudolii Y. S. Peculiarities of ensuring economic bank security in terms of financial instability. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2016. 20 (1). P. 4–12. DOI:

10.18371/FCARTP.V1I20.72893 (Web of Science, збірник наукових праць групи А фахових видань України) (0,3 друк. арк.). *Особистий внесок: обґрунтовано актуальність використання в системі забезпечення економічної безпеки банківських установ кореляційно-регресійного аналізу з виявленням щільності зв'язку між досліджуваними елементами, що дозволяє розробити дієвий комплекс заходів (0,2 друк. арк.).*

2. Cherviak A., Onyshchenko V., Sivitska S. Construction industry in Ukraine credit analysis. *International Journal of Engineering and Technology (UAE)*. 2018. 3.2 (7). P. 280–284. DOI: 10.14419/ijet.v7i3.2.14420 (Scopus) (0,42 друк. арк.). *Особистий внесок: досліджено роль банківського кредитування (на основі будівельної галузі), проаналізовано ризики та загрози кредитування будівельної галузі для економічної безпеки фінансово-кредитних установ (0,3 друк. арк.).*

Публікації у наукових фахових виданнях України

3. Черв'як А.В. Методика оцінювання економічної безпеки фінансово-кредитних установ. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2020. 4 (3). С. 196–201. DOI: 10.31891/2307-5740-2020-284-4(3)-36 (Index Copernicus) (0,53 друк. арк.).

4. Cherviak A.V., Onyshshenko V.O., Sivitska S.P. Covid-19 and its impact on Ukrainian economy. *Економіка і регіон*. 2021. 1(80). P. 6–14. DOI: 10.26906/EiR.2021.1(80).2232 (Index Copernicus) (0,52 друк. арк.). *Особистий внесок: визначено основні аспекти впливу пандемії на рівень економічного розвитку країни у контексті забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитних установ у період економічної та соціальної нестабільності (0,4 друк. арк.).*

5. Cherviak A. Mathematical forecasting models in the financial institutions' economic security system. *Економіка і регіон*. 2021. 2(81). P. 82–85. DOI: 10.26906/EiR.2021.2(81).2355 (Index Copernicus) (0,4 друк. арк.).

6. Черв'як А.В. Міжнародний досвід з контролю за діяльністю фінансово-кредитних установ як основа їх економічної безпеки. *Економіка та*

суспільство. 2021. 24. DOI: 10.32782/2524-0072/2021-24-53 (Index Copernicus)
URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/685/658> (0,52 друк. арк.).

В інших виданнях

7. Cherviak A., Onyshshenko S., Sivitska S., Shapovalova O. Information Systems Protection in Financial Institutions. *International Journal of Engineering and Technology (UAE)*. 2018. 4.8.(7). P. 856 – 859. DOI: 10.14419/ijet.v7i4.8.28136 (0,44 друк. арк.). *Особистий внесок: на основі оцінки розвитку інформаційного середовища діяльності фінансово-кредитних установ та виявленої тенденції до зростання кіберзагроз обґрунтовано доцільність моніторингу й аналізу інформаційної складової економічної безпеки фінансово-кредитних установ (0,3 друк. арк.).*

Тези доповідей на наукових конференціях

8. Cherviak A.V., Onyshchenko V.O., Sivitska S.P. Information technologies at protection system of economic safety of financial institutions. I Міжнародна науково-практична конференція «*TECHNOLOGY, ENGINEERING AND SCIENCE – 2018*», м. Полтава–Лондон, 24–25 жовтня 2018 р. Лондон: ПолтНТУ, 2018. С. 85–87. (0,16 друк. арк.). *Особистий внесок: доведено актуальність забезпечення необхідного рівня з захисту інформаційних технологій у системі забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитних установ (0,1 друк. арк.).*

9. Черв'як А.В. Захист інформації фінансових установ. III Всеукраїнська науково-практична конференція «*Трансформація національної моделі фінансово-кредитних відносин: виклики глобалізації та регіональні аспекти*», м. Ужгород, 19 листопада 2018 р. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2018. С. 353–356 (0,16 друк. арк.).

10. Черв'як А.В., Онищенко В.О. Значення фінансових посередників у забезпеченні фінансової стабільності національної економіки. *Економічний розвиток держави та її соціальна стабільність*: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції, м. Полтава, 15 травня 2019 р. Полтава:

Національний університет імені Юрія Кондратюка, 2019. Ч.1. С. 26–28 (0,16 друк. арк.). *Особистий внесок: на основі проведеного аналізу розвитку фінансового сектору, визначено важливість забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитних установ як складової стабільності національної економіки (0,1 друк. арк.).*

11. Черв'як А.В., Онищенко В.О., Сівіцька С.П. Вплив діджиталізації на економіку країни. Міжнародний науковий форум «*NEW ECONOMICS – 2019*», м. Київ, 14–15 листопада 2019 р. Київ: Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, 2019. С. 93–97. (0,2 друк. арк.). *Особистий внесок: досліджено сучасні тенденції розвитку новітніх технологій та роль діджиталізації у забезпеченні економічної безпеки фінансово-кредитних установ як складової розвитку національної економіки (0,1 друк. арк.).*

12. Черв'як А.В. Аналіз проявів кіберзлочинності в Україні. III Міжнародна учнівсько-студентська конференція «*Молодіжна наука у контексті суспільно-економічного розвитку країни*», м. Черкаси, 22 листопада 2019 р. Черкаси: Східноєвропейський університет економіки і менеджменту, 2019. С. 206–208 (0,11 друк. арк.).

13. Cherviak A.V., Onyshchenko V.O., Sivitska S.P. Internet services in banking innovative development. XIII Міжнародний бізнес-форум «*Проблеми та перспективи розвитку інноваційної діяльності в Україні*», м. Київ, 20 березня 2020 р. Київ: Київський національний торговельно-економічний університет, 2020. С.162–164. (0,1 друк. арк.). *Особистий внесок: визначено роль та ризику інтернет сервісів у діяльності банківських установ та їх вплив на рівень економічної безпеки фінансово-кредитних установ (0,04 друк. арк.).*

14. Cherviak A.V., Onyshchenko V.O., Sivitska S.P. Economics' security digital component value in terms of pandemic. VI Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція з міжнародною участю «*Економічна безпека: держава, регіон, підприємство*», м. Полтава, 21 грудня 2020 р.-21 січня 2021 р. Полтава: Національний університет імені Юрія Кондратюка, 2021. С. 7–8. (0,1 друк. арк.). *Особистий внесок: виділено у системі складових економічної*

безпеки діджитал-компонент, його роль та вплив на економічну безпеку фінансово-кредитних установ в умовах пандемії (0,05 друк. арк.).

15. Cherviak A., Onyshchenko V. The forecasting role in the financial institutions' economic security system. *11th International Conference on Engineering, Project, and Production Management*, Bialystok, 19-21 September 2021, On-line, Poland, Bialystok: Bialystok University of Technology, 2021 (0,26 друк. арк.). *Особистий внесок: визначено роль прогнозування у процесі забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитних установ (0,16 друк. арк.).*

ЗМІСТ

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ	16
ВСТУП	17
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНИХ УСТАНОВ	25
1.1. Сутність економічної безпеки фінансово-кредитних установ	25
1.2. Наукові підходи до ідентифікації загроз економічній безпеці фінансово-кредитних установ	44
1.3. Інформаційно-аналітичне забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитних установ	60
Висновки до розділу 1	75
РОЗДІЛ 2. ДІАГНОСТИКА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНИХ УСТАНОВ В УКРАЇНІ	77
2.1. Аналіз тенденцій розвитку фінансово-кредитних установ України та загроз їх економічній безпеці	77
2.2. Методика та інструментарій оцінювання економічної безпеки фінансово-кредитних установ	97
2.3. Оцінювання економічної безпеки вітчизняних фінансово-кредитних установ	118
Висновки до розділу 2	140
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНИХ УСТАНОВ В УКРАЇНІ	143
3.1. Концептуальна модель механізму забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитних установ	143
3.2. Формування стратегії економічної безпеки фінансово-кредитних установ в Україні	158
3.3. Світовий досвід протидії загрозам пандемії та вплив упроваджених заходів на економічну безпеку фінансово-кредитних установ	171
Висновки до розділу 3	187
ВИСНОВКИ	189
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	192
ДОДАТКИ	211

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ

ВВП – валовий внутрішній продукт

ЕБФКУ – економічна безпека фінансово-кредитних установ

ІАЗЕБ – інформаційно-аналітичне забезпечення економічної безпеки

ІАР – інформаційно-аналітична робота

ІФС – індекс фінансового стресу

МВФ – Міжнародний валютний фонд

НБУ – Національний банк України

НД – національний дохід

РК – регулятивний капітал

ФКУ – фінансово-кредитні установи

ФОП – фізична особа-підприємець

ВСТУП

Актуальність теми. Забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитних установ в сучасних умовах економічних дисбалансів, насамперед пов'язаних з пандемією, являється головною метою і важко вирішуваною задачею сучасної фінансової системи. Для стабільного та ефективного економічного розвитку країни діяльність фінансово-кредитних установ має першочергово базуватися на принципі захищеності.

Розробці ефективної системи забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитних установ необхідно приділяти значну увагу, оскільки безпечна діяльність установи – це запорука її конкурентоспроможності та надійності у фінансовому секторі. Це пояснюється тим, що установи прагнуть не лише отримувати максимальні прибутки від своєї діяльності але й мінімізувати вплив загроз на їх діяльність. Використання у системі забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитних установ дієвого інструментарію та методів аналізу всіх аспектів їх діяльності дозволить вчасно виявляти загрози та мінімізувати їх вплив на економічну безпеку установи.

Відповідно, врахування стратегічних планів розвитку фінансово-кредитної установи та використання при аналізі індикаторів її економічної безпеки прогнозних моделей дозволить співставляти першочергові задачі установи з імовірністю настання певних несприятливих подій. Це дозволить вчасно корегувати стратегію розвитку фінансово-кредитної установи та забезпечити мінімізацію негативного впливу загроз.

Теоретичним та практичним засадам теорії безпекознавства, що є базою для формування економічної безпеки на макро та мікро рівнях, належать праці таких науковців, як: Варналій З. С., Васильців Т. Г., Горбулін В. П., Іляш О. І., Кавун С. В., Качинський А. Б., Коваль О. П., Козаченко Г. В., Ляшенко О. М., Мартинюк В. П., Мігус І. П., Мокій А. І., Момот Т. В., Олійник Д. І., Онищенко С.В, Птащенко Л.О., Суходоля О. М., Сухоруков А. І., Франчук В. І., Шаров О. М., Шемаєв В. М., Шемаєва Л. Г., Юрків Н. Я. та інші.

Питанням економічної безпеки фінансово-кредитних установ присвячені наукові роботи таких провідних вітчизняних учених, як Барановський О.І., Бабіна Н.О., Васильчак С.В., Внукова Н.М., Гавловська Н.І., Гриценко О.І., Домбровський В.С., Єгоричева С.Б., Журавка О.С., Зачосова Н.В., Коваленко В.В., Колодізев О.М., Копитко М.І., Кириченко О.А., Крупка І.М., Мельник С.І., Нагайчук Н.Г., Недільська Л.В., Онищенко В.О., Рудніченко Є.М., Сніщенко Р.Г., Свистун Л.А., Худолій Ю.С., Цікановська Н. А., Штаєр О.М., Яворська Т.В., Яременко С. М. та інші.

Вагоме місце мають наукові дослідження провідних вчених у визначенні особливостей діяльності та забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитних установ. Але у контексті дослідження цього питання у більшості наукових праць приділяється вагоме місце фінансовій складовій економічної безпеки. Поділяючи погляд, що фінансова складова економічної безпеки фінансово-кредитної установи є основною, виділяємо необхідність розуміти та досліджувати економічну безпеку фінансово-кредитних установ як сукупність пов'язаних між собою складових, а не лише відштовхуватися від фінансової складової. Тому, подальше дослідження потребує визначення теоретичних та наукових підходів до розуміння суті економічної безпеки фінансово-кредитних установ.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу було виконано на кафедрі фінансів, банківського бізнесу та оподаткування Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка» в рамках прикладної держбюджетної науково-дослідної роботи за темою «Методологічні засади забезпечення соціально-економічної безпеки регіону» (номер держреєстрації 0118U001096, 2018 – 2019 рр.), у межах якої автором виокремлено ризики і загрози економічній безпеці фінансово-кредитних установ; у межах наукового дослідження за темою: «Методичні засади обліку, аудиту та оподаткування суб'єктів господарювання в умовах трансформаційної економіки» (номер державної реєстрації – 0117U003906), в рамках якої розроблено та обґрунтовано інформаційно-аналітичний підхід до визначення

системи забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитних установ.

Мета і завдання дослідження. Мета дисертації полягає у розвитку теоретичних положень, науково-методичних підходів щодо забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитних установ та надання науково-практичних рекомендацій щодо виявлення та протидії загрозам. Відповідно до визначеної мети, в дослідженні поставлено та вирішено такі завдання:

- розвинути понятійний апарат сутності економічної безпеки фінансово-кредитних установ;
- систематизувати та поглибити наукові підходи до ідентифікації загроз економічній безпеці фінансово-кредитних установ;
- обґрунтувати роль та значення інформаційно-аналітичного забезпечення у контексті моніторингу стану економічної безпеки фінансово-кредитних установ;
- дослідити сучасні тенденції розвитку фінансово-кредитних установ та виявити потенційні загрози їх економічній безпеці;
- удосконалити науково-методичні підходи оцінювання економічної безпеки фінансово-кредитних установ;
- обґрунтувати та розробити концептуальну модель механізму забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитних установ;
- визначити роль та сформулювати стратегію економічної безпеки фінансово-кредитних установ в Україні;
- здійснити моніторинг світового досвіду протидії загрозам пандемії, як фактор впливу на економічну безпеку фінансово-кредитних установ.

Об'єктом дослідження є процес забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитних установ.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних та практичних аспектів забезпечення та оцінювання економічної безпеки фінансово-кредитних установ України.

Методи дослідження. Теоретична й методологічна основи дослідження базуються на теоріях, концепціях, методиках та гіпотезах науковців, дослідження

яких присвяченні питанню економічної безпеки фінансово-кредитних установ. Для досягнення мети дисертаційного дослідження та вирішення поставлених завдань в роботі було використано специфічні та загальнонаукові методи, які забезпечили достовірність отриманих результатів: аналіз і синтез, порівняння, класифікації (у формулюванні аспектів визначення економічної безпеки фінансово-кредитних установ); метод теоретичного узагальнення та класифікації (для визначення класифікаційних ознак у ідентифікації загроз); статистичні методи збору та обробки інформації (для здійснення комплексного оцінювання результатів діяльності фінансово-кредитних установ); системний підхід та аналіз (при формулюванні методичних рекомендацій для забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитних установ).

Інформаційну базу наукового дослідження становлять законодавство України, нормативні й методичні документи та розпорядження Міністерства фінансів України й Міністерства економіки України, аналітичні дані та стратегії Національного банку України, офіційні дані Державної служби статистики України, Міністерства фінансів України, асоціацій українських банків, дані асоціації кредитних спілок, звіти науково-дослідних установ та аналітичних центрів, фінансова звітність банків України, наукові праці вітчизняних й зарубіжних учених з проблематики дослідження, інформаційні дані з мережі Інтернет, власні розрахунки автора.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у наступному:

удосконалено:

– науково-методичний підхід до оцінювання рівня економічної безпеки фінансово-кредитних установ, в основу якого покладено скоринговий метод, де застосовується шкала Харрінгтона для визначення рівня економічної безпеки та, на відміну від існуючих, використовується модель експоненціального згладжування та адаптивна модель прогнозування Брауна, які дозволяють оцінювати поточний стан економічної безпеки фінансово-кредитної установи з одночасним прогнозуванням на наступний період, що в сукупності дозволяє відразу визначити проблемні аспекти в діяльності фінансово-кредитної

установи та у подальшому формувати комплекс заходів з їх усунення;

– науковий підхід до визначення складових економічної безпеки фінансово-кредитних установ, який, на відміну від існуючих, полягає у виявленні ризиків і загроз за кожною складовою та окреслює напрями їх запобігання та/або мінімізації. Урахування цього підходу дозволяє комплексно підійти до процесу забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитних установ та розробити стратегічні напрями її підвищення;

– концептуальну модель механізму забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитних установ, яка принципово відрізняється, від існуючих багатоаспектністю, оскільки враховує: інтереси фінансово-кредитної установи; функції, принципи і методи управління; організаційну структуру; інструменти; критерії оцінки, що дозволить розробляти дієві та своєчасні заходи з підвищення рівня економічної безпеки фінансово-кредитних установ;

– науковий підхід до визначення стратегії забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитних установ, який, на перевагу до відомих підходів, характеризує її як концепцію безпечної діяльності установи, яка являє собою сукупність довгострокових цілей та управлінських підходів із забезпечення захисту інтересів установи від потенційних загроз. Запропоновано впровадити у стратегію економічної безпеки фінансово-кредитних установ оперативну (складається з життєво важливих елементів та швидко виявляє загрози) та комплексну (має розгорнуту форму та містить елементи для детального, довготривалого аналізу ситуації) системи реагування на загрози, що за комплексного підходу дозволить підвищити ефективність функціонування фінансово-кредитних установ та забезпечити дотримання економічної безпеки на належному рівні.

набули подальшого розвитку:

– дефініціальне уточнення змісту поняття «економічна безпека фінансово-кредитних установ», в частині визначення методологічних підходів, а саме: ресурсний, підхід з позиції стійкості, процесний, конкурентний, захисний, що розширює можливість розуміння сутності та посилює методологічну базу

економічної безпекології й розглядається як передумова розвитку, за якої забезпечується стабільна діяльність, захищеність економічних інтересів, ресурсів, юридичних прав та здатність протистояти зовнішнім і внутрішнім загрозам. Урахування цього дозволяє розширити практичний інструментарій забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитних установ з позиції ефективності стратегії стійкого розвитку;

– наукові підходи до обґрунтування змісту інформаційно-аналітичного забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитних установ, класифікації інформації для цілей забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитних установ, визначення основних завдань інформаційно-аналітичного забезпечення та послідовності етапів реалізації роботи інформаційно-аналітичного забезпечення. Це сприятиме підвищенню рівня якості обробки необхідних інформаційних масивів з максимальною продуктивністю при мінімальних затратах часу;

– науковий підхід до формування основних напрямів забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитних установ за результатами аналізу основних показників діяльності установи. Запропонований підхід, на відміну від існуючих, передбачає застосування кореляційної матриці для визначення ступеню впливу кожного з показників на стан установи. Це дасть змогу при формуванні стратегії розвитку фінансово-кредитних установ визначати першочерговість поставлених завдань.

Одержані результати мають практичне значення, яке ґрунтується на тому, що основні теоретичні положення, методичні підходи й висновки дослідження доведені до рівня практичних рекомендацій й можуть бути використані для вирішення завдань, пов'язаних із забезпеченням економічної безпеки фінансово-кредитних установ. Наукові результати, методичні підходи та практичні рекомендації впроваджено у діяльність: Проектним офісом «Інтегрований розвиток міст в Україні II» у м. Полтава було враховано науково-методичні підходи щодо оцінювання стану економічної безпеки фінансово-кредитних установ під час розроблення Концепції інтегрованого

розвитку міста «Полтава 2030» (довідка № 52/06 від 17.06.2021 року); АТ «Полтава-банк» було використано наукові та методичні положення дисертаційної роботи для вдосконалення пріоритетних напрямів політики із управління його економічною безпекою (довідка № 001-3/1807 від 01.07.2021 року); відділенням АТ «Альфа-Банк» були використані основні напрацювання під час оптимізації стратегічного плану діяльності, посилення кадрового потенціалу та маркетингової політики (довідка № 43 від 06.05.2021 року).

Результати науково-практичних досліджень впроваджено в освітній процес Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка» при викладанні навчальних дисциплін: «Сучасні наукові дослідження у галузі економічної безпеки», «Організація та управління фінансово-економічною безпекою банківських та фінансових установ», «Аналіз банківської діяльності», «Управління захистом комерційної таємниці в банківських і фінансових установах», «Банківська система» (довідка № 01-10/2129 від 22.09.2021 року).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є завершеним, самостійно виконаним науковим дослідженням. Отримані наукові результати знайшли своє відображення в опублікованих працях. З наукових досліджень, котрі опубліковані у співавторстві, в дисертації використані лише авторські.

Апробація результатів дисертації. Останні положення та результати дисертаційного дослідження пройшли апробацію й отримали схвальну оцінку на всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях, бізнес-форумах та круглих столах, у тому числі: I Міжнародна науково-практична конференція «TECHNOLOGY, ENGINEERING AND SCIENCE – 2018» (Лондон-Полтава, 2018 р.); III Всеукраїнська науково-практична конференція «Трансформація національної моделі фінансово-кредитних відносин: виклики глобалізації та регіональні аспекти» (Ужгород, 2018 р.); Економічний розвиток держави та її соціальна стабільність: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (Полтава, 2019 р.); Міжнародний науковий форум «NEW ECONOMICS - 2019», (Київ, 2019 р.); III Міжнародна учнівсько-

студентська конференція «Молодіжна наука у контексті суспільно-економічного розвитку країни» (Черкаси, 2019 р.); XIII Міжнародний бізнес-форум «Проблеми та перспективи розвитку інноваційної діяльності в Україні» (Київ, 2020); VI Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція з міжнародною участю «Економічна безпека: держава, регіон, підприємство» (Полтава, 2020); 11th International Conference on Engineering, Project, and Production Management (Poland 2021).

Публікації. Основні результати дослідження за темою дисертації опубліковано у 15 наукових працях, з яких 5 статей у наукових фахових виданнях, з них 1 стаття у періодичному науковому виданні іншої держави, 1 стаття у науковому виданні, що входить до міжнародної наукометричної бази даних Scopus, 1 стаття у науковому виданні, що входить до міжнародної наукометричної бази даних Web of Science, 8 тез доповідей у матеріалах всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях, бізнес-форумах. Загальний обсяг публікацій – 4,38 д.а.

Структура й обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел й додатків. Повний обсяг роботи складає 255 сторінок, що містить 28 рисунків, 28 таблиць та 18 додатків. Список використаних джерел містить 185 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНИХ УСТАНОВ

1.1. Сутність економічної безпеки фінансово-кредитних установ

Забезпечення економічної безпеки функціонування всіх економічних суб'єктів виступає одним з ключових завдань, вирішення якого гарантує збереження національного суверенітету. Вітчизняна економіка, що з 2014 року знаходиться під впливом значної кількості негативно діючих факторів, не характеризується стійким і безпечним розвитком, що, в свою чергу, викликає підвищену увагу до проблем безпеки на всіх рівнях господарства в умовах глобальних, геополітичних та внутрішньоекономічних загроз. У зв'язку з цим, фінансовий сектор, що забезпечує переміщення капіталу у національній економіці, також потребує ефективних методів управління та прогнозування, стратегічних інструментів, орієнтованих на підтримання належного рівня економічної безпеки. Історичний досвід свідчить, що у разі ефективного функціонування фінансово-кредитних установ (далі – ФКУ) досягається значний економічний ефект, що проявляється у зростанні в економіці країни обсягів інвестиційних ресурсів, задовольняючих потреби економічних суб'єктів у необхідному капіталі.

Питання забезпечення економічної безпеки у фінансовому секторі ускладнене різноманітністю фінансових ризиків, що породжуються діяльністю ФКУ. Звідси випливає, що забезпечення економічної безпеки у фінансово-кредитній сфері полягає не лише у необхідності своєчасного реагування на проблеми, що вже виникли, а й у створенні системи превентивних дій, спрямованих на запобігання потенційним загрозам фінансової стабільності.

Останнім часом у фінансовому секторі України спостерігається тенденція до скорочення кількості фінансово-кредитних установ, загалом, цей ринок на

інституціональному рівні зазнав вагомих трансформацій. З одного боку, це є свідченням того, що держава піклується про стабільний розвиток фінансового сектора, формування якісних інституцій, здійснюючи необхідний регуляторний вплив на функціонування установ. З іншого боку, така ситуація доводить існування проблем у сфері їх економічної безпеки, які своєчасно не розв'язуються і призводять до ліквідації фінансово-кредитних установ, що у свою чергу, погіршує економічний стан їх вкладників і кредиторів.

Згідно з Законом України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [1] під фінансовою установою прийнято визначати юридичну особу, котра відповідно до Закону має право надавати одну або декілька фінансових послуг та інші послуги (операції), котрі мають місце у наданні фінансових послуг, у тих випадках, котрі прямо визначені Законом. Установа внесена до відповідного реєстру згідно з законодавчо визначеним порядком. До переліку фінансових установ варто віднести: банки, страхові компанії, кредитні спілки, довірчі товариства, ломбарди, лізингові компанії, інвестиційні фонди і компанії, установи накопичувального пенсійного забезпечення та інші юрособи, які надають виключно фінансові послуги.

Цим же Законом визначено і поняття кредитної установи – це фінансова установа, котра за рахунок залучених коштів, на власний ризик, надає фінансові кредити, згідно з законом про діяльність фінансової установи. У свою чергу, під фінансовим кредитом розуміються надані у позику кошти для юридичних або фізичних осіб, відповідно на визначений термін та під відсотки. Отже, кредитна установа однозначно є різновидом фінансової установи, що дозволяє обґрунтовано застосовувати термін «фінансово-кредитна установа», крім того, основоположною ознакою ФКУ будемо вважати саме її право здійснювати кредитування шляхом надання коштів у позику на умовах, насамперед, строковості та платності.

Утім, у науковій літературі містяться й інші тлумачення сутності таких фінансових інституцій. Так, у «Фінансовій енциклопедії», підготовленою за

редакцією Орлюк О. П., кредитна установа визначається як державна або приватна комерційна організація, уповноважена здійснювати фінансові операції з кредитування, депонування вкладів, ведення розрахункових рахунків, купівлі та продажу валюти та цінних паперів, надання фінансових послуг тощо [2, с. 215]. Думається, що така характеристика видів діяльності кредитної установи є занадто розширеною, оскільки розрахунки та здійснення торгівлі фінансовими активами не обов'язково повинні поєднуватися з проведенням кредитної діяльності.

Крім того, повністю погоджуємося з думкою Хуторної М. Е. та Ткаченко Н. В. [3, с. 144] щодо недоречності віднесення до категорії кредитних установ лише тих, які працюють на комерційних засадах. Адже тоді такі учасники ринку фінансових послуг, як кооперативні банки та кредитні спілки, які активно провадять кредитну діяльність, не зможуть бути визнані кредитними установами, оскільки не мають на меті одержання прибутку.

Ще одним дискусійним моментом, на наш погляд, є звуження джерел формування ресурсів ФКУ лише до залучених коштів, що обмежує склад цих установ саме банками і кредитним спілками. Такої ж думки дотримується і Осадчий Є. С. [4, с. 276-377]. Думається, що у даному випадку змішуються поняття фінансових посередників, які дійсно повинні залучати кошти, і фінансових установ, які надають фінансові послуги. Тому під фінансово-кредитними установами варто розуміти установи, що функціонують на ринку фінансових послуг відповідно до законодавства, надають фінансові кредити на власний ризик шляхом трансформації власних, залучених та/або запозичених коштів, а також інші фінансові послуги з метою задоволення фінансових потреб споживачів.

Наведене трактування поняття ФКУ акцентує увагу на тому, що така установа є суб'єктом кредитних відносин і має право надавати інші фінансові послуги. Для цілей нашого дослідження до складу фінансово-кредитних установ будемо включати банки, а також суб'єктів небанківського сектору – кредитні спілки та ломбарди.

Фінансово-кредитні установи здійснюють ризиковану діяльність і тому питання економічної безпеки й захищеності майна та ресурсів для них є першочерговим завданням, скільки вони несуть відповідальність перед своїми клієнтами, вкладниками, кредиторами й власниками. У сучасних умовах, разом із розширенням технологічних можливостей надання фінансових послуг, пропорційно підвищуються ризики функціонування ФКУ та з'являються нові види загроз, що призводить до послаблення економічної безпеки і необхідності застосування комплексу заходів щодо її підтримання на належному рівні.

Слід відмітити, що питання економічної безпеки знаходиться у центрі уваги багатьох наукових шкіл та окремих науковців. Ці проблеми розглядаються по відношенню до різних рівнів та суб'єктів національної економіки (рис. 1.1).

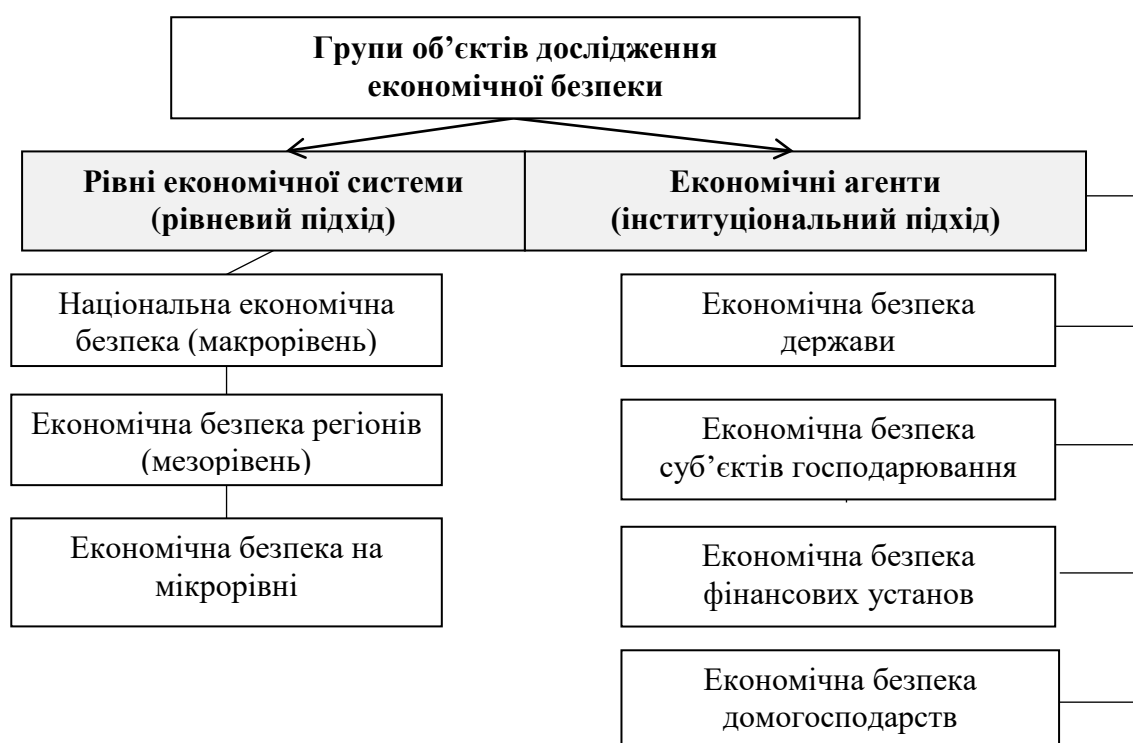

Рис. 1.1. Групи об'єктів дослідження, що закладаються в основу тлумачення поняття «економічна безпека»

Джерело: складено автором

Економічна безпека національної економіки загалом визначається як такий її стан, який забезпечує стійкість до зовнішніх та внутрішніх загроз,

забезпечується високий рівень конкурентоспроможності на світовій економічній арені і зберігається потенціал національної економіки до сталого та збалансованого розвитку [5, с. 186]. Отже, економічна безпека як поняття відбиває певний стан її об'єкта. Можна, на наш погляд, виділити дві найважливіші ознаки економічної безпеки: стійкість та прогресивний розвиток. Вони є базовими для визначення сутності економічної безпеки всіх інших економічних агентів. Як наукова категорія, економічна безпека виступає системою економічних відносин між певними суб'єктами щодо забезпечення умов функціонування та розвитку об'єктів економічної безпеки.

Вивчення значного наукового доробку у сфері дослідження економічної безпеки дозволяє зробити певні теоретичні припущення. Насамперед, безпека не може бути абсолютною, виключати існування викликів, небезпек і загроз як таких. Крім того, безпека є необхідною формою функціонування об'єкта у середовищі, ще породжує загрози. Нарешті, гарантування безпеки завжди полягає у виявленні загроз, захисті від них та протидії ним.

Дослідження проблем економічної безпеки ФКУ повинно, на нашу думку, базуватися на системному підході до сутності фінансово-кредитних установ. По-перше, вони є соціально-економічними системами, оскільки отримують як економічні, так і соціальні результати, від яких залежить їх подальший розвиток, а також відчують вплив як економічних, так і соціальних факторів. По-друге, вони є відкритими системами, оскільки постійно здійснюють обмін фінансовими ресурсами і інформацією із зовнішнім оточенням. По-третє, фінансово-кредитні установи є нелінійними системами: зовнішні шоки викликають руйнівні ефекти, які можуть поширюватися всередині них непередбачувано і кумулятивно, навіть незначні впливи здатні суттєво змінити характер функціонування установи. Нарешті, ФКУ є дисипативними системами, які знаходяться у стані динамічної рівноваги, тобто постійно втрачають її і відновлюють за рахунок самоорганізації, переходячи з нестійкого стану до стійкого. Відповідно, процеси підтримання економічної безпеки, яка є

співзвучною поняттям рівноваги, стійкості, стабільності, повинні базуватися на розумінні системної сутності фінансово-кредитних установ.

Сучасні уявлення про економічну безпеку фінансово-кредитних установ відображають загальний рівень дослідження безпекових питань в усіх сферах економіки. Безумовно, це поняття є складним й багатогранним, тому його визначення, що наявні у вітчизняній літературі, відрізняються значною різноманітністю. Науковці, вивчаючи цю проблематику, намагаються максимально повно відобразити всі аспекти процесів досягнення та підтримання економічної безпеки ФКУ.

Втім, варто звернути увагу на те, що основним об'єктом у межах цього напряму досліджень залишаються комерційні банки як такі, що становлять основу фінансового сектору України й на долю яких припадає переважна частка активів, обсягів операцій та клієнтів, що обслуговуються. Лише деякі науковці, серед яких Бабіна Н. О., Зачосова Н. В. [6,7,8] Гавловська Н. І., Рудніченко Є. М. [9], Сніщенко Р. Г. [10] розглядають економічну безпеку більш комплексно – по відношенню до фінансових установ (або фінансових посередників, або учасників фінансового ринку). Крім того, окремі автори предметно вивчають питання безпеки конкретних видів фінансових установ: страхових компаній – Нагайчук Н. Г. [11], Яворська Т. В. [12]; кредитних спілок – Гриценко О. І. [13], Єгоричева С. Б. [14], недержавних пенсійних фондів – Цікановська Н. А. [15], ломбардів – Внукова Н. М. [16], Недільська Л. В. [17]. Їхні напрацювання є надзвичайно важливими для нашого дослідження.

Одночасно слід зазначити, що коло проблем, що досліджують вітчизняні науковці, окреслюється ними різними поняттями – безпека, фінансова безпека, економічна безпека, фінансово-економічна безпека, що вимагає встановлення між цими термінами певної підпорядкованості. Безумовно, найбільш широким поняттям є безпека, що, відповідно до тлумачного словника, є станом, коли кому-, чому-небудь ніщо не загрожує [18, с. 83]. Такий стан фінансово-кредитної установи (зокрема, банку) забезпечується не лише економічною

діяльністю, а і цілеспрямованими діями у таких сферах, як протидія шахрайству і зловживанню службовим становищем, рейдерству і тероризму; попередження недобросовісної конкуренції та промислового шпигунства; забезпечення фізичної охорони майна та персоналу; гарантування безперервної діяльності ФКУ у кризових ситуаціях тощо [19, с. 254].

Надзвичайно часто автори по відношенню до фінансово-кредитних установ концентрують свою увагу на понятті «фінансова безпека», фактично ототожнюючи її з економічною безпекою. З одного боку, це видається правомірним, оскільки основним видом діяльності фінансових установ, на відміну від інших суб'єктів господарювання, є фінансова діяльність, і саме вона як визначає певні результати функціонування установи, що є основою забезпечення безпеки, так і породжує відповідні ризики і загрози. З іншого боку, лише фінансові процеси, на нашу думку, не можуть повною мірою гарантувати економічну захищеність ФКУ від різного виду загроз. Суттєву роль тут повинні відігравати й інші складові діяльності – кадрова, техніко-технологічна, інформаційна, комплаєнс та ін., що у комплексі і формують зміст економічної безпеки фінансово-кредитної установи, тобто максимально повної захищеності її економічних інтересів.

Варто зазначити, що під економічним інтересом розуміється визначене прагнення суб'єктами господарювання у задоволення економічних потреб, що є об'єктивним спонукальним мотивом їх господарської діяльності. При формуванні та розвитку економічних суб'єктів саме економічні інтереси виступають рушійною силою [20, с. 48]. З іншого боку, економічні інтереси – це спрямовані на задоволення потреб відповідні дії та цілі. Тому, чинники та події, які містять у собі загрозу реалізації економічних інтересів, у разі відсутності адекватної реакції на них та нейтралізації, можуть бути інструментом блокування для фінансово-кредитних установ задоволення економічних потреб, що впливають з їх сутності: провадження діяльності з надання фінансових послуг з метою отримання доходів, підвищення

ефективності діяльності, наявність достатнього обсягу ресурсів, підвищення конкурентоздатності, забезпечення стабільного розвитку тощо.

Нарешті, вважаємо, що поняття «фінансово-економічна безпека» є дещо компромісним, зважаючи на те, що концентруючи увагу на більш ємному визначенні «економічна», водночас воно акцентує увагу на основній сфері діяльності фінансово-кредитних установ – фінансовій.

Вивчення праць вітчизняних учених [21; 22; 23; 24; 25; 26;27] дозволяє сформулювати основну мету економічної безпеки фінансово-кредитної установи – забезпечення безперервного, стабільного та ефективного її функціонування з можливістю швидкої адаптації до змін внутрішнього і зовнішнього середовища, передбачення та попередження можливих загроз та формування потенціалу майбутнього стійкого розвитку.

Деякі трактування сучасними науковцями сутності економічної безпеки ФКУ у хронологічному порядку появи публікацій наведено у таблиці А.1 (додаток А). Як бачимо, переважна більшість з них відноситься, як ми вже зазначали раніше, до функціонування банків, хоча основні моменти можна узагальнити і до рівня всіх видів фінансово-кредитних установ. У вітчизняному науковому доробку є і певна кількість оглядових статей, зокрема, [43;49], в яких ці визначення ґрунтовно аналізуються і оцінюються. Втім, на наш погляд, спроби знайти «універсальне», «єдине», «загальноприйняте» визначення економічної безпеки ФКУ не є перспективними. Кожна дефініція пропонується науковцями у певному контексті, слугує для побудови певної теоретичної моделі й в її межах є необхідною і достовірною. У тому чи іншому вигляді, більшість авторів включає до змісту економічної (фінансово-економічної) безпеки фінансових установ такі елементи: забезпечення стану найкращого використання ресурсів, формування умов для ефективного, стабільного функціонування та максимальної прибутковості діяльності; захищеність життєво важливих інтересів фінансової установи, інтересів власників, менеджерів, персоналу й клієнтів; здатність протистояти деструктивним діям і

загрозам й забезпечити виживання у конкурентному середовищі; стан, необхідний і достатній для реалізації цілей функціонування і стійкого розвитку.

Тому варто констатувати наявність декількох аспектів трактування поняття «економічна безпека фінансово-кредитної установи», які, на нашу думку, не суперечать, а взаємодоповнюють один одного (рис. 1.2).

Рис.1.2. Аспекти трактування економічної безпеки фінансово-кредитних установ

Джерело: авторська розробка

Аналіз визначень, наведених у таблиці А.1, (додаток А) приводить також до висновку, що вченими при визначенні сутності економічної безпеки ФКУ застосовуються декілька методологічних підходів. З достатньо широкого їхнього переліку, що пропонується сучасною економічною безпекологією [50, с. 480], можна виокремити саме ті, що використовуються науковцями у сфері нашого дослідження:

- ресурсний підхід, який пов'язує економічну безпеку з достатністю різних видів ресурсів (фінансових, матеріальних, технологічних, інформаційних, кадрових тощо), що потрібні для повноцінного функціонування ФКУ, та ефективністю їх використання. Не заперечуючи надзвичайної

важливості наявності належної матеріальної основи забезпечення економічної безпеки, відмітимо, що, на нашу думку, застосування лише такого підходу не надає комплексного уявлення про зміст економічної безпеки та способи її досягнення;

- підхід з позиції стійкості, який відображає здатність фінансово-кредитних установ як відкритих нелінійних систем, що самоорганізуються, протидіяти негативному впливу зовнішніх і внутрішніх загроз, витримувати зовнішні шоки без порушення рівноваги і припинення поступального розвитку, забезпечувати безперервну діяльність у кризових ситуаціях. Такий підхід відповідає трактуванню економічної безпеки як певного стану ФКУ і знаходить широке застосування у теоретичних та емпіричних дослідженнях;

- процесний підхід, що ототожнює економічну безпеку з процесом її забезпечення, сукупністю (системою) заходів щодо її досягнення та підтримання. Стосовно цього зазначимо, що враховуючи нестабільність середовища, в якому функціонують фінансово-кредитні установи, їхня безпека сама по собі має сприйматися як динамічне явище, виступати гнучкою відповіддю на зміну рівня та складу загроз, що існують у кожний конкретний момент часу;

- конкурентний підхід, за якого увага акцентується на забезпеченні конкурентних переваг і виживанні у конкурентному середовищі, що, на нашу думку, у сучасних надзвичайно складних і неоднозначних умовах господарювання є занадто вузьким поглядом на проблематику економічної безпеки фінансово-кредитних установ;

- захисний підхід, який формує поняття економічної безпеки через захищеність економічних інтересів фінансово-кредитних установ від загроз зовнішнього і внутрішнього середовища, що сприяє збереженню їхніх внутрішніх властивостей і успішному функціонуванню. Думається, що такий підхід здатний достатньо повно відобразити сутнісні характеристики економічної безпеки. Безпека у цій ситуації може трактуватися як специфічна діяльність з виявлення та нейтралізації небезпек, загроз.

Крім того, новим і перспективним, на нашу думку, є підхід, за яким економічна безпека розглядається у взаємозв'язку з розвитком – як передумова розвитку і як така, що забезпечується розвитком. У цьому випадку її гарантування базується на процесах попередження й управління, вона забезпечується більшою мірою не засобами захисту, а ефективною реалізацією стратегії стійкого розвитку.

Отже, за авторським визначенням, економічна безпека фінансово-кредитних установ – це передумова розвитку, за якої забезпечується стабільна діяльність, захищеність економічних інтересів, ресурсів, юридичних прав та здатність протистояти зовнішнім і внутрішнім загрозам.

Щодо нашого бачення досліджуваних питань, то ми підтримуємо думку Зачосової Н. В. про те, що специфіка різноманітних фінансових-кредитних установ не дозволяє сформуванню єдиного розуміння сутності їх економічної безпеки [51, с. 20-21]. Вважаємо, що надзвичайно важливо враховувати специфічні риси їх створення і функціонування.

Банки є найбільш потужними і різноплановими з точки зору сфер діяльності фінансово-кредитними установами на вітчизняному фінансовому ринку. Відповідно до законодавства, під банком прийнято розуміти юридичну особу, яка надає банківські послуги виключно на підставі отриманої банківської ліцензії. До банківських послуг відносяться: залучення від необмеженого кола юридичних/фізичних осіб у депозити (вклади) коштів та банківських металів; відкриття та ведення поточних (кореспондентських) рахунків клієнтів; розміщення залучених у депозити (вклади), у тому числі на поточні рахунки, банківських металів та коштів від свого імені, на власних ризик та згідно з власних умов [52].

Банки можуть створюватися у вигляді акціонерного товариства або кооперативного банку, втім, друга організаційна форма в Україні ще не застосовувалася на практиці. Отже, економічні інтереси банку як фінансово-кредитної установи доповнюються складною і суперечливою сукупністю групових інтересів власників (акціонерів), менеджменту та працівників. З цієї

точки зору, економічну безпеку банку можна визначити як стан захищеності його економічних інтересів, у взаємоузгодженості з інтересами всіх груп внутрішніх стейкхолдерів, що полягають у забезпеченні стабільного й ефективного розвитку на основі найбільш повного використання його економічного потенціалу та своєчасного виявлення, попередження і нейтралізації загроз його діяльності.

Кредитна спілка визначається як заснована фізичними особами, професійними спілками чи їх об'єднаннями неприбуткова організація, яка здійснює свою діяльність на кооперативних засадах. Основна мета – за рахунок об'єднаних грошових внесків, задовільняють потреби членів кредитної спілки у взаємному кредитуванні й наданні фінансових послуг [53]. Основними видами фінансової діяльності кредитних спілок є: приймання вступних та обов'язкових пайових й інших внесків членів спілки; надання своїм членам кредитів на умовах платності, строковості та забезпеченості; залучення на договірних умовах внесків своїх членів на депозитні рахунки.

Сутнісні ознаки кредитної спілки – кооперативні принципи діяльності, тотожність власників і клієнтів й, відповідно, спільність їх економічних інтересів, неприбуткова природа, коли діяльність здійснюється не заради отримання доходів, а з метою взаємодопомоги [54, с. 121-122], обумовлюють потенційну мінімізацію внутрішніх загроз економічній безпеці та сприяють стійкості функціонування кредитної спілки. Тому економічну безпеку кредитної спілки, на наш погляд, можна визначити як стан захищеності економічних інтересів її власників-клієнтів, що полягають у найбільш повному і ефективному задоволенні їх фінансових потреб, на основі попередження і нейтралізації загроз у процесі стабільного розвитку на засадах дотримання кооперативних принципів діяльності.

Під ломбардом прийнято розуміти фінансову установу, виключним правом якої є надання фінансових кредитів фізичним особам. Кредитування здійснюється за рахунок власних чи залучених коштів, на власний ризик установи, під обов'язкову наявність заставного майна, з визначеними

термінами та відповідною відсотковою платою. Ломбардом можуть бути надані супутні послуги, які є передумовою до надання фінансового кредиту чи походять від нього [55]. Ломбардам дозволено залучати лише ті кошти, які були отримані на зворотній основі від клієнтів. Забороняється провадження будь-якої іншої підприємницької діяльності, крім передбаченої для них законодавством. Практика свідчить, що ломбарди, як правило, є невеликими за розміром, мають просту організаційну структуру і провадять достатньо стандартизовану діяльність, запорукою успішності якої є кваліфікація та високі моральні якості персоналу, а також надійне збереження цінностей, наданих у заставу. Для забезпечення останнього ломбарди повинні мати власну облікову та реєстраційну системи, здійснювати страхування предметів застави, крім того, їм забороняється розташовуватися у малих архітектурних формах, тимчасових або некапітальних спорудах.

Виходячи із зазначених особливостей ломбардної діяльності, економічну безпеку цих фінансово-кредитних установ можна визначити як стан захищеності їх економічних інтересів, що полягають у прибутковій діяльності на основі достатності ресурсів та попередження внутрішніх і зовнішніх загроз, а також беззаперечного збереження матеріальної форми та вартісної оцінки закладеного майна.

Економічна безпека фінансово-кредитних установ, як вже раніше зазначалося, є складним поняттям, що об'єднує декілька елементів, кожен з яких вносить свій вклад у стабільність розвитку ФКУ. Деякі погляди вітчизняних науковців на складові економічної безпеки фінансово-кредитних установ подано у таблиці 1.1.

Ми підтримуємо науковий підхід вищезазначених авторів щодо розгляду складових економічної безпеки в аспекті напрямів забезпечення діяльності фінансово-кредитних установ. Втім, існує і інша точка зору – структурування економічної безпеки установи на види безпеки здійснення певних операцій або надання послуг (безпека кредитних операцій, депозитних операцій, платіжно-розрахункових операцій тощо). Думається, що це інша «площина» дослідження

економічної безпеки, коли вищеперераховані складові застосовуються до забезпечення певних сфер операційної діяльності фінансових установ. Зокрема, щодо кредитних операцій: забезпеченість цієї сфери кадрами належної кваліфікації, отримання та аналіз інформації щодо кредитоспроможності позичальника, дотримання правових засад складання кредитного договору, перевірка якості матеріальної застави, формування фінансових параметрів кредитної операції тощо.

Таблиця 1.1

Систематизація поглядів науковців на складові економічної безпеки
фінансово-кредитних установ

Складові	Воробйова І. А., Різник Н.С. [5, с. 186]	Зачосова Н.В. [51, с. 241]	Мельник С.І. [56, с.151]	Штаєр О.М. [57, с.102- 103]	Гавловська Н.І., Рудніченко Є.М. [49, с.233]	Яременко С.М. [35, с.143-144]
Фінансова	+	+	+	+	+	+
Інформаційна	+	+	+	+	+	+
Техніко-технологічна		+		+	+	
Кадрова (інтелектуально- кадрова)	+	+	+	+	+	+
Правова (юридична)	+	+		+	+	
Ринкова	+	+		+	+	
Інтерфейсна				+		
Матеріальна(майнова)		+	+			+
Фізична (силова)		+	+	+	+	

Джерело: складено автором на основі зазначених джерел

Як можна побачити з табл. 1.1, більшість авторів погоджуються з існуванням фінансової, інформаційної, техніко-технологічної, кадрової, правової, ринкової та фізичної (силової) складових економічної безпеки. Фінансова складова відповідає за забезпеченість ФКУ фінансовими ресурсами, рівень їх використання, напрями розміщення. Вона втілюється у грамотне управління фінансовими ризиками і грошовими потоками для забезпечення оптимального співвідношення прибутковості, ризикованості і ліквідності. Фінансова стійкість є основою економічної безпеки фінансово-кредитної установи.

Інформаційна складова економічної безпеки включає, насамперед, ефективне інформаційно-аналітичне забезпечення реалізації всіх бізнес-процесів фінансово-кредитної установи, а також збереження банківської/комерційної таємниці, що торкається всіх співробітників ФКУ. Досягається створенням в установі системи збирання, обробки та зберігання інформації, правил доступу до неї та її використання, дотриманням правил роботи з інформацією, своєчасним виявленням спроб й можливих каналів витоку інформації. У сферу інформаційної безпеки включаються також питання актуальності, дохідливості та достовірності інформації, що розповсюджується про фінансово-кредитну установу у медіасередовище.

У сучасних умовах особливо важливим стає такий елемент інформаційної безпеки, як кібербезпека, враховуючи те, що діяльність фінансово-кредитних установ, особливо банків, базується на використанні комп'ютерних технологій і пов'язана зі збереженням величезних масивів інформації. Кібератаки, хакерство і цифрове шпигунство, як свідчить вже наявний досвід, можуть завдати непоправної шкоди функціонуванню ФКУ [58, с. 86].

Кібербезпека полягає в збереженні конфіденційності, цілісності та доступності інформації. Безпека інформаційних ресурсів та каналів отримання й передачі інформації, комп'ютерних систем і мереж електронних зв'язків у фінансово-кредитній установі забезпечує цілісність і доступність інформації. Всі дані про надані послуги, грошові перекази, отримані аналітичні дані чи конфіденційна інформація про клієнтів та працівників фінансово-кредитної установи зберігається на електронних мережевих серверах. Важливість забезпечення відповідного рівня кібербезпеки полягає не лише в захисті інформації за для збереження фінансів, що звісно є головним аспектом. Непоправної шкоди іміджу фінансово-кредитній установі завдає «витік» інформації про клієнтів та працівників. Це може спричинити втрату потенційних та наявних клієнтів, адже фінансово-кредитна установа, що нездатна забезпечити свою інформаційну безпеку, не є надійною.

Вивчені наукові праці [59; 60] показують, що важливим аспектом у питанні забезпечення кібербезпеки ФКУ є не тільки захист від зовнішніх неправомірних посягань, але й від внутрішніх аспектів. Комунікація між відділами фінансово-кредитної установи здійснюється через інформаційні мережі, тому ліцензійні засоби захисту мереж, антивірусні програми та уважність працівників під час виконання операцій мають не менш важливе значення.

Техніко-технологічна складова безпеки включає у себе стабільність робочих процесів, достатній рівень технічної оснащеності установи, налагодженість роботи технологічних ресурсів, наявність сучасних технічних засобів безпеки.

Особливого значення для фінансово-кредитних установ набуває така складова їх економічної безпеки, як кадрова. Насамперед тому, що певна частина співробітників постійно має справу з високоліквідними активами (грошовими коштами, цінними паперами), помилкові або злочинні дії з якими призводять до суттєвих збитків. Крім того, ФКУ є сервісними організаціями, тобто такими, що працюють у сфері надання фінансових послуг, тому якість персоналу виступає вирішальним фактором налагодження відносин з клієнтами та розширення обсягів діяльності. Оскільки у фінансових організаціях існує система делегування повноважень, то кваліфікація працівників надзвичайно важлива з точки зору прийняття оптимальних рішень щодо доцільності та ризикованості проведення операцій. Нарешті, співробітники фінансово-кредитних установ володіють значними обсягами конфіденційних даних, мають доступ до різноманітних програмних сервісів, тому їхні високі моральні якості мають бути запорукою попередження шахрайства і витоку інформації.

Отже, кадрову безпеку варто розглядати як комплекс заходів з попередження ризиків, пов'язаних з персоналом, його інтелектуальним потенціалом й моральними якостями та трудовими відносинами загалом. Він охоплює процеси підбору персоналу, оцінки ризиків діяльності вже працюючих співробітників, мінімізації ризиків від їх протиправних дій.

Кадрова безпека фінансово-кредитної установи спрямована на мінімізацію внутрішніх загроз її діяльності, що генеруються власним персоналом. До таких загроз варто віднести: некваліфіковане керівництво, помилки у прийнятті управлінських рішень, недостатня кваліфікація персоналу, розголошення або використання у власних цілях конфіденційної інформації, безвідповідальність, корупція, шахрайство, злочинна діяльність тощо. Всі ці загрози, у випадку їх реалізації, здатні чинити суттєвий негативний вплив на фінансові результати, репутацію і, взагалі, перспективи існування фінансово-кредитної установи. Отже, захист повинен бути активним, таким, що базується на попередженні небезпечних подій.

Правова (юридична) безпека включає дотримання чинного законодавства у взаємовідносинах з регулюючими та іншими державними органами, контрагентами, клієнтами, персоналом, всебічне правове забезпечення діяльності фінансово-кредитної установи, а також виконання внутрішніх нормативних документів, що визначають організацію бізнес-процесів, обов'язки, повноваження і відповідальність працівників та членів виконавчих органів.

Не заперечуючи надзвичайної важливості правової складової економічної безпеки фінансово-кредитних установ, вважаємо, що у сучасних умовах варто розширити її змістовну наповненість і трактувати як комплаєнс-безпеку.

Під комплаєнсом (від англ. *compliance* – узгодженість, відповідність) розуміється забезпечення організації діяльності, зокрема, банку з дотриманням вимог чинного законодавства України, нормативів та правових актів Національного банку, внутрішньобанківських документів, ринкових стандартів й стандартів професійних об'єднань [61]. При цьому особлива увага у фінансово-кредитних установах приділяється дотриманню стандартів протидії та запобіганню легалізації незаконно отриманих доходів, фінансування розповсюдження зброї масового знищення й тероризму. У сучасних умовах зміст комплаєнс доповнюється такими важливими складовими, як забезпечення

виконання вимог корпоративної етики та врегулювання ситуацій конфлікту інтересів й попередження зловживання ними.

На нашу думку, трактування таких складових економічної безпеки, як матеріальна і фізична (силова), є тісно пов'язаними, тому їх варто об'єднати в одну – матеріально-силову. Вона полягає у забезпеченні фізичної безпеки працівників фінансово-кредитної установи, насамперед, керівників, їх захисті від загроз життю, здоров'ю та добробуту, а також збереженні майна ФКУ, захисті його від кримінальних посягань.

Ринкова складова економічної безпеки ФКУ, за визначеннями науковців, має відношення до моделі ринкової поведінки установи, конкурентної стратегії, політиці ціноутворення, вибору каналів реалізації послуг, інноваційної стратегії. Вона відображає зростання конкуренції на фінансовому ринку, ослаблення конкурентних позицій фінансово-кредитної установи та здатності протидіяти конкурентному тиску, зниження її адаптаційних можливостей. Всі ці проблеми мають відношення до маркетингової функції управління, тому, на нашу думку, вищезазначену складову доцільніше назвати маркетинговою. До її змісту варто також включити і аспекти, які, зокрема, Штаєр О. М., називає інтерфейсною складовою. Під поняттям «інтерфейс» (англ. interface - місце дотику) варто розуміти відповідний набір засобів, при застосуванні якого дві системи взаємодіють. Отже, інтерфейсна складова характеризує надійність взаємодії ФКУ з економічними контрагентами, насамперед, клієнтами, що також є змістом маркетингової діяльності. Збереження й зміцнення довіри клієнтів є одним з наріжних каменів забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитних установ.

Крім вищенаведених, пропонуємо виділяти ще одну складову економічної безпеки ФКУ, яка стає актуальною у сучасних умовах глобального загострення проблем з енергетичними ресурсами – енергетичну безпеку. Фінансово-кредитні установи, особливо великих розмірів, є значними споживачами енергетичних ресурсів, насамперед, електроенергії, без використання якої не може здійснюватися практично жодний технологічний

процес. Постійне підвищення вартості енергоносіїв, можливе зниження їх якості, перебої з постачанням становлять серйозну загрозу безперервності діяльності ФКУ, означають підвищення витрат, потенційну можливість втрати інформації, а отже, знижують рівень економічної безпеки.

Авторське бачення складових економічної безпеки фінансово-кредитних установ відображено на рис. 1.3.

Рис 1.3. Складові економічної безпеки фінансово-кредитної установи

Джерело: авторська розробка

Таким чином, розвиток наукових підходів до трактування сутності економічної безпеки фінансово-кредитних установ та виявлення змісту її складових дозволяє, на нашу думку, більш обґрунтовано визначати стратегічні напрями забезпечення та підвищення економічної безпеки. Цьому сприятиме і систематизація теоретичних уявлень щодо ідентифікації загроз економічній безпеці фінансово-кредитних установ.

1.2. Наукові підходи до ідентифікації загроз економічній безпеці фінансово-кредитних установ

У процесі розгляду сутності безпеки фінансово-кредитних установ з позиції захисного підходу основним, вихідним поняттям виступають загрози як певні процеси і явища, що відбуваються у зовнішньому і внутрішньому середовищах, а також дії інших суб'єктів, що за деяких умов можуть негативно вплинути на діяльність цих установ. Оскільки середовище функціонування організацій формується внаслідок намагання реалізувати велику кількість економічних інтересів різних суб'єктів, крім того, існують чисельні об'єктивні обставини, що можуть бути несприятливими, - природні, техніко-технологічні, інформаційні чинники тощо, то різноманітні загрози виникають і діють постійно, обумовлюючи необхідність досягнення й підтримання стану безпеки.

Економічна безпека фінансово-кредитних установ забезпечує їхню стійкість до виявлених загроз, характеризує здатність до самовідтворення та самоорганізації для забезпечення задоволення потреб зовнішніх і внутрішніх стейкхолдерів. Саме у виявленні загроз, протидії ним, нейтралізації, а, за можливістю, і ліквідації їх полягає, на наш погляд, гарантування безпеки. Грамотно ж протидіяти можна лише тому, що розпізнано і вивчено. Саме цим визначається важливість ідентифікації загроз економічній безпеці фінансово-кредитних установ.

Крім того, незважаючи на те, що загрози існують постійно, їх склад та інтенсивність впливу періодично змінюються. Зокрема, у даний час вітчизняні фінансово-кредитні установи стикаються з такими видами загроз, які ще декілька років тому не могли б бути передбачені навіть гіпотетично. Відповідно, появляються нові види ризиків, а традиційні набувають більшої інтенсивності. Актуальність цих питань потребує звернення уваги на сутність загроз, виявлення їх класифікаційних ознак та джерел виникнення.

Поняття загрози вже достатньо тривалий час є об'єктом вивчення вітчизняної безпекології і досить часто у наукових доробках зустрічається

використання понять ризик, небезпека та загроза. Незважаючи на це, досі у наукових колах існує широкий спектр точок зору щодо визначення суті зазначених понять. Деякі з них подані у табл. Б.1 (додаток Б). Правильне розуміння цих понять дозволяє сформулювати відповідну на них реакцію і в першу чергу це стосується ефективності забезпечення економічної безпеки.

Аналіз наведених трактувань свідчить, що майже у кожному з них відображено небезпеку нанесення чи заподіяння певної шкоди суб'єкту, створення перепон у реалізації його інтересів, досягненні його цілей та констатований негативний вплив на стабільну діяльність. Узагальнюючи, можна сказати, що загрози безпеці - це фактично будь-які внутрішні або зовнішні умови та фактори, які здійснюють негативний вплив на процес розвитку й для його відновлення потребують зниження своїх кількісних або зміни (пом'якшення) якісних характеристик. При цьому, на думку Варналія З. С., найзагальнішими ознаками загроз виступають конкретність, реальність, дійсність, створення економічної небезпеки [25, с. 64].

Втім, варто звернути увагу на певну відносність характеристик загроз. Одні і ті ж події або чинники в одному випадку (для одного суб'єкта) можуть бути сприятливими, а за інших умов (для іншого суб'єкта) – зовсім ні. Так, зміцнення національної валюти становить загрозу економічним інтересам експортерів, означає для них недоотримання запланованого фінансового результату, у той же час сприятливо для імпортерів, а також зменшує валютний еквівалент державного боргу, що позитивно впливає на боргову безпеку держави. Крім того, те, що у короткостроковому періоді здається небезпекою, загрозою – наприклад, посилення конкуренції на фінансовому ринку внаслідок появи FinTech компаній, – на довгостроковому горизонті може розглядатися як позитивна можливість – шлях інноваційного розвитку фінансово-кредитних установ через створення з ними стратегічних альянсів.

Вивчаючи наукову літературу з безпекових питань, можна знайти і багато точок зору вчених на сутність і зміст економічної безпеки на рівні суб'єкта господарювання/фінансово-кредитної установи. Деякі з них наведені у табл. Б.2

(додаток Б). Погоджуємось з Козаченко Г.В. й Погореловим Ю.С., що відсутність чіткого визначення змісту поняття «загроза» провокує виникнення помилкового прирівняння наслідків реалізації загроз та загроз як таких, що зумовлює помилки у визначенні векторів та орієнтирів безпекозабезпечувальної діяльності суб'єкта господарювання [81, с. 163-164].

У результаті аналізу наведених визначень можна сказати, що трактування загроз безпеці для господарюючих суб'єктів, що пропонуються І.П. Мігус [76] й Орлик О.В. [80, с. 251], є дещо узагальненим, оскільки не містять уточнення стосовно змісту подій, що відбуваються, та характеру їх впливу на діяльність суб'єкта, що є визначальним у процесі оперативної ідентифікації загроз.

На нашу думку, більшість процесів і явищ у зовнішньому середовищі фінансово-кредитних установ, що є результатом діяльності великої кількості суб'єктів, які переслідують свої інтереси, - зокрема, макроекономічні процеси, за своєю природою є індиферентними по відношенню до функціонування ФКУ і не можуть однозначно розглядатися як загрози або сприятливі фактори. І лише певний внутрішній стан ФКУ, особливості її ресурсної бази, активів, бізнес-процесів, технічного забезпечення, персоналу тощо змушує ідентифікувати певні з них саме як загрози. При зміні характеристик стану установи такі події або явища можуть втратити свій загрозливий характер.

Використовуючи попередній приклад зі зміною курсу національної валюти, можемо констатувати, що знецінення гривні під час фінансової кризи 2008-2009 років стало загрозою для діяльності більшості вітчизняних банків, які мали портфель валютних іпотечних кредитів, оскільки суттєво знизило платоспроможність позичальників. Для попередження таких ситуацій у майбутньому у середині 2009 року на законодавчому рівні в Україні було заборонено видачу всіх видів валютних кредитів фізичним особам (отже, відбувалася зміна стану активів). Ті ж банки, що на початок кризи мали велику довгу позицію в іноземних валютах, навпаки, отримали додаткові прибутки за рахунок зростання їх курсу.

Інша справа – свідомі дії суб'єктів зовнішнього середовища, які мають пряму чи опосередковану взаємодію з фінансово-кредитними установами, а тому впливають на їх діяльність (державна, регулятори, конкуренти, партнери, клієнти тощо). Тут джерелом загроз можуть стати не лише такі прямі агресивні дії, як спроба рейдерського захоплення або інформаційна атака, а і об'єктивні розбіжності економічних інтересів цих суб'єктів і ФКУ.

Щодо внутрішнього середовища фінансово-кредитних установ, то тут джерелом загроз переважно є некваліфікований менеджмент, а також навмисні та ненавмисні дії персоналу.

Більшість науковців характеризують загрозу як реальну чи потенційну подію, що є, безумовно, доцільним. Специфіка загроз економічній безпеці фінансово-кредитної установи полягає саме у тому, що явища зовнішнього та внутрішнього середовища можуть бути як реальними, що реалізуються з певною ймовірністю, так і потенційними, що не відбуваються в дійсності (зокрема: чутки про злиття або придбання установ; розгляд законопроекту, що містить посилення норм діяльності або заборону певної діяльності; передбачення аналітиків щодо динаміки макроекономічних процесів тощо), але провокують панічні настрої, волатильність на фінансовому ринку і також призводять до певних негативних наслідків, навіть не будучи реалізованими. Розмежування цих джерел загроз має практичне значення, оскільки заходи, застосовані щодо протидії ним й нейтралізації, повинні бути дещо різними.

На наш погляд, однією зі складнощів, пов'язаних з нейтралізацією загроз, розробкою ефективних захисних заходів, є різнохарактерний прояв їх сутності. Практично будь-який елемент поза або всередині організації, з точки зору забезпечення економічної безпеки, може виступати в різних ролях:

- суб'єкта (засобу, способу, інструмента) забезпечення безпеки;
- об'єкта забезпечення економічної безпеки (елемент, що захищається);
- джерела (суб'єкта або об'єкта) загрози.

При цьому під елементами тут можуть розумітися будь-які об'єкти, живі і неживі, матеріальні і нематеріальні, зокрема, персонал підрозділу установи,

окремий працівник, кошти, договір, клієнт, розрахунковий документ, операція, бізнес-процес тощо.

Особливо важливим є акцентування на негативному характері впливу зазначених дій чи подій на фінансово-кредитну установу, насамперед, через неможливість реалізації її економічних інтересів, заподіяння фінансових збитків або матеріальної шкоди, втрату капіталу. Втім, підтримуємо думки Гребенюк Н.О. [85, с. 56] та Зубка М.І. [86, с. 18], що для ФКУ не менше руйнівними можуть бути наслідки нефінансового або іміджевого, морального характеру: зниження репутації, втрата клієнтів, звільнення провідних співробітників, збої у роботі інформаційних систем тощо, які з плином часу також відображаються на фінансових результатах.

Узагальнення підходів науковців до поняття «загроза» дозволило сформулювати таке його визначення: під загрозою економічній безпеці фінансово-кредитної установи слід розуміти такі явища, процеси або дії/бездіяльність, які відбуваються у зовнішньому та внутрішньому середовищі її діяльності та прямо або опосередковано підвищують ймовірність порушення стабільного функціонування ФКУ, недосягнення нею своїх цілей через нанесення фінансово-кредитній установі будь-якого виду збитків.

Відповідно до положень сучасної безпекології, спорідненими до поняття загрози є такі поняття, як «небезпека» і «ризик». Аналізу співвідношення цих термінів, виходячи з різноманітних трактувань їх сутності, присвячено ряд наукових публікацій [76;87;71;73;88;85], вивчення яких дозволило зробити нижченаведені узагальнення.

Щодо поняття «небезпека», то у літературі існують, як мінімум, три точки зору на його зміст:

- небезпека, виходячи з етимології цього слова, трактується як ситуація, протилежна безпеці, тобто як відсутність безпеки; отже, вони виступають протилежними за значенням: стан незахищеності інтересів суб'єкта та, відповідно, стан захищеності;

- небезпека розглядається як потенційна загроза, стадія зародження останньої, як певна негативна ситуація, що сама по собі не наносить шкоди. Небезпека набуває негативного прояву при відповідних умовах, за яких вона трансформується у загрозу і набуває посилення до негативної дії [86, с. 17]; отже, загроза тлумачиться як стадія переходу небезпеки зі статусу «можливість» у статус «дійсність»;

- небезпека вважається конкретною, вищою формою прояву загрози, коли починає спостерігатися руйнівний вплив останньої на діяльність економічного суб'єкта; таким чином, небезпечною ситуація стає у тому випадку, коли загроза набуває реальних форм прояву.

Саме остання точка зору нам видається найбільш прийнятною, оскільки вона відображає реальну динаміку процесу, рух від безпеки до небезпеки через посилення загроз діяльності економічного суб'єкта.

Стосовно розуміння поняття «ризик» також існує велика кількість різних підходів. Ми погоджуємось з тим, що ризик є об'єктивною характеристикою діяльності будь-якого суб'єкта підприємництва, що притаманна будь-яким управлінським рішенням в умовах невизначеності. За даного розуміння ризик вимірюється ймовірністю неотримання передбачуваних результатів. У цьому випадку мається на увазі ймовірність упущення вигоди, матеріальних чи фінансових втрат, неотримання прибутку. Іманентність комерційній діяльності такої ознаки як ризикованість підкреслюється навіть законодавчим визначенням підприємництва як самостійної, систематичної, на власний ризик діяльності. Аналогічно, стосовно банків, одна з їх базових операцій полягає у розміщенні від свого імені залучених у вклади коштів, на власний ризик та з власними умовами. Отже, ризик є формою функціонування суб'єктів підприємництва у динамічному, ймовірнісному середовищі.

Невизначеність середовища як раз і полягає у наявності дестабілізуючих факторів, загроз, небезпек, які можуть не проявитися або діяти більш або менш інтенсивно. Якщо вони не вплинули на певний процес або операцію, то ризик не реалізується і очікувані суб'єктом результати досягаються: сприятливі умови

дозволяють досягнути поставлених цілей та отримати прибуток. І навпаки, вплив загрози – це ризикована ситуація, що почала реалізовуватися за небажаним варіантом.

Отже, можна зазначити, що загрози існують об'єктивно, а ризик дозволяє надати оцінку ступеня впливу загрози на стан та результати діяльності фінансово-кредитної установи. Якщо загроза – це ймовірна можливість перешкоди економічним інтересам ФКУ, то ризик у свою чергу є рівнем цієї загрози і дає математичне уявлення виразу можливості настання перешкод. Проілюструвати ці міркування можна на прикладі спільної для всіх досліджуваних фінансово-кредитних установ операції – видачі кредиту фізичній особі. При наданні позики у ФКУ виникає кредитний ризик, що полягає у можливості часткового або повного неповернення кредиту та несплати відсотків. Реалізація негативного сценарію залежить від факту переходу загроз, які, у цілому, відомі (зниження платоспроможності позичальника, суттєве погіршення стану його здоров'я, спроби шахрайства, зниження вартості застави тощо) з потенційного стану у реальний (зокрема, внаслідок втрати позичальником роботи). Отже, ймовірність фінансових втрат ФКУ зростає, але вона може бути мінімізована за рахунок нейтралізації загрози (опосередковано – отриманням позичальником допомоги по безробіттю, або прямим шляхом – реалізацію предмета застави). І лише при зростанні загрози до рівня небезпеки (доходів немає, предмет застави втрачено) кредитний ризик реалізується повною мірою, кредит переходить у стан непрацюючого, проблемного, що викликає необхідність формування резервів і зменшує капітал фінансово-кредитної установи. За умови нереалізації загроз ризик не проявляється, і ФКУ отримує очікувані фінансові результати.

Наше уявлення щодо взаємозв'язку понять «загроза», «безпека», «ризик» візуалізовано на рис. 1.4.

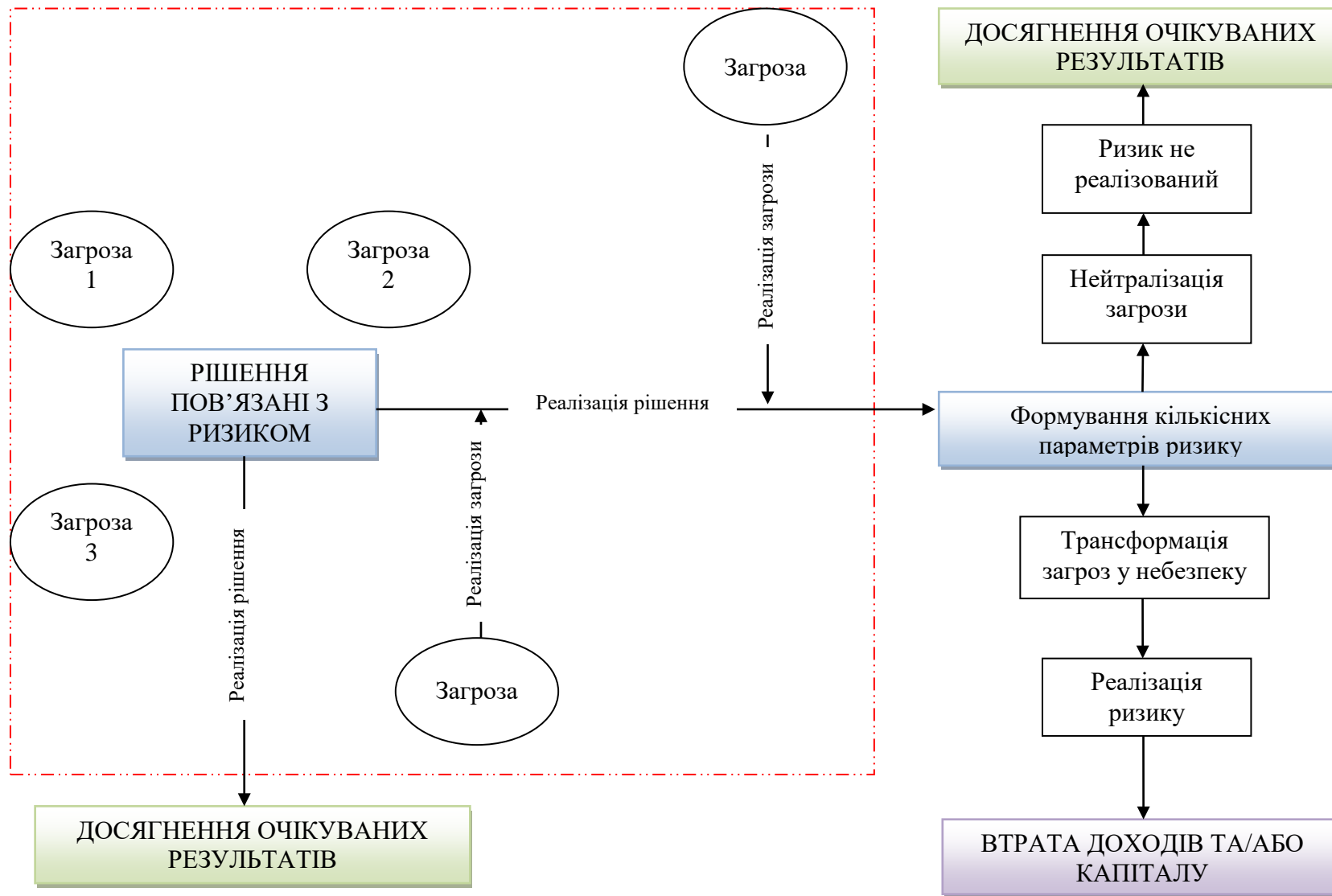

Рис. 1.4. Взаємозв'язок загроз, небезпек та ризиків у діяльності фінансово-кредитних установ

Джерело: складено автором

Процес забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитних установ починається саме з ідентифікації загроз їх стабільному функціонуванню. Ідентифікація (від лат. *identicus* – тотожний), відповідно до словника іншомовних слів, означає ототожнення, прирівнювання, уподібнення, тобто встановлення тотожності певного об'єкта відомому на підставі збігу ознак. Майже аналогічний зміст має і термін «діагностика» (з грец. *diagnosis* – розпізнання). Основними завданнями ідентифікації (діагностики) загроз економічній безпеці є своєчасне їх виявлення, дослідження характеру, напряду впливу на економічні інтереси фінансово-кредитної установи, оцінка ймовірності реалізації та попередження потенційних кризових станів.

Для проведення ідентифікації використовуються різноманітні методи, які входять у наступні чотири класифікації:

1. Методи експертних оцінок, які достатньо докладно описані у літературі [89]. Нагадаємо лише, що ці методи поділяються на дві великі групи: індивідуальні (персональні) експертні оцінки, які передбачають отримання думок від окремих, ізольованих один від одного експертів, та групові (колективні) оцінки, коли оцінки експертів певним чином зв'язані між собою. Формами проведення індивідуальних експертиз є інтерв'ю та аналітична записка, а колективних – метод комісії й метод Дельфі. Експертами у ситуації ідентифікації загроз економічній безпеці виступають провідні працівники фінансово-кредитної установи, а також зовнішні фахівці. Основними вимогами до них є високий рівень кваліфікації, компетентність, індіферентність до результату, психологічна незалежність.

2. Економіко-статистичні методи полягають в аналізі статистичних даних при забезпеченні економічної безпеки ФКУ. З використанням цих методів здійснюється моніторинг зовнішнього та внутрішнього середовища, оцінка впливу загроз, вибір серед них найбільш суттєвих. До них відносяться метод кореляції, регресійний аналіз, індексний метод тощо.

3. Математичні методи є дослідженням економічних процесів за допомогою математичних моделей. Зрозуміло, що їх застосування потребує

високої кваліфікації і досвіду фахівців, тому доцільно лише у комерційних банках. До таких методів відносяться теорія ігор, теорія нечітких множин, методи оптимізації, метод ієрархій та ін.

4. Економічні методи, що є способами дослідження економічних показників, процесів і систем у нерозривному зв'язку один з одним. Використовуються, зокрема, для оцінки суми збитків, які фінансово-кредитна установа може отримати внаслідок реалізації загрози. До таких методів діагностики відносяться: трендовий аналіз, факторний аналіз, метод коефіцієнтів та інші. Для ідентифікації загроз варто застосовувати і відомі методи стратегічного аналізу: SWOT-аналіз, PEST-аналіз, SNW (аббревіатура від англ. strength, neutral, weakness) – для аналізу внутрішнього середовища ФКУ [84, с. 140-146].

З точки зору кількості та рівня небезпеки загроз, зовнішнє середовище для діяльності фінансово-кредитної установи може у «чистому вигляді» характеризуватися таким чином:

- нейтральне середовище, яке практично не впливає на функціонування установи; така ситуація складається, коли інтереси економічних суб'єктів не перетинаються і вони діють відносно незалежно один від одного;
- сприятливе середовище, яке полегшує розвиток економічних суб'єктів, привносить позитивні зміни в їхнє функціонування;
- вороже середовище характеризується сукупним негативним впливом на установу, її економічні інтереси, викликає стагнацію і занепад організації.

Погоджуємось з думкою З.С. Варналія стосовно того, що зміст загрози безпосередньо пов'язаний з її формою. Згідно з науковго погляду, під формою загрози варто розуміти її способи зовнішнього вираження. Форма зумовлює межі загрози та надає її змісту фактичної визначеності в об'єктивному світі. Загроза набуває статусу доступної для дослідження та оцінки саме завдяки формі. [25, с. 65]. Загрози економічній безпеці фінансово-кредитних установ є

надзвичайно різноманітними, вони постійно виникають і зникають у часі, видозмінюються і трансформуються, тому в основу їх ідентифікації повинна бути покладена науково обґрунтована класифікація. Для її формування, на наш погляд, доцільно використовувати і класифікації загроз, що пропонуються науковцями, які здійснюють дослідження економічної безпеки суб'єктів різного різня (держави, регіону, підприємств, банків, фінансових установ) (додаток В), оскільки підходи до виділення класифікаційних ознак є достатньо загальними.

Насамперед, учені одностайні у тому, що за джерелами походження (сферою виникнення) загрози поділяються на зовнішні, що генеруються у зовнішньому середовищі фінансово-кредитної установи, та внутрішні, що є результатом організації та функціонування установи. Втім, у подальшому, перелік і пояснення змісту цих загроз суттєво відрізняються у залежності від спрямованості досліджень, що, безумовно, не є недоліком і свідчить про практично нескінчену кількість видів загроз, що можна ідентифікувати. У зв'язку з тим також відмітимо, що, на нашу думку, вдосконалення класифікації повинно полягати не стільки у додаванні нових ознак, скільки у критичному аналізі й більш чіткому трактуванні вже існуючих.

Так, автори підручника «Безпека банківської діяльності», розуміючи під загрозами потенційні чи реальні дії певних суб'єктів, здатні завдати конкретному банку матеріальної або моральної шкоди, розглядають види загроз за сферою виникнення саме з «суб'єктної» точки зору. Джерелами зовнішніх загроз називаються конкуренти; особи, які провадять кримінальну діяльність, кримінальні угруповання; клієнти банків, потенційні та наявні партнери; контрольно-наглядові органи; засоби масової інформації та ін. Згадуються також політичні загрози, стихійні лиха та техногенні аварії і катастрофи. Внутрішні загрози банку, на думку Зубка М.І. та Яременко С.М., зумовлені непрофесійною роботою працівників, недобросовісним відношенням та конфліктністю, незаконними діями та злочинною поведінкою. Окрім зазначених аспектів, внутрішні загрози можуть виникнути в результаті використання в роботі недосконалих чи неефективних технологій банківського

виробництва та інформаційного супроводження, неадекватного банківського внутрішньооб'єктового режиму діяльності в установах [19, с. 73-77].

У свою чергу, Зверяков М.І., Коваленко В.В., Сергєєва О.С., аналізуючи управління фінансовою стійкістю банків, виділяють такі зовнішні загрози їхній безпеці, як глобальні банківські кризи, особливості застосування монетарних інструментів з боку НБУ, недосконалість банківського нагляду та регулювання, суспільна недовіра до банківської та грошової систем, конкурентне середовище, процеси легалізації злочинних доходів та фінансування тероризму, несприятливі макроекономічні умови. До внутрішніх загроз автори відносять: недосконалість системи фінансового менеджменту; недосконалість організації проведення основних банківських операцій; недотримання ліквідності банківською установою; слабкість маркетингової політики банку; недостатня кваліфікація і чесність персоналу банку та ін. [92, с. 246-247].

Деякі види зовнішніх і внутрішніх загроз безпеці фінансово-кредитних установ, визначених Базельським комітетом з банківського нагляду, відображено у додатку Г.

Додатковий вид загроз за сферою виникнення пропонують Манцуров І.І. й Нусінова О.В. [93], поділяючи зовнішні загрози на «загрози зовнішнього тиску», що виникають поза межами економічного суб'єкта без його участі, і «репутаційні загрози», пов'язані із формуванням негативної думки про підприємство у зовнішніх контрагентів; вони виникають поза межами підприємства, але зумовлені його діями та результатами діяльності. Враховуючи, що репутаційні загрози є надзвичайно небезпечними для фінансово-кредитних установ, вважаємо за доцільне включати їх як підвид зовнішніх загроз діяльності ФКУ.

Багато науковців поряд з поділом загроз економічній безпеці на зовнішні і внутрішні зазначають і такі їх види, як об'єктивні та суб'єктивні [94, с. 29], називаючи цю ознаку «за ставленням до загроз», «за причиною виникнення», «за джерелом походження». Загрози пояснюються як такі, що виникають поза волею і без участі економічного суб'єкта (об'єктивні), та такі, що створюються

внаслідок дій такого суб'єкта (суб'єктивні). Є також думка, що об'єктивні загрози є природними, а суб'єктивні – штучними [95, с. 78]. На наш погляд, такі трактування цієї ознаки практично дублюють зміст ознаки «за сферою виникнення», оскільки об'єктивні загрози виступають зовнішніми по відношенню до суб'єкта, а суб'єктивні – внутрішніми. Крім того, об'єктивними є лише дія економічних законів та настання природних явищ, все інше – політика, законодавство, механізми управління тощо є результатом свідомих дій людей.

Далі, практично у всіх класифікаціях зустрічається поділ загроз на потенційні і реальні, при цьому як ознака зазначається: за можливістю здійснення, за рівнем сформованості, за формою прояву. Думається, що виходячи з попередніх міркувань щодо взаємозв'язку загроз і ризиків, найдоцільніше буде назвати цю ознаку «за формою існування». Загроза може вважатися вже існуючою, якщо сформульована її сутність і вона мається на увазі при прийнятті комерційних рішень. Інша справа, що до певного часу вона не чинить впливу на процеси, зокрема, фінансово-кредитної установи і є потенційною; відповідно, при її активізації вона стає реальною (наприклад, загроза невизнання неприбуткового статусу вітчизняних кредитних спілок стала реальністю внаслідок прийняття змін до Податкового кодексу України [96, с. 54]).

Деякими науковцями [87;97] пропонується поділяти загрози на приховані та явні, але, на наш погляд, такий поділ є тотожним за змістом вищенаведеної ознаці.

Важливою і часто згадуваною є ознака загроз економічній безпеці, що характеризується як «за природою виникнення», «за сферою спрямування», «за видом», «за сутністю» і за якої вони поділяються на економічні, політичні, соціальні, правові (законодавчі), інформаційні, технологічні, екологічні та ін. Пропонуємо цей критерій назвати «за природою походження», що, на наш погляд, точніше передає сутність зазначених видів загроз. Крім того, замість правових загроз варто розглядати інституційні як такі, що відображають вплив

не лише правових норм, а і діяльності різноманітних інститутів (організацій). Серед загроз, виділених за сферою виникнення, особливо актуальними для фінансово-кредитних установ є економічні, інституційні та інформаційні.

Практично всі автори у тій чи іншій формі згадують ознаку загроз, пов'язану з тривалістю їх дії, але як види вказують або тимчасові і постійні, або з більш докладною градацією у часі – коротко-, середньострокові тощо. Наш погляд, під час ідентифікації загроз, у зв'язку зі швидкоплинністю середовища, дуже важко визначити час їх дії на майбутнє. Тому говорити про якісь більш або менш тривалі проміжки часу недоцільно, отже, варто залишити у класифікації такі види загроз, як тимчасові й постійні.

До цієї ознаки тісно примикає поділ загроз за систематичністю прояву [98, с. 132]. Незважаючи на безумовну наявність певного смислового відтинку, автори такої точки зору пояснюють систематичні загрози як такі, що існують постійно (чи досить тривалий час), а несистематичні – як ті, що впливають на діяльність суб'єкта стохастично або з визначеним періодом виникнення, тобто фактично ототожнюють їх з постійними і тимчасовими.

За ознакою передбачуваності виділяють прогнозовані загрози, які можна передбачити та вчасно локалізувати їхні наслідки, або хоча б бути готовими до них, а також непередбачувані (в інших варіантах класифікації – передбачувані та форс-мажорні). Прогнозування загроз проводиться за результатами моніторингу економічної безпеки фінансово-кредитної установи для подальшого формування та застосування управлінських заходів стратегічного, тактичного і оперативного характеру. Непрогнозовані загрози, як уже зрозуміло, неможливо попередити, оскільки вони з'являються зненацька, що надзвичайно ускладнює процес їх нейтралізації.

Доволі часто у проаналізованих класифікаціях зустрічається ознака «за характером спрямування», «характером впливу» або «механізмом впливу», за якою загрози поділяється на прямі та непрямі (опосередковані). У нашому трактуванні, прямі загрози безпеці фінансово-кредитній установі безпосередньо зачіпають її економічні інтереси і можуть формуватися, у тому числі, адресною

навмисною діяльністю інших суб'єктів. Непрямі загрози створюють несприятливе середовище функціонування для багатьох економічних агентів і опосередковано впливають на діяльність ФКУ (зокрема, негативна динаміка макроекономічних показників – обсягу ВВП, рівня інфляції, доходів населення тощо). Більш точною назвою ознаки вважаємо – за характером впливу.

Ще однією класифікаційною ознакою науковці зазначають ступінь небезпеки або значущість загроз. Погоджуємось, що загрози економічній безпеці можуть чинити більш або менш потужний вплив на її рівень, що встановлюється під час ідентифікації загроз ФКУ. Втім, достатньо складно до моменту реалізації загрози визначити міру її реального впливу, тому, на нашу думку, варто використовувати такі орієнтовні види, як небезпечні та особливо небезпечні, приналежність ідентифікованих загроз до яких визначається на основі попереднього досвіду діяльності.

Далі потрібно зупинитися на наявних у літературі класифікаційних ознаках, в яких, на наш погляд, дещо змішуються сутність загроз та їх наслідки, а також загрози і ризики, що підтверджує вже згадану думку Козаченко Г.В. й Погорелова Ю.С. [81, с. 163-164]. Так, при застосуванні ознак «за масштабами збитків» (незначні, значні, катастрофічні), «за ступенем тяжкості наслідків» (незначний збиток, граничний збиток, значний збиток), «за ступенем впливу на безпеку» (значний, допустимий, мінімальний) фактично характеризується не сама загроза, а наслідки її реалізації. Аналіз здійснюється по факту настання несприятливої події, вже за результатами негативного впливу, оскільки неможливо спрогнозувати ступінь значимості заподіяної шкоди заздалегідь.

Науковцями пропонується таку класифікаційну ознаку, як «за мірою керованості» [99, с. 66] або «за можливістю запобігання», виділяючи керовані та некеровані загрози. На думку цих авторів, ця ознака характеризує здатність менеджменту організації до самостійної локалізації наслідків. Тут варто зазначити, що загрозами об'єктивно неможливо керувати, їм можна лише протидіяти, а наслідки їх реалізації у будь-якій ситуації становлять

відповідальність фінансово-кредитної установи, за виключенням випадків передачі ризиків третім особам, що є складовою управління не загрозами, а ризиками.

Отже, на наш погляд, для відображення основних характеристик загроз безпеці фінансово-кредитних установ необхідно і достатньо використовувати ознаки, відображені у табл. 1.2.

Таблиця 1.2

Класифікація загроз економічній безпеці фінансово-кредитних установ

Ознака	Види загроз
За сферою виникнення	Зовнішні (у т.ч. репутаційні), внутрішні
За формою існування	Потенційні, реальні
За природою походження	Економічні, політичні, соціальні, інституційні, інформаційні, технологічні, екологічні та ін.
За тривалістю дії	Тимчасові, постійні
За характером впливу	Прямі, непрямі (опосередковані)
За ступенем небезпеки	Небезпечні, особливо небезпечні
За можливістю передбачення	Прогнозовані, непрогнозовані

Джерело: складено автором на основі опрацювання інформації додатку В

Результатом проведення діагностики загроз економічній безпеці фінансово-кредитної установи є оцінка рівня захищеності установи загалом і у розрізі окремих складових безпеки, виявлення найбільш вразливих бізнес-процесів, підрозділів і ресурсів. Далі постає питання розробки механізму попередження й нейтралізації загроз, який є основою стабільного і поступального розвитку ФКУ. Для того, щоб була сформована дієва протидія загрозам, фінансово-кредитна установа має спиратися на достовірні інформаційні дані, різнобічні результати аналізу зовнішнього та внутрішнього середовища діяльності. Саме належне інформаційно-аналітичне забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитних установ є необхідною основою прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

1.3. Інформаційно-аналітичне забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитних установ

Досягнення необхідного рівня економічної безпеки фінансово-кредитних установ вимагає адекватного та своєчасного реагування на весь спектр загроз їх економічним інтересам, а це зумовлює необхідність безперервного отримання достовірної і повної інформації не лише про самі загрози, а й про можливості нейтралізації та ефективного впливу на них. Виконання цього комплексного завдання і є основною метою організації інформаційно-аналітичного забезпечення економічної безпеки (ІАЗЕБ), а серед необхідних передумов її досягнення варто зазначити: безперервний обмін достовірною інформацією між суб'єктами підтримання безпеки; налагодження стійких інформаційних зв'язків між особами, діяльність яких пов'язана із забезпеченням безпеки; стійкість інформаційних зв'язків між технічними компонентами, задіяними у підтримці безпеки. Ефективне ІАЗЕБ є інформаційною основою для прийняття рішень в системі забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитних установ.

Як зазначає А.Л. Баланда, існуючі підходи до розуміння інформаційно-аналітичного забезпечення економічної безпеки суб'єктів підприємництва поділяються, в основному, на два напрями:

- 1) підхід як до процесу створення та захисту інформаційної складової економічної безпеки суб'єкта;
- 2) підхід як до системи з формування інформаційного ресурсу діяльності суб'єкта з метою забезпечення функціонування системи економічної безпеки [100, с. 152].

Наше дослідження базується саме на другому підході. Інформаційно-аналітичне забезпечення ми вважаємо складовою механізми забезпечення економічної безпеки ФКУ, поряд з такими його іншими складовими, як нормативно-правове, методичне, кадрове, фінансове та інше забезпечення.

У поняття інформаційно-аналітичного забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитної установи включені два взаємопов'язаних компоненти –

інформаційний (отримання, збір, добування, обробка, накопичення та зберігання інформації) та аналітичний (обробка інформації з подальшим наданням їй вигляду, спроможного надати нові знання). Для того, щоб найбільш ґрунтовно визначити сутність й значення інформаційно-аналітичного забезпечення безпеки ФКУ, розглянемо зміст цих компонентів окремо.

Насамперед, інформація представляє собою відомості та дані будь-якого характеру, які можна зберегти на матеріальних носіях з подальшим відображенням на електронних ресурсах. [101]. Інформаційне забезпечення управлінських процесів розглядається науковцями на різних рівнях економічної системи. Досліджуючи питання інформаційного забезпечення процесу прийняття рішень у державному управлінні, Ульяновко Ю. та Гнатенко А. під інформаційним забезпеченням пропонують розуміти інформацію, яка знаходиться в базі даних інформаційних систем або на інших носіях, та є важливою для здійснення управління економічними процесами, створення стабільних інформаційних умов функціонування національної системи, забезпечення необхідною інформацією, включення до системи засобів пошуку, одержання, збереження, нагромадження, передачі, обробки для одержання високоякісної інформації, організації банків даних за окремими видами функціонування процесів економічної діяльності держави [102, с. 230-231].

Розглядаючи інформаційне забезпечення у контексті управління підприємством, Савченко О.Р. визначає його як процес перманентного і цілеспрямованого пошуку та відбору відповідних інформаційних даних, що слугують базою планування, аналізу, оцінки та контролю, організації підготовки і реалізації ефективних управлінських рішень за всіма напрямками діяльності господарюючого суб'єкта [103, с. 86].

Харченко В.В. приходять до висновку, що інформаційне забезпечення розглядається одними авторами як інформаційна база, а іншими – як сукупність інформаційної бази, технічного та програмного забезпечення, інформаційних технологій тощо. Науковець вважає за доцільне трактувати інформаційне забезпечення і як систему, що включає отримання, зберігання, обробку,

передачу, захист та оновлення інформації, так і як окремий елемент інших систем (забезпечення цих систем інформацією) [104, с. 146].

Водночас, якщо аналізувати інформаційне забезпечення як одну з забезпечувальних підсистем підтримання економічної безпеки, то можна виділити три точки зору, що зустрічаються в економічній літературі. Воно розглядається як:

- сукупність інформації (бази даних, статистичні звіти, документи, розпорядження та інформаційні масиви), тобто всі інформаційні ресурси, які беруться до уваги при розробці та прийнятті відповідних управлінських рішень;
- процес збору, зберігання, обробки, пошуку та видачі користувачам необхідної інформації за їх запитом;
- інформаційний продукт, що створюється в підсистемі інформаційного забезпечення, а також і процес функціонування такої підсистеми.

Думається, що для забезпечення всеохоплюючого погляду на досліджувану проблематику, варто дотримуватися саме останньої точки зору.

Інформаційна система, як правило, охоплює всі сфери діяльності фінансово-кредитної установи: адміністративну, операційну, фінансову, виступає як сполучна ланка при розробленні стратегії розвитку ФКУ і якості управління установою та персоналом. У ній містяться відомості, що стосуються планів, стану фінансових потоків, договірної діяльності, ділової репутації, дані фінансового і управлінського обліку, ринкова інформація (про конкурентне оточення, середні ціни на послуги тощо). Важливість комплексних інформаційних систем для забезпечення економічної безпеки полягає у тому, що таку інформацію можуть використовувати власники, інвестори, кредитори та клієнти для оцінювання стабільності фінансово-кредитної установи та її фактичного фінансового стану, а також аудиторів та податкові органи під час перевірки правильності обліку та податкових відрахувань. Крім того, об'єктивна ринкова інформація допомагає вчасно орієнтуватися на загрози, що виникають, і адаптувати функціонування ФКУ до нових реалій зовнішнього середовища.

Втім, певна частина такої інформації носить суто конфіденційний характер, а її втрата може виявитися критичною для роботи фінансово-кредитної установи, тому організація роботи користувачів з інформацією, що міститься в системі, вимагає спеціальних заходів захисту, що забезпечують конфіденційність, цілісність, але, одночасно, і доступність даних.

Класифікація інформації для цілей забезпечення безпеки фінансово-кредитних установ наведена на рис. 1.5.

КЛАСИФІКАЦІЯ ІНФОРМАЦІЇ	<i>За джерелами надходження</i> зовнішня; внутрішня
	<i>За відношенням до предмету дослідження</i> основна; допоміжна
	<i>За стадіями опрацювання</i> первинна; вторинна
	<i>За періодичністю надходження</i> постійна; періодична; разова
	<i>За змістом</i> облікова; звітна; нормативна; планова; ринкова
	<i>За обсягом</i> достатня; недостатня
	<i>За способом відображення</i> текстова; цифрова; графічна
	<i>За сферою розповсюдження</i> конфіденційна; публічна
	<i>За часом охоплення</i> поточна; ретроспективна

Рис. 1.5. Класифікація інформації для цілей забезпечення безпеки фінансово-кредитних установ

Джерело: власна розробка автора

До інформації, що використовується для забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитних установ, висуваються такі вимоги:

- релевантність – відповідність отриманого повідомлення інформаційному запиту;
- достовірність – інформація повинна відображати реальні процеси та показники;
- вичерпність – корисність інформації залежить від її повноти, адже часткова її наповненість призводить до отримання хибних результатів інформаційно-аналітичної роботи;
- порівнянність – інформація, яка стосується одного й того ж процесу має бути ідентичною, з якого б джерела вона не надійшла;
- оперативність – інформація має цінність, тільки коли вона є актуальною;
- ефективність – ефект від збирання та аналітичної обробки інформації має перевищувати витрати на її здійснення;
- зручність – інформація має надаватися у практичному й зручному для користування вигляді;
- доцільність – корисною вважається інформація, коли вона необхідна для проведення аналітичних розрахунків. Вкрай необхідно не допускати перевантаження системи інформаційно-аналітичного забезпечення побічною інформацією, що не має відношення до економічної безпеки фінансово-кредитної установи [105; 106].

Функціонування підсистеми інформаційного забезпечення обумовлює формування у фінансово-кредитних установах різноманітних інформаційних потоків, серед яких виділяються:

- зовнішні потоки інформації – надходження інформації від регулюючих та інших державних органів, клієнтів, контрагентів, інших ФКУ, рейтингових та аналітичних агентств, засобів масової інформації тощо, який, як

правило, є основою для визначення зовнішніх загроз безпеці фінансово-кредитної установи;

- внутрішні потоки інформації – рух інформації між структурними підрозділами, співробітниками у процесі діяльності ФКУ, який, з одного боку, надає уявлення про наявність внутрішніх загроз, а з іншого – є основою для прийняття управлінських рішень щодо шляхів протидії загрозам. Варто враховувати, що внутрішня інформація є конфіденційною й надавати та отримувати її працівники можуть лише у межах своєї компетенції;

- висхідні, спадні та горизонтальні інформаційні потоки, які розрізняються за напрямом руху інформації: від рядових співробітників до керівників та топ-менеджерів; від керівників до виконавців; між працівниками одного ієрархічного рівня організаційної структури фінансово-кредитної установи. Завдяки цим інформаційним потокам відбувається узгодження дій щодо підтримання економічної безпеки ФКУ.

На нашу думку, інформаційна підсистема забезпечення економічної безпеки виконує завдання, відображені на рис. 1.6.

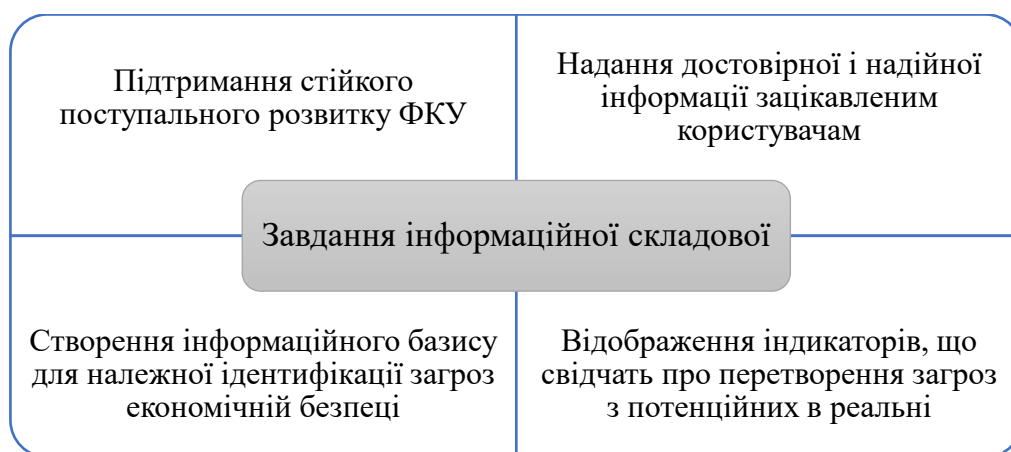

Рис. 1.6. Завдання інформаційної складової інформаційно-аналітичного забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитних установ

Джерело: власна розробка автора

Втім, характеристика ІАЗЕБ була б неповною без розгляду його активного перетворювального компоненту – аналітичної діяльності, яка здійснюється з використанням акумульованої і систематизованої інформації й є

формуванням відповідними фахівцями на основі науково обґрунтованих методів нових знань щодо загроз економічній безпеці фінансово-кредитних установ та управління ризиками, які ними активізуються. Наявна інформація – це сукупність певних фактів, в якій у прихованому (неявному) вигляді міститься їх взаємозв'язок. Виявлення цих зв'язків і є аналітичною діяльністю. Специфіка аналітичної роботи у сфері забезпечення безпеки ФКУ зумовлена необхідністю комплексного підходу до вивчення економічних та соціальних факторів, які повинні враховуватися при визначенні шляхів протидії загрозам.

Незважаючи на характеристику «аналітична», ця діяльність насправді охоплює тісно пов'язані між собою аналіз інформації та синтез його результатів. Інформаційний аналіз є процесом опрацювання наявних відомостей, передбачає поділ інформації на елементи та їх спеціальне вивчення. Він передбачає осмислення всієї інформації та її окремих частин, виділення головної і другорядної, важливої і несуттєвої інформації, виявлення хибних відомостей або дезінформації. А інформаційний синтез – це цілеспрямований процес узагальнення, створення логічно завершеної системи потрібних відомостей та перетворення окремих досліджених елементів на упорядковане знання, що відображає:

- оцінку стану зовнішнього середовища фінансово-кредитної установи та його впливу через сукупність виявлених загроз на рівень її економічної безпеки;
- характеристику внутрішнього середовища ФКУ та потенційних загроз, з ним пов'язаних;
- власне оцінку рівня економічної безпеки фінансово-кредитної установи.

Для аналітичної обробки інформації щодо загроз та їх рівня використовуються, як правило, відомі методи економічного аналізу, зокрема: коефіцієнтний, факторний, трендовий, кореляційно-регресійний, а також методи прикладної статистики, економіко-математичного моделювання та ін. Умовами підвищення якості аналітичної діяльності є вдосконалення програмно-

технічної бази її здійснення, наявність кваліфікованого персоналу, а також достатність науково-методичного забезпечення. До останнього науковці відносять визначення: системи показників оцінювання стану економічної безпеки; комплексу узагальнюючих характеристик-індикаторів оцінювання процесів, пов'язаних з економічною безпекою; періодичності відображення явищ і процесів, взаємодію з іншими системами показників; комплексу правил, прийомів та методів аналізу, призначених для оцінювання інформації і підготовки бази прийняття управлінських рішень з проблем забезпечення економічної безпеки [107, с. 159].

Одночасно, варто заздалегідь узгодити принципи проведення аналітичної діяльності у фінансово-кредитних установах з вимогами до її результатів з боку осіб, які ухвалюють рішення у сфері економічної безпеки (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Взаємоузгодженість вимог до аналітичної інформації у сфері забезпечення економічної безпеки з принципами проведення економічного аналізу

Вимоги до підсумкової інформації	Принципи проведення економічного аналізу у фінансово-кредитній установі
Цінність для користувачів	Практична значущість, своєчасність, істотність. Прогностична цінність (можливість на основі аналізу прогнозувати стан безпеки у майбутньому). Економічність (витрати на проведення аналізу повинні бути значно менше отриманого ефекту).
Надійність, достовірність	Надійність використовуваних прийомів й методик, а також індикаторів. Можливість здійснення перевірки. Обґрунтованість і доказовість. Об'єктивність (неупередженість). Взаємоузгодженість показників звітності і результатів аналізу.
Повнота, достатність для ухвалення управлінських рішень	Системність, комплексність, безперервність, динамічність, науковість.
Можливість якісної інтерпретації результатів аналізу	Порівнянність з даними за попередні періоди, з даними по іншим ФКУ, з середніми по відповідному сектору ринку

Джерело: розроблено автором з використанням [108]

Таким чином, інформаційно-аналітичне забезпечення є невід'ємною й надзвичайно важливою складовою процесу підтримання економічної безпеки фінансово-кредитних установ, зміст якої вітчизняними науковцями трактується дещо по-різному.

Так, автори статті [109, с. 82] вважають, що інформаційно-аналітичне забезпечення безпеки підприємства забезпечується шляхом отримання та

обробки інформації з подальшим наданням керівництву необхідної інформації. Завдання аналітика в процесі обробки різношарового масиву даних та формування достовірної інформації зводяться до оцінки інформації (визначення ступеня її вірогідності); інформаційної обробки («фільтрація» інформації та відсіювання некоректних та зайвих відомостей); здійснення прогнозу можливого розвитку ситуації враховуючи отриману інформацію (на які дана інформація має або матиме вплив).

Горячківська І. В. під інформаційно-аналітичним забезпеченням економічної безпеки суб'єкта господарювання розуміє сукупність дій, направлених на пошук, збір та упорядкування інформації, що стосується загроз нормальній діяльності господарюючого суб'єкта і ризиків у його роботі, та механізмів її обробки, оцінки, перевірки з метою отримання повних, об'єктивних і достовірних даних для прийняття раціональних управлінських рішень щодо напрямів ефективного забезпечення економічної безпеки суб'єкта господарської діяльності [110, с. 28].

На думку авторів підручника «Безпека банківської діяльності», інформаційно-аналітична робота (ІАР) передбачає собою збір, узагальнення та обробку інформації відкритого доступу, розробка необхідного інформаційного пакету документів та безпосередня його передача керівництву установи (банку). Себто ІАР – це в першу чергу робота у середовищі доступних та відкритих інформаційних даних, що передбачає збір інформації, аналітичний аналіз та формування пакету відповідних інформаційних документів. Кінцевим етапом ІАР є інформування керівництва банку [108, с. 28-29]. На наш погляд, навряд чи можна погодитися з тим, що ІАР обмежується збиранням та опрацювання лише відкритої інформації, оскільки у такому випадку поза увагою залишається внутрішнє середовище ФКУ, інформація про яке, як правило, є конфіденційною.

Інформаційно-аналітичне забезпечення економічної безпеки банку визначається Мойсеєнко І.П. і Мартинюк О.А. як система взаємодії суб'єктів та застосування ними спеціальних методів, засобів та форм отримання,

накопичення та аналізу інформації, формування прогнозів, розробки інформаційно-аналітичних документів та безпосередньої участі в створенні банківських продуктів. Головна мета інформаційно-аналітичного забезпечення економічної безпеки банку визначається науковцями як виявлення на ранній стадії загроз та ризиків з метою попередження економічних збитків; забезпечення планування, підготовки і проведення антикризових заходів [111, с. 208].

Зачосова Н.В. та Горячківська І.В. трактують ІАЗЕБ як взаємопов'язаний процес здійснення пошуку, збору й обліку інформації, її подальшого розподілу й накопичення, проведення аналізу, збереження отриманих результатів й передачі отриманих відомостей. Отримані дані стосуються різних сфер діяльності суб'єкта, його поточного стану справ та захищеності корпоративних ресурсів від різного роду проявів дестабілізуючих факторів [106, с. 343]. Тут варто зазначити, що інформаційно-аналітичне забезпечення, на наш погляд, повинно не лише відображати існуючий та ретроспективний стан економічної безпеки ФКУ, а і надавати орієнтири для його оцінювання на майбутнє. Отже, ІАЗЕБ повинна бути притаманна функція прогнозування, тобто передбачення подій (процесів) у сфері економічної безпеки ФКУ на майбутнє, а також перспективних можливостей забезпечення її безпеки на належному рівні. Можна виділити ряд завдань, які при цьому можуть бути вирішені:

- оцінювання можливих шляхів розвитку діяльності фінансово-кредитних установ у контексті забезпечення економічної безпеки;
- передбачення напряму розвитку та кількісних параметрів внутрішніх і зовнішніх загроз безпеці ФКУ та їхніх негативних наслідків;
- оцінка потенційного впливу позитивних і негативних факторів (процесів та подій) на майбутній розвиток ФКУ у контексті забезпечення її безпеки;
- формування уявлення про прогнозні варіанти розвитку подій у сфері економічної безпеки у зв'язку з провадженням певних заходів, спрямованих на підвищення її рівня.

Вважаємо, що наявність елемента прогнозування у складі інформаційно-аналітичного забезпечення дозволить більш системно підтримувати належний рівень економічної безпеки фінансово-кредитних установ у поточному і перспективному періодах.

Систематизуючи все вищевикладене, пропонуємо під інформаційно-аналітичним забезпеченням економічної безпеки фінансово-кредитних установ розуміти цілеспрямований і безперервний процес пошуку та збирання інформації, що стосується зовнішніх та внутрішніх загроз безпечній діяльності установи, механізмів її перевірки, оцінки та аналізу з метою отримання повних, об'єктивних і достовірних даних щодо існуючих й перспективних загроз реалізації її економічних інтересів для прийняття обґрунтованих управлінських рішень щодо напрямів та конкретних заходів ефективного забезпечення економічної безпеки ФКУ.

Отже, основною метою інформаційно-аналітичного забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитних установ є надання можливості вирішити питання захисту від загроз та, що є не менш важливим, попередження установи про наявність тих чи інших умови, які можуть призвести до виникнення цих загроз та їх потенційних наслідків.

Для раціональної організації інформаційно-аналітичного забезпечення й ефективного виконання вищезазначених завдань фінансово-кредитні установи повинні спиратися на певні принципи інформаційно-аналітичної діяльності, які варто сформулювати, спираючись на науковий доробок вітчизняних учених [86; 111; 112; 113]:

- системності, що передбачає формування ІАЗЕБ як складної динамічної системи, тобто сукупності елементів (інформації, методів і прийомів аналізу, вихідних документів, фахівців тощо), котрі знаходяться у взаємозв'язку, взаємозалежності та створюють відповідну цілісність;

- сумісності, відповідно до якого при створенні ІАЗЕБ повинні бути сформовані інформаційні інтерфейси й встановлені правила взаємодії з іншими

складовими системи забезпечення безпеки та організаційно-управлінською системою фінансово-кредитної установи загалом;

– гнучкості (адаптивності), що полягає у можливості швидкої адаптації ІАЗЕБ до змін зовнішнього та внутрішнього середовища без суттєвої модифікації методів і засобів збирання інформації та проведення аналітичної роботи;

– обґрунтованості, що вимагає надання аргументованих результатів аналітичної роботи на основі використання сучасних наукових підходів, аналітичних прийомів та інформаційних технологій тощо;

– проактивності, відповідно до якого функціонування ІАЗЕБ повинно бути спрямовано на проведення досліджень й формування результатів незалежно від конкретних запитів користувачів, що передбачає роботу на випередження з елементами прогнозування;

– уніфікованості (стандартизації), який передбачає, що у процесі інформаційно-аналітичної діяльності для її оптимізації доцільно застосовувати типові, стандартизовані елементи, рішення, процеси, прикладні програми для вирішення якомога ширшого кола завдань;

– постійного розвитку, що вимагає, поряд з використанням стандартизованих елементів, регулярної актуалізації ІАЗЕБ на основі останніх досягнень науки та інформаційно-комп'ютерних технологій без порушення процесу його функціонування;

– єдиної інформаційної бази, який полягає у тому, що інформація, будучи один раз введеною у систему, стає доступною всім користувачам й може бути використана багаторазово;

– принцип ефективності, який передбачає досягнення оптимального співвідношення між витратами й цільовими результатами функціонування ІАЗЕБ.

На нашу думку, інформаційно-аналітичне забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитної установи реалізується у послідовності етапів, що відображені на рис. 1.7.

Рис. 1.7. Етапи реалізації інформаційно-аналітичного забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитної установи

Джерело: власна розробка автора

У фінансово-кредитних установах функції інформаційно-аналітичного забезпечення економічної безпеки виконують різні структурні підрозділи, у залежності від різноманіття та масштабів діяльності ФКУ, їх організаційної структури та корпоративного управління. Від їх злагодженої роботи залежить здатність ФКУ протистояти зовнішнім та внутрішнім загрозам, підтримувати належний рівень стійкості, розвиватись та отримувати позитивний фінансовий результат.

Що стосується комерційних банків, то основними підрозділами, що здійснюють інформаційно-аналітичну роботу в сфері забезпечення економічної безпеки, виступають служба (департамент) безпеки банку, підрозділи управління ризиками, підрозділ фінансового моніторингу та підрозділ внутрішнього аудиту. Однієї з функцій служби безпеки є розробка і реалізація

попереджувальних заходів, спрямованих на виявлення протиправних посягань на діяльність банку, а саме: дослідження причин і мотивів, які спонукають до вчинення неправомірних посягань на банки; ідентифікація найбільш відкритих до неправомірних дій об'єктів безпеки та проведення оцінки міри їх захищеності від загроз протизаконних посягань; розробка засобів і методів підвищення надійності захисту конкретних сфер діяльності банку.

Підрозділи ризик-менеджменту здійснюють акумуляцію та аналіз інформації щодо макроекономічного середовища та ситуації на різних секторах фінансового ринку, контролюють стан кредитного та інвестиційного портфелів банків, аналізуються кредитоспроможність позичальників для попередження виникнення кредитного, валютного, ринкового ризиків, ризиків ліквідності, зміни відсоткової ставки для забезпечення стабільної діяльності банку. Підрозділ фінансового моніторингу, аналізуючи фінансові операції, виявляє загрози, пов'язані з можливістю використання клієнтами послуг банку з метою легалізації злочинних доходів та фінансування тероризму. Нарешті, служба внутрішнього аудиту аналізує внутрішню інформацію банку і робить висновки стосовно адекватності та ефективності заходів й системи внутрішнього контролю, управління ризиками, наповненості, доцільності та достовірності звітності, відповідність основним принципам і внутрішньому процесу обліку, відповідності регулятивним вимогам.

Що стосується кредитних спілок, то відповідно до законодавства вони повинні формувати кредитний комітет і обирати ревізійну комісію, які певним чином виконують функції інформаційно-аналітичного забезпечення економічної безпеки кредитної спілки. Крім того, обов'язково призначається працівник, відповідальний за проведення фінансового моніторингу. Кредитний комітет контролює якість кредитного портфеля, аналізує причини виникнення кредитних ризиків та вирішує інші питання, пов'язані з кредитною діяльністю як основною сферою активних операції кредитної спілки. Ревізійна комісія здійснює контроль за фінансово-господарською діяльністю кредитної спілки і відповідно на її вимогу надаються будь-які матеріали, бухгалтерські та інші

документи разом з поясненням від посадових осіб установи. Про важливість здійснених нею висновків свідчить те, що ревізійна комісія може тимчасово припинити повноваження будь-якої посадової особи в тому разі, якщо було виявлено порушення, які можуть призвести до погіршення фінансової стабільності кредитної спілки. Підставою для скликання позачергових загальних зборів є безпосередня наявність загрози існуванню кредитної спілки [53].

Щодо ломбардів, то вони можуть здійснювати свою діяльність як одиночні невеликі установи зі штатом у 5-7 осіб або як мережеві, багатофіліальні установи. У першому випадку функції інформаційно-аналітичного забезпечення директор фактично приймає на себе або передає менеджеру, за його наявності у штаті ломбарду. У другому випадку у центральному офісі можуть створюватися підрозділи ризик-менеджменту та внутрішнього аудиту, до завдань яких включається ідентифікація ризиків, визначення профілю ризиків ломбарду, виявлення істотних ризиків, постійний моніторинг ризиків; контроль за прийнятним для установи рівнем ризику; проведення моделювання та прогнозування процесів і майбутніх результатів діяльності установи на основі аналізу інформації та оцінки ризиків. Крім того, у будь-якому випадку призначається працівник, відповідальний за проведення фінансового моніторингу.

Отже, у сучасних умовах інформаційно-аналітична робота повинна розглядатися як інтелектуальна та творча діяльність, що важко формалізується, зі збору, обробки, аналізу та інтерпретації інформації для підтримки прийняття управлінських рішень. Вона має бути визнана важливим елементом системи забезпечення економічної безпеки суб'єкта господарювання, і включати на прикладному рівні заходи і способи конкурентної розвідки, маркетингових досліджень, фінансового аудиту та правового забезпечення договірної діяльності, що визначають зміст інформаційно-аналітичної роботи. Фахівці з інформаційно-аналітичної роботи повинні володіти теоретичними основами і практичними прийомами забезпечення ефективного пошуку, аналізу та

візуалізації інформації при вирішенні завдань ділової розвідки з використанням сучасних інформаційних технологій і програмних засобів.

Висновки до розділу 1

1. Визначено поняття «економічна безпека фінансово-кредитної установи» та його суть з точки зору стану, властивості, процесу, здатності, які взаємодоповнюють один одного та окреслено визначальну роль економічної безпеки фінансово-кредитних установ у фінансовій системі України.

2. Удосконалено наукові підходи щодо інструментарію визначення стану економічної безпеки фінансово-кредитних установ та поглиблено науково-методичні засади оцінювання економічної безпеки фінансово-кредитних установ, основною метою якого є визначення реального рівня економічної безпеки та чинників, котрі впливають на неї.

3. Узагальнено визначення сутності економічної безпеки фінансово-кредитних установ на основі аналізу методичних підходів науковців, та запропоновано авторський підхід, котрий визначено як «еволюційний», оскільки економічна безпека забезпечується розвитком та сама є передумовою подальшого розвитку фінансово-кредитних установ та інших суб'єктів економічної системи.

4. Представлено авторське бачення складових економічної безпеки фінансово-кредитних установ, ураховуючи складність і багатогранність цього поняття. До зазначених автором складових економічної безпеки фінансово-кредитних установ відносяться: фінансова, маркетингова, кадрова, інформаційна, енергетична, техніко-технологічна, комплаєнс та матеріально-силова. Обґрунтовано необхідність визначати ці складові стратегічними напрямками забезпечення та підвищення рівня економічної безпеки фінансово-кредитних установ.

5. Сформовано авторське визначення поняття «загроза», що базується на особливостях діяльності фінансово-кредитних установ і являє собою явища,

процеси або дії/бездіяльність, корті відбуваються у зовнішньому та внутрішньому середовищі діяльності фінансово-кредитної установи та прямо або опосередковано підвищують імовірність порушення стабільного її функціонування, недосягнення нею своїх цілей через нанесення фінансово-кредитній установі будь-якого виду збитків.

6. Визначено основним елементом процесу забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитних установ їх ідентифікацію; зроблено акцент на пріоритетності завдання, яке полягає у своєчасному виявленні, дослідженні характеру, напряду впливу, ймовірності реалізації та попередженні потенційних кризових станів. У роботі систематизовано та наведено найвагоміші ознаки загроз економічній безпеці фінансово-кредитних установ, які рекомендовано до застосування у процесі їх ідентифікації.

7. Охарактеризовано інформаційно-аналітичну роботу ЕБ як таку, що важко формалізується, полягає у зборі, обробці, аналізі, інтерпретації інформації та є необхідною у прийнятті управлінських рішень, щодо забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитних установ. У рамках дослідження запропоновано класифікацію інформації для цілей забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитних установ; визначено основні завдання та послідовності етапів реалізації роботи інформаційно-аналітичного забезпечення.

Основні результати дослідження, викладені в цьому розділі, відображено автором у працях [27; 58; 59; 60].

РОЗДІЛ 2

ДІАГНОСТИКА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНИХ УСТАНОВ В УКРАЇНІ

2.1. Аналіз тенденцій розвитку фінансово-кредитних установ України та загроз їх економічній безпеці

В умовах невизначеності та економічної нестабільності в Україні можливість швидкого реагування на динамічні зміни на фінансовому ринку є надзвичайно актуальною. Фінансово-кредитні установи з метою забезпечення високого рівня власної економічної безпеки мають здійснювати постійний моніторинг стану фінансового сектору та його тенденцій. Така діагностика проводиться з метою виявлення загроз на початкових їх стадіях, з наступною оцінкою рівня відповідного ризику та впровадженням заходів з протидії та мінімізації їх впливу на розвиток фінансово-кредитної установи.

Вирішення проблеми своєчасної ідентифікації та виявлення фінансово-кредитними установами загроз, втілення яких матиме негативний вплив на стан їх економічної безпеки, наразі має надзвичайну актуальність і вимагає уваги. Актуальність даного питання проявляється й у тому, що ФКУ знаходяться у тісній взаємодії з іншими стратегічно важливими секторами економіки, які залежать від кредитних коштів [114, с. 282].

У світі простежується тенденція до розвитку небанківських фінансових послуг, у той час як український фінансовий сектор банкоцентричний: участь банківських установ в активах фінансового сектору є найбільшою. З метою здійснення чіткого контролю та регулювання діяльності фінансово-кредитних установ з 2020 року регулятором їх діяльності є Національний банк України. До цього регулятором діяльності ломбарів та кредитних спілок була Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг.

Починаючи з 2017 року у фінансовому секторі простежується тенденція до скорочення кількості фінансово-кредитних установ, що показано у табл. Д.1 (додаток Д). Це безперечно впливає на рівень економічної безпеки України. Так, станом на 2020 рік на фінансовому ринку налічується найбільша кількість кредитних спілок але значна частка активів ринку знаходиться у банках (рис.2.1.).

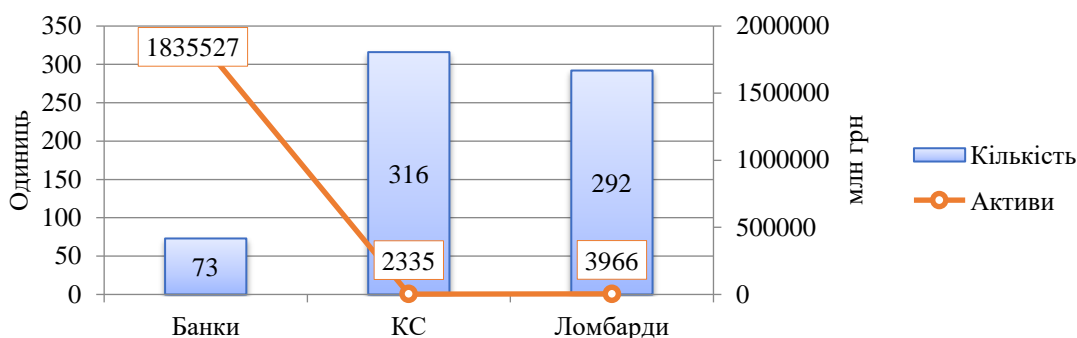
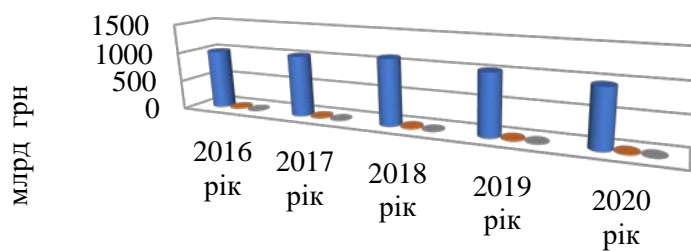

Рис. 2.1. Кількість ФКУ та обсяги їх активів у 2020 році

Джерело: складено автором за даними [115]

Як ми можемо зауважити, відповідно до статистичних даних табл. Д.1 (додаток Д), 2016-2017 роки були складними для банківських установ і лише починаючи з 2018 року банківський сектор отримав прибуток та збільшив обсяги активів. Також, зниження у 2020 році обсягів наданих кредитів фінансово-кредитними установами (рис. 2.2) можна охарактеризувати як наслідок дії на ФКУ зовнішньої загрози – пандемії.

Зважаючи на специфіку діяльності ФКУ, у проблемний період для банків, ломбарди та кредитні спілки забезпечували собі прибуткову діяльність та нарощували клієнтську базу. Зазначені дані підтверджують нашу думку, що реакція фінансово-кредитних установ на різні прояви загроз буде також різною. Це не зменшує рівень відповідальності ФКУ за забезпечення відповідного рівня своєї економічної безпеки. Тим більше, банки мають «типову» реакцію на дестабілізуючі фактори і займаючи найбільшу частку ринку мають вагомий вплив на рівень розвитку всієї фінансової системи, у порівнянні з ломбардами та кредитними спілками.

	2016 рік	2017 рік	2018 рік	2019 рік	2020 рік
■ Банки	1005,9	1036,7	1118,9	1033,4	960,6
■ Ломбарди	16,4	16,4	18,2	16,5	12,8
■ Кредитні спілки	1,8	1,9	2,2	2,5	2,3

Рис. 2.2. Обсяги наданих кредитів фінансово-кредитними установами у період з 2016 по 2020 роки

Джерело: складено автором за даними [116]

Зважаючи на вагому частку активів банків у фінансовому секторі, зниження кількості учасників ринку призводить до підвищення концентрації у банківській системі. Це може бути каталізатором до зростання потужності та ефективності банківського ринку, проте може й викликати появу банків «занадто великих, щоб збанкрутувати». Це може призвести до виникнення загрози цілісності та добросовісної конкуренції на ринку економічних послуг, оскільки саме існування банків «надто великих, щоб збанкрутувати» суперечить концепції діяльності на ринку фінансових послуг тільки самостійних, здатних до вирішення своїх питань фінансово-кредитних установ.

Проте, цей же аспект зменшення частки банківських установ на ринку буде слугувати своєрідним «поштовхом» для розвитку та утворення ломбардів та кредитних спілок. Як альтернатива банківському кредитуванню, існують послуги ломбардів та кредитних спілок. Проте внесок їх діяльності у масштабах фінансового ринку країни є несуттєвим, тому основна увага при аналізі та оцінці економічної безпеки буде зосереджена на діяльності банківських установ.

Для комплексного аналізу загроз економічній безпеці фінансово-кредитних установ пропонуємо здійснити аналіз тенденцій на ринку

фінансових послуг, відповідно до виділених складових економічної безпеки, а саме: фінансової, інформаційної, кадрової, техніко-технологічної, комплаєнс, матеріально-силової, маркетингової. Комплексний аналіз цих складових дозволить повною мірою визначити загрози для фінансово-кредитної установи ситуації та чинники.

Ресурсна база банківського сектору України має тенденцію до зростання [115]. За аналізований період загальний обсяг пасивів зріс на 22,7% та відбулися їх значні структурні зрушення. Якщо в 2016 р. частка власного капіталу у структурі пасивів становила 9,85%, а частка зобов'язань – 90,15%, то при збільшенні частки власного капіталу у структурі пасивів до 11,49% у 2020 р. – частка зобов'язань у пасивах зменшилась до 88,5%. Проте зі скороченням зобов'язань збільшується частка коштів фізичних осіб (з 38,6% до 42,26%) та частка коштів суб'єктів господарювання (з 32,66% до 40,01%).

Отже, аналіз свідчить, що основним джерелом ресурсів банківського сектору до 2021 року були переважно короткострокові кошти фізичних осіб та корпорацій, проте за 2019 рік на 29,78% зросли кошти суб'єктів господарювання та їх частка в зобов'язаннях банків, що істотно скорочує ризик недотримання ліквідності банків і, водночас, підвищує рівень їх фінансової безпеки.

Норматив адекватності регулятивного капіталу виступає одним із основних економічних нормативів діяльності банків. Протягом аналізованого періоду він постійно збільшувався – до 21,44 % станом на 2020 р., що більше на 8,75 пп. ніж у 2016 р. Це свідчить, що частка ризику, взятого на себе власниками банків зростає, приваблюючи вкладників та гарантуючи їм збереження коштів.

Важливим показником захисту для банку та клієнтів від впливу негативних зовнішніх та внутрішніх чинників є абсолютний розмір власного капіталу банків. У 2016 році, внаслідок вжитих регулятором заходів, зменшення розміру власного капіталу банківської системи зупинилося і станом на 01.01.2020 його абсолютний розмір складав 209,46 млрд. грн.

У 2018 р. НБУ почав щорічну оцінку стійкості банків [117] та провів стрес-тестування 24 найбільших. Результати оцінки показали достатність капіталу більшості банків, а також їх здатність генерувати прибуток за поточних умов. Водночас, низка установ не мала достатнього запасу капіталу на випадок кризових явищ. При цьому за даними НБУ, частка статутного капіталу банків із державною участю у загальній сумі статутного капіталу платоспроможних банків на 1 січня 2017 р. складала 44,1%, а на 1 січня 2018 р. зросла до 62,3 %. Отже, банківський сектор України належно капіталізований. Однак за умови реалізації несприятливих факторів кредитний, процентний та валютний ризики можуть знизити достатність капіталу банків і їх безпеку [115].

Основна частина банківських операцій – кредитування різних галузей економіки зі значним кредитним ризиком. Основні показники кредитної складової безпеки банківського сектору наведено у табл. Е.1 (додаток Е). За 2016-2020 рр. активи банківського сектору зросли на 566,54 млрд. грн., або 45,1%, при цьому кредити за цей період зменшилися на 4,51%. Важливо, що порівняно з попереднім роком у 2020 році темпи приросту активів зросли на 22,07%, тоді як кредитів – істотно знизилась – на 7,06%.

Повільне зростання кредитування економіки зумовлене звуженням ресурсної бази банків, впливом нестабільних макроекономічних чинників та вимушеним посиленням вимог до умов кредитування Національним банком України. Відтак, спостерігається тенденція до скорочення кредитів з 2016 по 2020 рік. Це сталося в основному за рахунок істотного зниження темпів приросту кредитів, наданих суб'єктам господарювання, які займають найбільшу частку у кредитному портфелі банків (близько 80-84%) та за 2020 рік скоротилися на 11,54%. Дещо знизилась частка кредитів фізичних осіб в кредитному портфелі банків на 6,86% у 2020 році. Але у загальній кредитній масі банківського сектору в аналізованому періоді превалювали із значним розривом кредити суб'єктам господарювання.

Водночас, за 2016-2020 рр. істотно знизилася глибина проникнення кредитування в економіку. Так, відношення обсягів кредитів до ВВП зменшилося у 2020 році на 25,3% порівняно з 2016 роком. Частка довгострокових кредитів у загальному обсязі наданих кредитів була найзначнішою у 2020 році і складала 54,5%. Проте даний показник має стійку тенденцію до скорочення, що негативно відображає рівень фінансової складової безпеки банків. Водночас, протягом усього аналізованого періоду переважають гривневі кредити.

Індикатор концентрації кредитних ризиків за співвідношенням обсягу наданих кредитів до обсягу залучених депозитів в динаміці неухильно скорочується з 131,2% у 2016 р. до 67,9% у 2020 році. Це свідчить, що вразливість вітчизняних банків до кризових явищ підвищилася, а відтак їх фінансова складова економічної безпеки знижується.

Висока частка простроченої заборгованості – результат кредитної експансії минулих років та низьких стандартів оцінювання платоспроможності позичальників. Інша причина – кредитування пов'язаних осіб, котрі припинили обслуговувати кредити за час кризи. На сьогодні рівень покриття цих кредитів резервами постійно зростає та складає близько 95%. Відповідно до чого, непрацюючі кредити не мають значного впливу на фінансові результати банків. Проте великий їх тягар для банківської системи – зокрема, близько 45% припадає на ПАТ КБ «Приватбанк» [115].

Ризик для безпеки банків від зростання частки прострочених кредитів в тому, що позичальники припинили обслуговувати кредити, а банки не отримували нараховані відсотки; по-друге, банки були змушені формувати резерви під кредитні ризики, збільшувалися їх витрати, що негативно вплинуло на дохідність банків.

Характеристика безпеки банків буде неповною без оцінки її інвестиційної складової (табл. 2.1). Розмір і сфера застосування інвестицій визначають динаміку та якість перетворень в економіці. Це є передумовою вирішення гострих соціальних проблем. Інвестиційна активність вітчизняних

банків зросла завдяки збільшенню темпів приросту вкладень у цінні папери. На 2016 та 2017 роки припало найбільше зростання через інвестування в облігації внутрішньої державної позики, котрі є привабливими за своїми ставками та 100% гарантуються державою.

Таблиця 2.1

Показники інвестиційної складової безпеки банківського сектору України
за період 2016-2020 років

Показники	2016 рік	2017 рік	2018 рік	2019 рік	2020 рік	Темпи приросту/ відхилення, %	
						2020р. / 2016р.	2020р. / 2019р.
Активи загальні, млрд.грн.	1256,3	1333,8	1359,7	1494,5	1822,8	45,09	21,97
Вкладення в цінні папери, млрд.грн.	238,1	458,4	517,7	564,7	493,4	107,22	-12,63
Частка в активах, %	18,95	34,37	38,07	36,06	27,07	8,12	-8,99

Джерело: складено автором за даними [115]

На інвестиційній складовій безпеки позначаються недосконала інвестиційна діяльність фінансово-кредитних установ, а також нерозвиненість вітчизняного фондового ринку.

Одним із індикаторів стану фінансової складової безпеки банків є динаміка їх доходів і витрат, що наведено у табл. Ж.1 (додаток Ж). Аналіз складових доходів і витрат банківської системи дозволяє описати її фінансовий стан, прибутковість, масштаби операцій та основні напрями діяльності.

Отже, можемо відмітити, що позитивні результати з'явилися у 2018 році, попередні періоди характеризуються збитковістю. Така ситуація склалася через економічні, політичні шоки та військові конфлікти, які вилились в системну банківську кризу. Рефінансування банківських установ не дало очікуваного результату, було втрачено багато валютних резервів. За період 2014–2016 років було визнано неплатоспроможними 90 банківських установ.

Збитки банків досягли свого максимуму за 2016 рік. Основною причиною збитковості українських банків у 2016-2017 рр. було формування

страхових резервів під проблемні кредити. І тільки у 2018 р. фінансовий результат банків став позитивним – 21,7 млрд. грн. У 2019 році прибуток банків був найвищим за весь аналізований період – він збільшився у 2,7 раза порівняно з 2018 роком і становив 59,6 млрд. грн., хоча більше половини усіх прибутків отримав ПАТ КБ «Приватбанк» [115].

У структурі доходів та витрат банківського сектору відбулися зміни. Зокрема, частка комісійних доходів стабільно зростає – з 16,45% у 2016 році до 28,24% у 2020 році, в той час як переважну частку займають традиційно процентні доходи. Про рівень безпеки доходів і витрат банківського сектору свідчать і показники рентабельності.

Рентабельність активів (ROA) до 2018 року має від’ємне значення, що відображає неефективність використання банківськими установами своїх активів, і призводить до негативної тенденції фінансового результату. Однак значення даного показника у 2018 році стало додатнім – 1,67% і збільшується до 2,44% за 2020 рік (рис. 2.3).

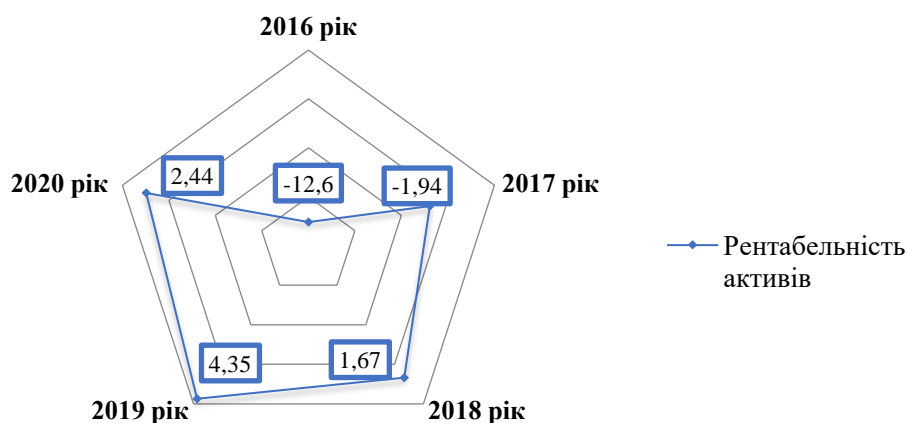

Рис. 2.3. Динаміка змін рентабельності активів банків у 2016-2020 роках
Джерело: складено автором за даними [115]

Рентабельність капіталу (ROE) показує, що протягом 2016-2017 рр. банківська система мала чистий збиток, що свідчить про її нестабільність. Проте позитивні зрушення протягом останніх двох років можуть свідчити про поступовий вихід з кризи банківської системи, що було забезпечено

стрімким збільшенням операційних доходів. Відрахування до резервів банків за скоротилося на 84,35% до 31,03 млрд. грн.

Отже, можемо зробити висновок, що криза 2014-2015 рр., анексія Криму та початок військового конфлікту спровокували появу фінансово-економічної кризи в Україні, яка негативно вплинула на безпеку фінансового сектора. Проте станом на сьогодні банки забезпечують свою фінансову безпеку й відновлюють стійкість. Свідченням цього виступають позитивні тенденції ресурсного, інвестиційного потенціалу та позитивний фінансовий результат діяльності. Однак ще залишається серйозна загроза банківській системі – високий рівень непрацюючих кредитів. Саме тому, для ліквідації зазначеної загрози, на державному рівні необхідно розробити і реалізувати відповідні дієві заходи.

Доцільним, вбачаємо дослідити індекс фінансового стресу (ІФС), який зазначає рівень напруги у фінансовому секторі. Він залишається на низькому рівні. Короткочасне збільшення субіндексів як державних, так і корпоративних цінних паперів спричинило присутність волатильності індексу у останньому півріччі. Корпоративні цінні папери у свою чергу відреагували та динаміку збільшення на світовому ринку дохідності безризикових активів та загострення ситуації пов'язаної з російськими військами на території України. Підтвердженням чого є стабілізація субіндексів після зниження напруги на кордоні [118].

Знаковим є те, що у банківському секторі до свого історичного мінімуму наблизився рівень стресу субіндексу. ІФС характеризує лише поточний стан фінансового сектору та не визначає майбутні ризики на довго чи коротко строкову перспективу.

Друга і третя хвилі посилення карантинних вимог викликали нерівномірний економічний розвиток – ключових торговельних бізнес-партнерів. Мутації вірусу, загроза продовження пандемії й надалі загрожують економічному відновленню та залишаються фактором впливу на економічну безпеку фінансово-кредитних установ.

Інформаційна складова економічної безпеки фінансово-кредитних установ розглядається з точки зору кіберзагроз та інцидентів, таких як атаки програм-вимагачів. З кожним роком ці чинники стають все більшою проблемою для фінансово-кредитних установ, негативно впливаючи на їх економічну безпеку. З початку пандемії COVID-19 кіберзагрози посилюються. Віддалені умови роботи та збільшення обсягів надання фінансових послуг за допомогою цифрових каналів, що особливо стосується банків, розширили спектр можливих каналів впливу. Це означає, що зловмисники, які стають все більш досконалішими, мають більше точок доступу до інформаційних систем. Важливим моментом у забезпеченні цілісності інформаційних систем є перевірка точок доступу зі сторонніми партнерами. Заходи кібербезпеки повинні враховувати загрозу від зовнішніх партнерів, адже при слабкому захисті інформаційних каналів одного з користувачів під загрозою опиняється вся мережа.

Фактором, який негативно впливає на рівень економічної безпеки фінансово-кредитних установ, є загальний рівень стабільності економіки країни. Це пояснюється тим, що рівень економічної безпеки установ прямо залежний від загальноекономічних тенденцій. Так, від рівня інфляції залежить відсоткова ставка за кредитами банків (основні тенденції зміни рівня інфляції наведено на рис. 2.4).

Відповідно, купівельна спроможність номінальної заробітної плати лише у три періоди (2017, 2019 та 2020 роки) перевищує рівень інфляції. Дещо незначне зменшення купівельної спроможності зазначається у першому півріччі 2021 року. Отже, негативна динаміка індексу реальної заробітної плати дозволяє стверджувати, що у населення немає можливості накопичувати свої доходи з подальшим відкриттям депозитних рахунків у банку чи кредитних спілках. Така динаміка негативно впливає на рівень економічної безпеки кредитних установ, оскільки немає можливості здійснювати фінансові інвестиції.

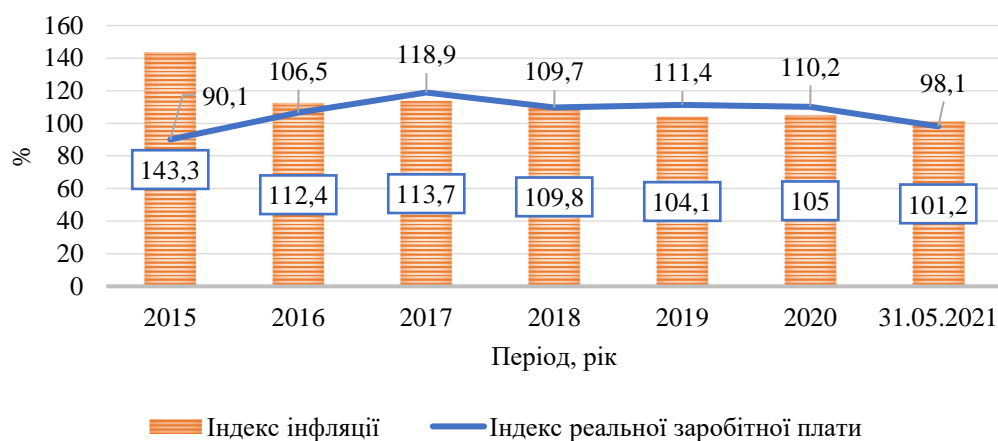

Рис.2.4. Динаміка змін індексів інфляції та реальної заробітної плати в Україні за період 2015-2021 років

Джерело: складено автором за даними [115]

Вагомим показником у забезпеченні фінансової складової економічної безпеки фінансово-кредитних установ є рівень ВВП, який за аналітичними даними НБУ у I півріччі 2021 року становив 978343 млн грн. на душу населення, що становить чверть від річного реального ВВП у 2020 році (3818456 млн грн.). Починаючи з 2016 року простежується незначна, але стабільна тенденція до нарощення даного показника разом із збільшенням національного доходу (НД) на душу населення (рис. 2.5). Високі темпи відновлення споживчого попиту дещо контрастують з отриманими результатами аналізу ВВП.

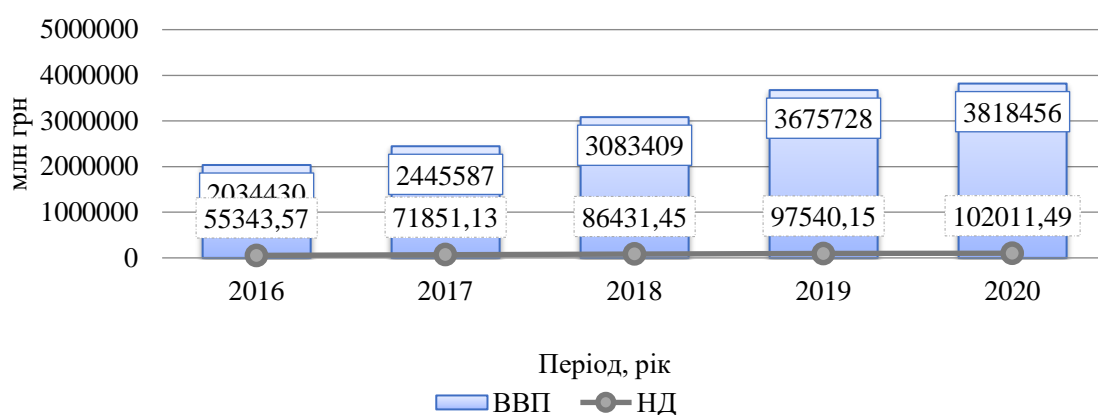

Рис. 2.5. Динаміка змін валового внутрішнього продукту та національного доходу в Україні у 2016-2020 роках

Джерело: складено автором за даними [116]

Стрімке відновлення імпортих зв'язків, недостатні інвестиції та зменшення обсягів експорту негативно вплинули на ВВП. Впровадженні карантинні заходи на території України стали допоміжним фактором, які мали негативний ефект на платіжний баланс (рис. 2.6).

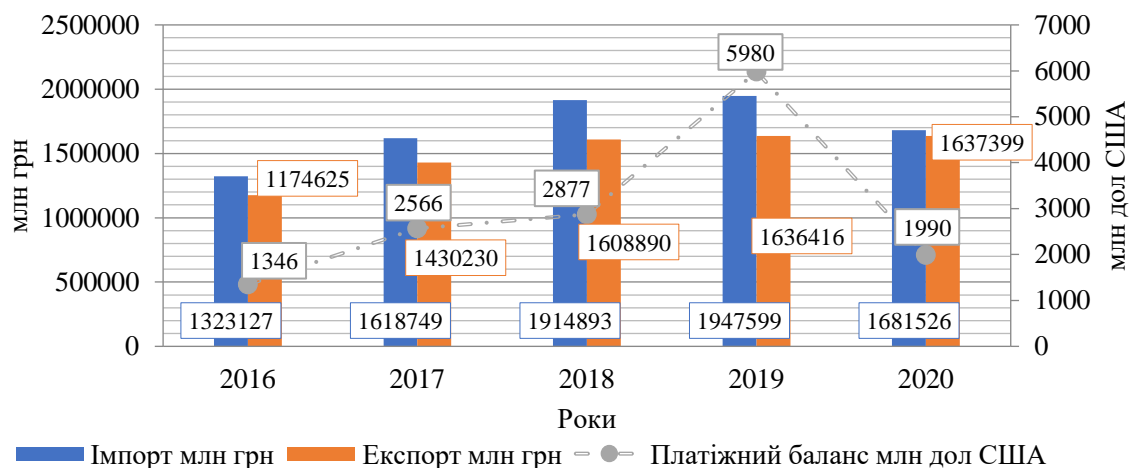

Рис. 2.6. Динаміка змін обсягів імпорту, експорту та платіжного балансу України у 2016-2020 роках

Джерело: складено автором за даними [115].

Постійно актуальною зберігається загроза нового карантину, при збереженні тенденцій до зростання захворюваності на COVID-19. Але, враховуючи тривалий період пандемії, який незрозуміло коли має закінчитися, дозволив певною мірою пристосуватися економіці до роботи в нових умовах карантину. Запроваджені карантинні обмеження мають більшу гнучкість до представників бізнесу. Але пандемія вплинула не лише на Україну, тому простежується зростання зовнішнього та внутрішнього боргу з одночасним значним відпливом інвестицій з України (рис. 2.7). Кожна країна намагається максимально забезпечити свою економічну безпеку, стабільність та соціальну рівність тому акумулює власні кошти для підтримки економіки на внутрішньому ринку.

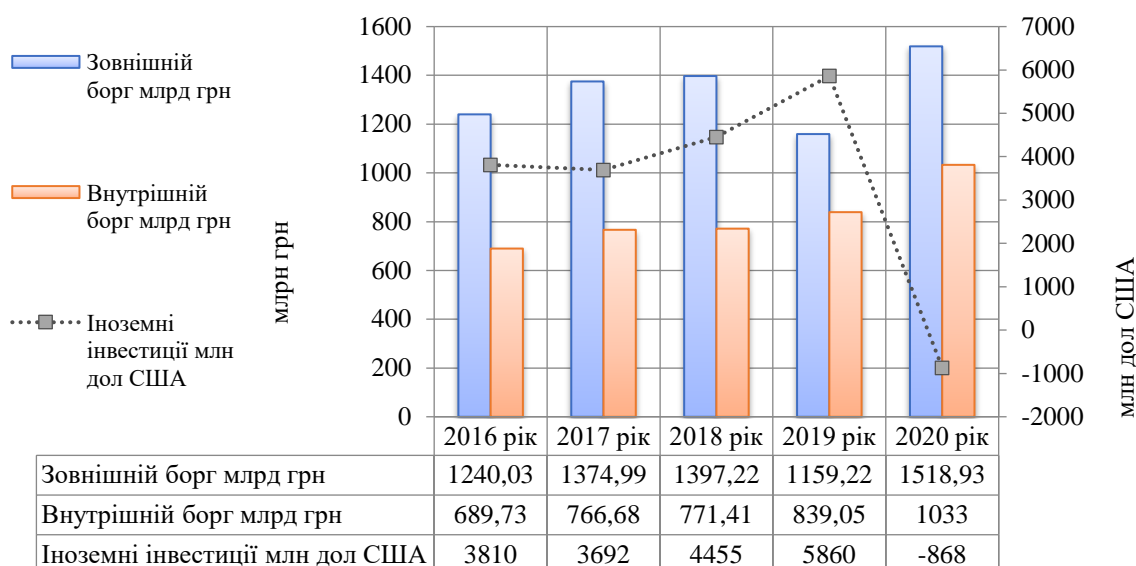

Рис. 2.7. Динаміка змін прямих іноземних інвестицій, внутрішнього та зовнішнього державного боргу України за період 2016-2020 років

Джерело: складено автором за даними [115]

Всі суб'єкти фінансового ринку пов'язані між собою і тому тенденція до зменшення кількості діючих суб'єктів господарювання на території України, а відтак і чисельність працевлаштованих робітників матимуть вплив на рівень економічної безпеки ФКУ. Основні тенденції зображено на рис. 2.8 і вони показують можливість виникнення загроз, пов'язаних із неповерненням кредитів для банків.

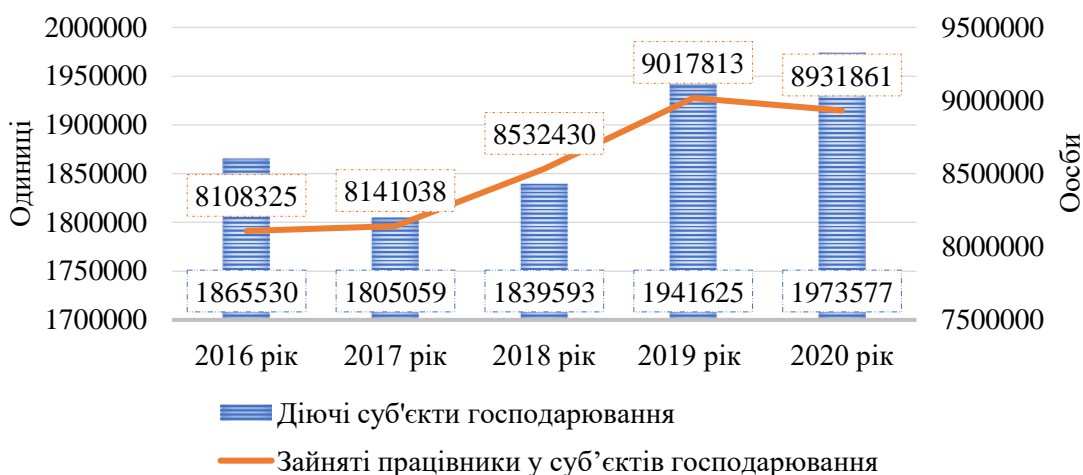

Рис. 2.8. Динаміка діючих суб'єктів господарювання та працевлаштованих осіб в Україні у 2016-2020 роках

Джерело: складено автором за даними [118].

Згідно з наведеними даними на рис. 2.9, максимальний прибуток суб'єктів господарювання було зафіксовано у 2019 році у розмірі 523779 млн грн. Проте, після загострення пандемії, чистий прибуток значно зменшився і становить 68054,9 тис грн.

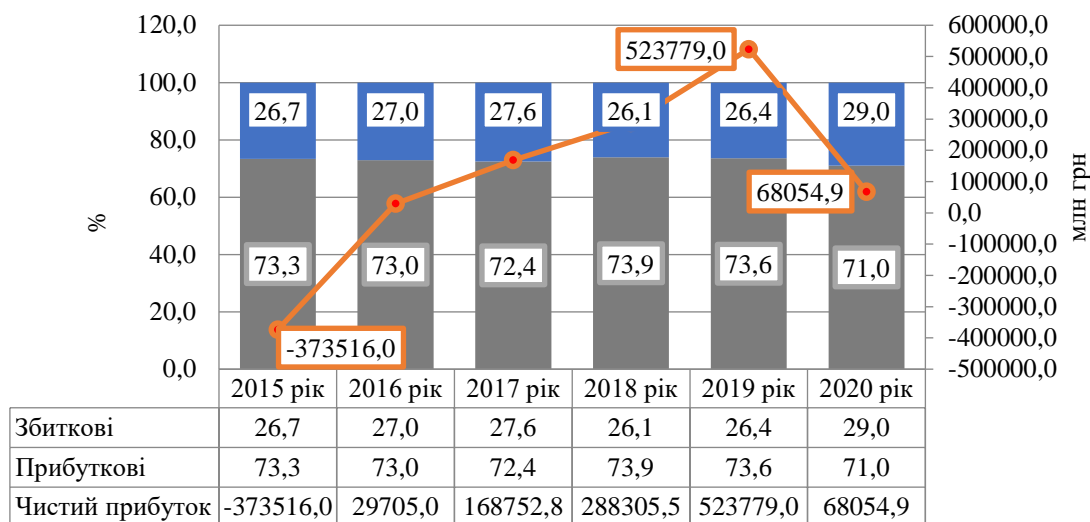

Рис. 2.9. Результати діяльності суб'єктів господарювання у 2015-2020 роках

Джерело: складено автором за даними [118].

Нестабільність національної валюти та зміни облікової ставки НБУ виступають як «шок-фактор», оскільки від них залежить вартість фінансових ресурсів та відповідно фінансові результати діяльності ФКУ (рис. 2.10). Різкий відтік фінансових ресурсів загрожує втраті ліквідності, зниженню рентабельності та значному зниженню рівня економічної безпеки ФКУ.

Варто відзначити, що загроза втрати ліквідності фінансово-кредитними установами буде актуальна завжди, оскільки навіть незначні зміни у вітчизняному фінансовому секторі та на міжнародному рівні можуть спричинити катастрофічні наслідки для рівня економічної безпеки установ.

Усі зазначені чинники суттєво впливають на окремі складові економічної безпеки фінансово-кредитних установ. Доказом цьому є їх показники, узагальнені у табл. II.1 (додаток II).

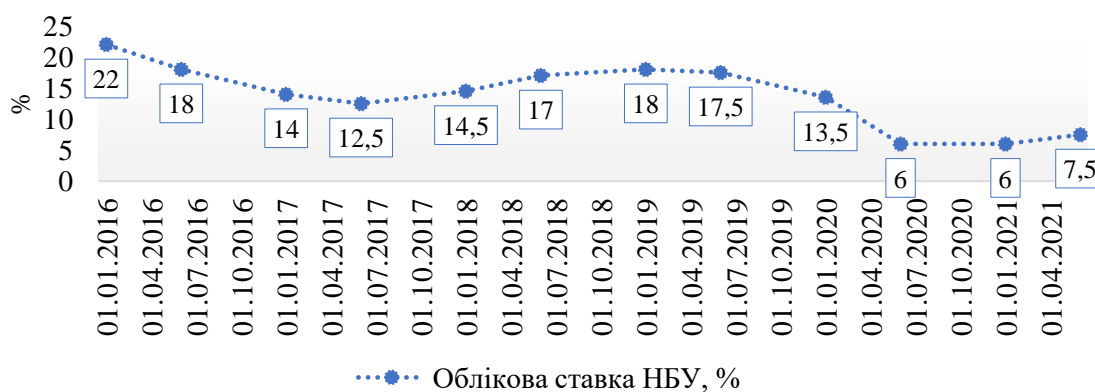

Рис. 2.10. Динаміка облікової ставки НБУ у 2016-2020 роках

Джерело: складено автором за даними [115].

За даними Ради з фінансової стабільності (Financial Stability Board – FSB) [119], такі кібероперації як фішинг, розповсюдження шкідливого програмного забезпечення (так звані віруси) і програм-вимагачів (блокують роботу з умовою її відновлення при виконанні вимог), зростає з показника нижче 5 тис. (лютий 2020-го) до понад 200 тис. в тиждень (кінець квітня 2021-го).

Кіберзагрози були актуальними і до масового переходу фінансово-кредитних установ у режим роботи он-лайн. Так, наприклад у 2017 році було здійснено потужну кібератаку на комп'ютерні системи вірусом-шифрувальником Retya. Відповідно до даних міжнародної компанії антивірусних програм ESET (Essential Security against Evolving Threats) [120], яка займається розробкою антивірусного програмного забезпечення, на Україну від загального числа заражень у світі відведено 75,2%. У Німеччині відсоток становить 9%, у Польщі – 5,8%, у Чехії – 0,82% і на інші країни світу в сукупному показнику – 2,94%.

Оперативні дані НБУ свідчать, що від вказаного вірусу постраждала третина українських банків. Однією з причин такої вразливості фінансово-кредитних установ пояснюється формальним ставленням до забезпечення інформаційної безпеки та невиконання вимог до її контролю.

Серед основних чинників, які провокують виникнення кіберзагроз у фінансово-кредитній установі пропонуємо виділити наступні:

1. низький рівень підготовки персоналу у разі виникнення несанкціонованого доступу до внутрішньої мережі/вірусної атаки;
2. відсутність плану дій у випадку реалізації кібератаки – забезпечення «безперебійної роботи» фінансово-кредитних установ, особливо банків;
3. неякісні інформаційні системи та програмне забезпечення;
4. цільове введення неправдивих даних клієнтами в оперативному режимі (введення скорочень, помилки в даних 3-їх осіб, різні формати при інтеграції даних з різних інформаційних систем).

Прискорена цифровізація підвищила ефективність роботи фінансово-кредитних установ, але також привернула увагу до більшої інтенсивності кіберзагроз та нових їх варіантів прояву, які стають все більш частими та досконалішими [121, с. 94]. Ринки криптоактивів, що швидко розвиваються, також спричиняють загрози економічній безпеці фінансово-кредитних установ з точки зору впливу на її фінансову складову. Стрімкий розвиток криптовалют може спричинити:

- загрозу стабільності банківської системи, внаслідок відтоку та заміщення депозитів крипто валютами;
- загроза витіснення традиційного банкінгу (що матиме позитивний ефект на діяльність ломбардів та кредитних спілок через зниження конкуренції);
- загроза поширення фінансових пірамід і шахрайства, що призведе до втрати інвестицій/заощаджень населення;
- загроза довіри до фінансового ринку в цілому через нерозуміння системи крипто валют чи втрату доцільності у послугах фінансово-кредитних установ.

Ефективне реагування на кіберінцидент і відновлення після нього є важливим елементом у системі забезпечення інформаційної складової

економічної безпеки фінансово-кредитних установ. Кількість кібератак значно зросла, особливо після пандемії. Фінансово-кредитним установам необхідно розглянути вдосконалення своїх процесів управління кіберзагрозами, звітності про кіберінциденти, реагування та відновлення [122, с. 206].

Інформаційна складова економічної безпеки фінансово-кредитних установ пов'язана з кадровою складовою. Доволі часто загрози в інформаційному середовищі установи спричинені самими співробітниками.

Економічна безпека фінансово-кредитної установи та ефективність її діяльності залежить від якості системи управління кадровим потенціалом. Кадрова складова економічної безпеки фінансово-кредитної установи передбачає запобігання виникнення загроз організації праці, персоналу, трудовому та інтелектуальному потенціалу кадрів, трудовим відносинам в цілому.

Кадрова складова економічної безпеки фінансово-кредитної установи передбачає підбір кваліфікованого персоналу, відповідність спеціалістів вимогам установи, наявність у претендентів вищої освіти та стажу роботи (за необхідності), розробка мотиваційних схем, вжиття заходів для недопущення трудових суперечок та конфліктів. Зважаючи на важливість її функцій, загрози кадровій складові є актуальними.

У контексті розгляду загрози кадровій складовій економічної безпеки фінансово-кредитної установи, одним з ключових аспектів вважаємо наявність вищої освіти у працівників установи. Так, згідно з рис. 2.11 простежується негативна тенденція до зниження рівня осіб, що мають вищу освіту. Звісно, у фінансово-кредитних установах є практика навчання нових працівників але для менеджерів вищої ланки обов'язковою має бути профільна вища освіта. Загрози кадровій складовій економічної безпеки фінансово-кредитної установи, з погляду на негативну тенденцію у кваліфікації працівників, проявляється у такому:

- неефективна робота відділу через затримку обробки даних/операцій некваліфікованою особою;

- технічні помилки у зборі та обробці даних;
- неправильне оформлення відомостей через нерозуміння наповненості масиву даних;
- неухважність при обробці та введенні даних, що призводить до втрат фінансових ресурсів;
- низький рівень/відсутність внутрішньої соціальної відповідальності у відношенні до колективу та установи в цілому;
- неефективна система мотивації таких працівників, що в результаті призводить до плинності кадрів.

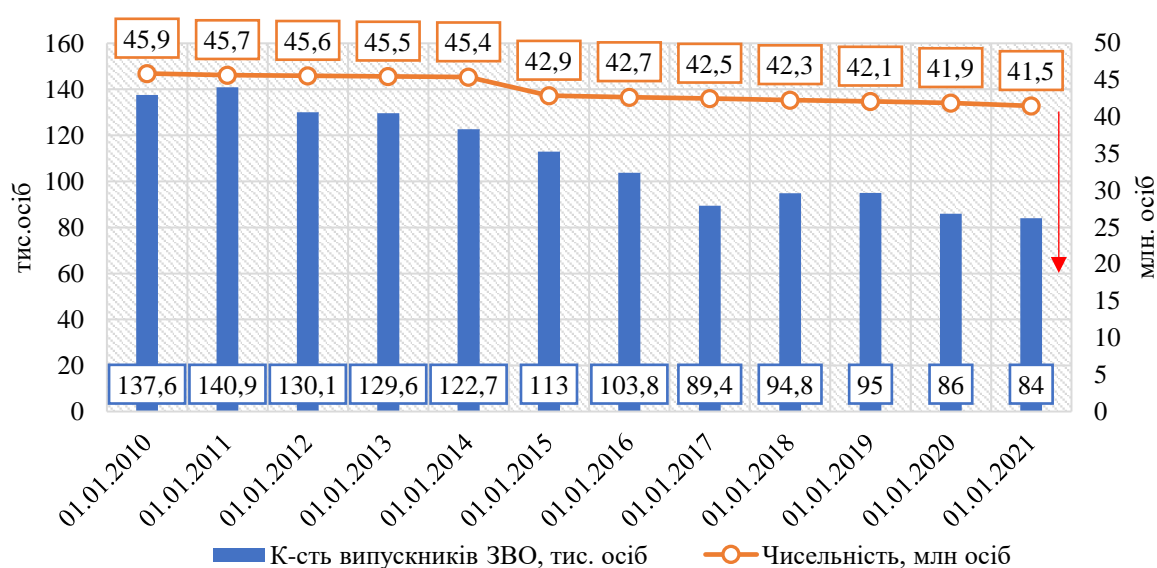

Рис. 2.11. Динаміка чисельності випускників закладів вищої освіти до загальної чисельності населення України у 2010-2021 роках

Джерело: складено автором за даними [118].

Для забезпечення належної кадрової безпеки необхідно використовувати сучасні кадрові технології, як: ефективна політика мотивації, швидка адаптація через впровадження наставництва, вчасне усунення конфліктних ситуацій, компенсації, проведення атестацій, поширення розуміння корпоративності.

Методи управління персоналом установи, які спрямовані на забезпечення високого рівня економічної безпеки, повинні в першу чергу мати чітке розуміння організації самої системи підбору працівників, процесу найму, навчання та застосування мотиваційних важелів праці, як матеріального так і

морального характеру.

Загроза кадровій складовій економічної безпеки фінансово-кредитних установ, з точки зору освіти, починаючи з 2015 року продовжує загострюватися. Саме зниження чисельності населення має в собі негативний вплив на економічну безпеку фінансово-кредитних установ з точки зору забезпеченості установи кадровим потенціалом, не говорячи про їх кваліфікацію.

Виходячи з тенденції до підвищення рівня трудової міграції населення України, скорочення рівня освіти та взагалі зниження чисельності населення – це є підґрунтям для виникнення загроз кадровому потенціалу фінансово-кредитним установам. Адже це проявляється не лише в недостатності висококваліфікованих працівників але й в тому, що вони віддають перевагу працевлаштуванню за кордоном.

Відповідно до проведеного аналізу складових економічної безпеки фінансово-кредитних установ, на сучасному етапі розвитку економіки та суспільства, основними загрозами пропонуємо виділяти:

- недобросовісна конкуренція;
- витік конфіденційної інформації;
- зниження рівня кредитування та депозитних операцій;
- шахрайство, кібератаки;
- недостатній рівень якості активів;
- втрата клієнтів;
- напади зловмисників на офіси;
- злочинні дії персоналу установи;
- слабка ринкова позиція порівняно із іншими видами фінансових установ;
- зростання частки непрацюючих кредитів;
- недостатня захищеність клієнтів (у ломбардній діяльності це стосується колекторів);

- споживачі мають обмежений доступ до інформації щодо діяльності установ;
- відсутність відділень для збільшення кількості клієнтів;
- жорстка конкуренція з боку решти фінансових установ.

Фінансово-кредитні установи можуть забезпечувати свою діяльність через використання альтернативних джерел енергії, як наприклад сонячні батареї. Такі технології зменшують імовірність загроз для фінансової діяльності установи, оскільки сонячна електроенергія значно дешевша у використанні, а її надлишки можливо продавати за «зеленим тарифом». Також, наявність власного енергетичного ресурсу забезпечує повну автономію установи та незалежність від міських енергоресурсів. Фінансово-кредитні установи проводять всі свої операції за допомогою комп'ютерного обладнання з використанням програм та сервісів. Незначне порушення цілісності роботи, пов'язане навіть з короткотерміновим відключенням електроенергії матиме негативний вплив на економічну безпеку фінансово-кредитної установи.

Відповідна політика фінансово-кредитної установи із забезпечення енергетичної складової безпеки забезпечить конкурентні переваги на ринку при цьому мінімізує загрози операційній діяльності фінансово-кредитній установі, загрози іміджу та загрози фінансовій результативності діяльності.

Економічні реалії, у яких провадять свою діяльність фінансово-кредитні установи України, виступають підґрунтям для виникнення численних видів загроз їх економічній безпеці та ефективній роботі.

Складність надання характеристики загрозам економічній безпеці фінансово-кредитних установ пояснюється еволюцією фінансової системи. Відповідно, попит на інноваційні види товарів і послуг, сприяв появі досить широкого кола різного роду фінансових посередників.

Враховуючи специфічність діяльності фінансових посередників, виникають нові, нетрадиційні форми загроз, які притаманні лише їм. Проте, є й характерні для всіх фінансово-кредитних установ загрози, які не залежать від особливостей їх функціонування. Враховуючи це та за результатами аналізу

середовища функціонування фінансово-кредитних установ, доцільно окреслити перелік загроз, які на даний час є актуальними.

Отже, найбільший негативний вплив на економічну безпеку фінансово-кредитних установ як об'єкту управління, за результатами оцінювання можуть спричинити такі загрози, як:

- надмірна схильність до прийняття фінансових ризиків;
- нестабільність валютного курсу гривні;
- відсутність джерел фінансування діяльності;
- зниження рівня ділової репутації;
- зниження рівня довіри населення до фінансово-кредитних установ;
- нестача та низька якість активів;
- втрата, пошкодження, псування, викрадення інформації;
- шахрайство з боку клієнтів і персоналу;
- низька кваліфікація персоналу (у т.ч. відсутність фахівців з управління економічною безпекою).

Відповідно, враховуючи зміни у фінансовому секторі та виникнення нових видів загроз, що впливають на економічну безпеку фінансово-кредитних установ, необхідно розробити методика забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитних установ.

2.2. Методика та інструментарій оцінювання економічної безпеки фінансово-кредитних установ

Оцінювання економічної безпеки фінансово-кредитних установ є важливим завданням, що постає перед управлінським персоналом учасників ринку, зважаючи на численні виклики й загрози, які є постійними супутниками їх діяльності. Пандемія COVID-19 стала фактором, який змусив менеджмент фінансово-кредитних установ переглянути свою політику із забезпечення економічної безпеки.

Перманентне збільшення кількості загроз економічній безпеці ФКУ змушує управлінський менеджмент розробляти методика оцінювання економічної безпеки для ідентифікації та протидії дестабілізуючим факторам.

Актуальність питання формування методичного бачення у питанні забезпечення ЕБФКУ пояснюється наявністю широкого доробку науковців із зазначеної проблематики. Науковцями проведені ґрунтовні дослідження з питання організації системи забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитних установ. Зокрема, наразі не знайшов свого відображення комплексний і водночас дієвий інструментарій оцінювання ЕБФКУ.

Особливістю економічної безпеки фінансово-кредитних установ є її висока залежність від значного спектру факторів зовнішнього та внутрішнього походження. У зв'язку з цим методика оцінювання економічної безпеки ФКУ має вагоме значення. Саме вона буде підґрунтям для формування своєчасних й результативних управлінських рішень для вирішення завдання попередження та ліквідації наявних/потенційних загроз діяльності установи.

У теорії безпекології існують напрямки для оцінки рівня безпеки соціальних систем. Вцілому, основними виділяють наступні напрямки [123; 124; 125;]:

- дефініція граничних значень певного набору соціально-економічних показників (індикаторний підхід);
- проведення оцінки рівня загроз безпеки;
- визначення ступеню захищеності від загроз;
- діагностика зовнішнього осередку діяльності.

Питання методів оцінки економічної безпеки фінансово-кредитних установ поєднує в собі погляди різних науковців. Зокрема, Колодізев О.М. та Штаєр О.М. [126, с. 70-72] пропонують удосконалену методика оцінки рівня економічної безпеки, яка полягає у формування інтегрального показника з можливістю для фінансово-кредитних установ самостійно визначати показники до кожної складової. Губарева І.О. [127, с. 68-69] пропонує досліджувати економічну безпеку за найпоширенішими напрямками аналізу діяльності

фінансово-кредитних установ – аналіз відповідності обов’язкових економічних нормативів нормативним значенням та коефіцієнтний аналіз. Запропонований підхід до аналізу є легкорезалізовуваним та доступним. Здійснювати оцінку кредитоспроможності позичальника за допомогою системи оцінювання «ЦЕНЗОР» пропонує Васильчак С.В. [128, с. 157]. Дана система є однією із методів забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитної установи та дозволяє сформувати якісний інвестиційний пакет та покращити бізнес план із вдосконаленням його оцінювання.

Щодо наукових поглядів інших науковців, то Мойсеєнко І.П. й Мартинюк О.А. [123, с. 40-41] досліджують скорингову методику з розрахунку кількості балів, які формуються за результатами оцінки фінансових коефіцієнтів та показників. Зазначена методика базується на порогових значеннях обраних показників, котрі описують дестабілізуючі фактори впливу на економічну безпеку ФКУ. Проте відкритим залишається питання дослідження ступеню впливу окремих показників на результуючий за для формування дієвого комплексу заходів із забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитних установ.

За наукового підходу вчених економічна безпека оцінюється у три етапи: формування інформаційної бази діагностики, визначення показників для аналізу діяльності фінансово-кредитної установи, порівняння фактичних та нормативних значень показників. Науковцями не представлено які саме складові входять до економічної безпеки і зазначають лише показники фінансової складової, що є неповним представленням для аналізу економічної безпеки фінансово-кредитних установ.

Сучасними науковими дослідженнями представлено надано досить широку базу методів аналізу діяльності фінансово-кредитних установ. Але варто зазначити, далеко не всі запропоновані методи можуть бути імплементовані до методики оцінки економічної безпеки саме фінансово-кредитних установ. Цікавим моментом є також те, що досить значна частина

досліджень стосується питання оцінки рівня економічної безпеки банків, залишаючи поза увагою інших важливих суб'єктів ринку.

За наукової думки Барановського О.І., повнота, результативність та своєчасність управлінських заходів із запобігання та попередження наявних чи потенційних загроз прямо залежить від того, наскільки здійснено адекватну оцінку наявного рівня безпеки установи [30, с. 14].

На оцінці фінансової складової базується підхід до забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання за науковими поглядами Підхомного О.М. та Яструбецької Л.С. [129, с. 74]. Згідно з науковим підходом фінансова складова оцінюється за грошовими потоками у розрізі видів фінансово-господарської діяльності суб'єкта.

Щодо визначення рівня економічної безпеки банку, то Васильченко З. та Васильченко І. [130, с. 39-40] запропоновано методологічний підхід до оцінки її рівня. Науковцями пропонується обґрунтована концепція єдиного інтегрального показника, що містить параметри з найточнішою характеристикою результатів діяльності банку. За науковим поглядом дослідників зазначається, що при визначенні динаміки показника можна цілком і повністю мати реальне уявлення про фінансовий стан банку, що дозволить вчасно реагувати на загрози й впроваджувати відповідні управлінські рішення. Але запропонований підхід базується на результатах оцінки фінансового стану фінансово-кредитної установи, не враховуючи інші складові економічної безпеки.

У методиках оцінки рівня економічної безпеки фінансово-кредитних установ поширеним є застосування методу аналізу і обробки сценаріїв, який дозволяє проводити багатоваріантний ситуаційний аналіз на основі результатів прогнозування ймовірних сценаріїв. Доречно, в межах цього методу, здійснювати розрахунки засобами економіко-математичного моделювання. Вартим уваги є те, що при використанні зазначеного методу виникає можливість прогнозувати ефективність рішень суб'єктів управління безпекою, приймати оптимальні з можливих рішень.

Потрібно зазначити, що використання методів багатовимірного статистичного аналізу дають змогу провести обчислення характеристики динаміки розвитку показників економічної безпеки фінансово-кредитних установ. Вони базуються на закономірностях зміни статистичних даних, які мали місце в минулому. Взяття зазначених методів за основу методологічного забезпечення роботи у процесі оцінювання рівня економічної безпеки ФКУ є чи не найбільш прийнятним та доцільним. Така думка базується на тому, що категорія «економічна безпека» – поліфакторна. Це означає, що економічна безпека, як уже зазначалося, є залежною від широкого масиву чинників і факторів (якісного та кількісного характеру), розвивається в історичному аспекті та непорівнюваних між собою показників.

Методи кластерного аналізу дозволять провести градацію рівнів економічної безпеки та виконати кластеризацію ФКУ. Виконавши кластеризацію досліджуваних суб'єктів за кілька періодів то у результаті можна визначити стійкість градації рівнів їх економічної безпеки.

Індикативний метод діагностики фінансової безпеки банку представлено у дослідженні Різник Н.С., за яким порівнюються фактичні та порогові значення показників. Представлений аналіз дозволяє визначити стан безпеки установи відповідно до наближення її рівня до стану безпеки, ризику, загрози чи небезпеки [131, с. 198-199]. Автором зазначається перелік відповідних індикаторів для аналізу з подальшим визначенням рівня фінансової безпеки. Прирівнювання результатів аналізу показників базується на зведенні їх до одного вигляду від 0 до 1, де 0 – це крайній критичний стан, а 1 – граничний ідеальний стан економічної безпеки. Зазначений підхід буде актуальним при дослідженні фінансової складової економічної безпеки фінансово-кредитних установ.

Стосовно якісної оцінки рівня фінансової безпеки, то науковцями [132, с. 41-44] пропонується експертне оцінювання шляхом анкетування, що на наш погляд є досить доречним. Анкетування проходить експерт з діяльності конкретної установи. Це може бути представник вищого менеджменту,

начальник підрозділу банку. Залежно від отриманої кількості балів представлено декілька рівнів стану фінансової безпеки банку: 25–30 – високий рівень; 20–25 – достатній рівень; 15–20 – низький рівень; менше 15 – критичний рівень. На наш погляд, анкетування краще застосовувати при дослідженні якісних складових економічної безпеки ФКУ, які неможливо визначити у кількісному вимірі.

Проаналізувавши існуючі підходи, концепції, методи й показники оцінки рівня банківської економічної безпеки, можна стверджувати, що наразі немає єдиної, загальноприйнятої методики та системи показників для визначення рівня їхньої економічної безпеки. Більше того, значна частка методик базується на аналізі фінансових результатів діяльності установи та її прибутковості. Звісно, фінансові результати є найвагомішими у питанні визначення безпечної діяльності установи, але не менш важливими є й інші, якісні складові економічної безпеки.

Враховуючи важливість якісних та кількісних параметрів для визначення рівня економічної безпеки фінансово-кредитних установ, спробуємо сформулювати методичу, яка враховуватиме ці дві категорії показників.

Відповідно до виділених нами складових економічної безпеки фінансово-кредитних установ, зазначених на рис. 1.3, для кількісного аналізу пропонуємо досліджувати фінансову складову, а для якісного аналізу – інформаційну, кадрову та маркетингову. З погляду на доступність інформації щодо цих складових можна сформулювати методичу визначення економічної безпеки фінансово-кредитної установи, яка буде актуальною для використання внутрішніми та зовнішніми користувачами інформації.

Діяльність фінансово-кредитної установи законодавчо визначена, тому комплаєнс складова є обов'язковою складовою, але оцінити її рівень без внутрішньої документації фінансово-кредитної установи неможливо. Політика фінансово-кредитної установи щодо енергетичного забезпечення, тобто енергетична складова, є її стратегічним планом і є внутрішньою інформацією, до якої доступу зовнішнім суб'єктам не надається. Матеріально-силова

складова та техніко-технологічна теж є вагомими складовими, які впливають на економічну безпеку установи, але знову ж таки у відкритому доступі такої інформації немає. І це є зрозумілим, оскільки висвітлення даних про програмне забезпечення чи наявності охоронної системи відповідної установи надає шахраям важелі здійснення несанкціонованого доступу до матеріальних та інформаційних ресурсів фінансово-кредитної установи.

Процес визначення рівня економічної безпеки фінансово-кредитної установи є багатовекторним і трудомістким. Тому пропонуємо виділяти основні етапи його проведення, що наведені на рис. 2.12.

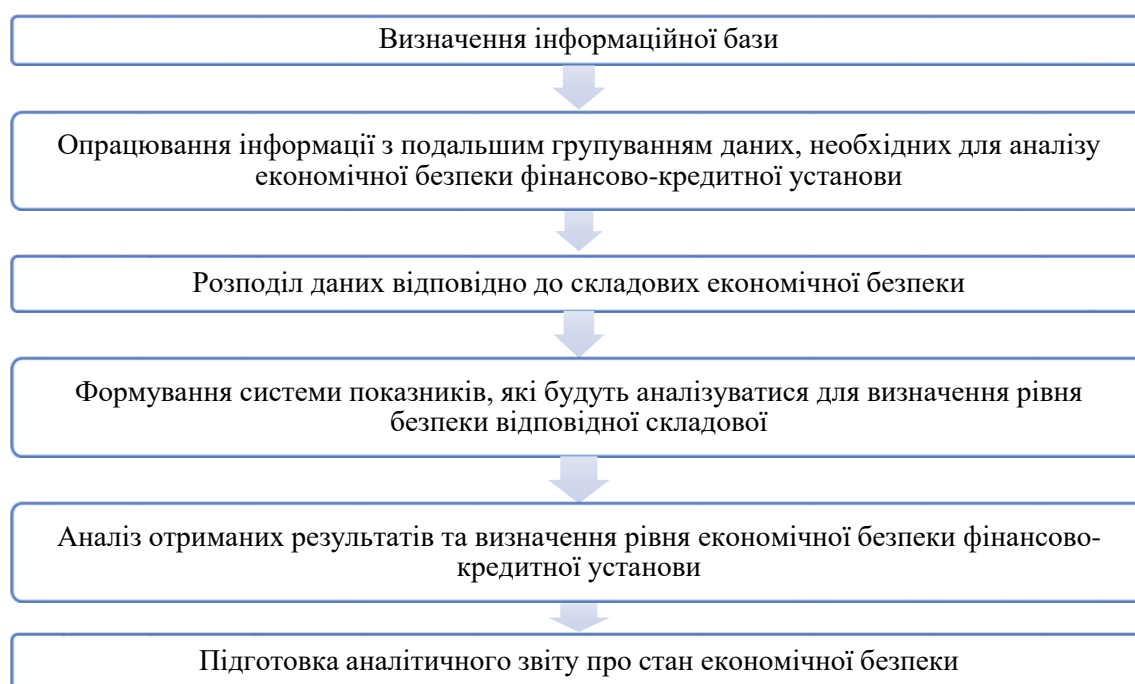

Рис. 2.12. Етапи проведення оцінювання рівня економічної безпеки фінансово-кредитної установи

Джерело: авторська розробка.

Інформаційна база для проведення оцінювання визначається саме на базовому, першому етапі. Джерелами інформації повинні слугувати річна та квартальна звітність фінансово-кредитної установи, оперативні дані НБУ, статистичні дані та інші відомості про установу у відкритому доступі. Можливість залучення до аналізу внутрішніх даних установи, яких немає у вільному доступі, сприятиме точнішому та детальнішому аналізу.

На другому етапі проводиться узагальнення, обробка та виокремлення необхідного масиву даних, який буде актуальний у проведенні аналізу економічної безпеки фінансово-кредитної установи.

На третьому етапі проводиться групування відібраного масиву даних відповідно до досліджуваних складових економічної безпеки: фінансова, інформаційна, кадрова та маркетингова.

На четвертому етапі визначаються показники, які стосуються економічної безпеки, а також здійснюється їх обчислення.

На п'ятому етапі аналізуються отримані результати, показники порівнюються з нормативними значеннями та визначається динаміка. Відповідно до методики визначається рівень економічної безпеки фінансово-кредитної установи.

На заключному етапі готується аналітичний звіт, який має містити у собі отримані результати рівня економічної безпеки фінансово-кредитної установи та заходи з її зміцнення/підтримки.

Оцінку стану фінансової складової економічної безпеки вітчизняних установ здійснюють законодавчо або нормативно врегульованими математичними співвідношеннями (коефіцієнти, що включають «Основні принципи ефективного банківського нагляду» Базельського комітету з питань банківського нагляду, показники діяльності, що розраховуються на рівні Світового банку, МВФ, економічні нормативи діяльності банків Національного банку України), котрі мають визначені максимальні, мінімальні або граничні нормативні значення, які регулюються державними органами, а також низка неформалізованих коефіцієнтів, що використовуються фахівцями та фінансовими експертами.

Для комплексної оцінки рівня економічної безпеки фінансово-кредитних установ необхідно мати дані поточного стану та орієнтири подальшого розвитку. Тому, визначення переліку показників фінансової складової економічної безпеки ФКУ передбачає визначення: індикаторів, що

характеризують рівень фінансової безпеки загалом; економічні нормативи діяльності установ; показники рівня рентабельності та прибутковості діяльності.

Дієва методика має поєднувати у собі кількісні показники діяльності фінансово-кредитної установи (фінансова складова ЕБФКУ) та показними якісні (інформаційна, кадрова, техніко-технологічна, маркетингова, матеріально-силова, комплаєнс та енергетична складові), які мають важливе значення при комплексному оцінюванні рівня економічної безпеки фінансово-кредитної установи.

Для аналізу економічної безпеки фінансово-кредитної установи недостатньо проаналізувати лише її фінансову складову чи результати діяльності. Для повноцінного аналізу економічної безпеки ФКУ пропонується комплексний аналіз наступних складових: фінансової, інформаційної, кадрової та маркетингової.

Для оцінки рівня складових економічної безпеки фінансово-кредитної установи використаємо методику скорингового підходу [124; 125], яка передбачає розрахунок кількості балів, сформованих на основі оцінки коефіцієнтів та показників діяльності фінансово-кредитної установи.

З метою визначення рівня економічної безпеки фінансово-кредитної установи використаємо формулу 2.1 та шкалу Харрінгтона. Отже, економічна безпека фінансово-кредитної установи буде визначатися за формулою:

$$ЕБ = Ф + I + К + М, \quad (2.1)$$

де ЕБ – економічна безпека ФКУ

Ф – фінансова складова;

I – інформаційна складова;

К – кадрова складова;

М – маркетингова складова.

Для того, щоб адекватно визначити рівень економічної безпеки, отриманий результуючий показник оцінимо згідно зі шкалою Харрінгтона. Відповідно до багатоінтегральної дискретної числової шкали, економічна безпека фінансово-кредитної установи може отримати один із зазначених рівнів:

- дуже висока (0,8 - 1,0);
- висока (0,63 - 0,8);
- середня (0,37 - 0,63);
- низька (0,2 - 0,37);
- дуже низька (0 - 0,2).

Оригінальний підхід Едвіна Харрінгтона, що представляє собою функцію бажаності, вперше був запропонований у 1965 році як метод оцінки якості продукту. Науковець відмічав, що якість промислової продукції не визначається однією характеристикою. Він характеризував якість, як композицію взаємопов'язаних характеристик, які майже завжди вимірюються в різних одиницях» [133, с. 495]. Таке ж багатофакторне визначення має економічна безпека фінансово-кредитної установи, оскільки її повнота та точність пов'язана з аналізом її складових. Саме тому ми вбачаємо шкалу Харрінгтона актуальною для визначення рівня економічної безпеки ФКУ.

Відповідно, після розрахунку за формулою 2.1, показник економічної безпеки фінансово-кредитної установи може мати значення від 0 до 4. Вбачаємо за доцільне, для легкості використання шкали Харрінгтона, за допомогою математичної пропорції визначити які саме отримані результати будуть відповідати запропонованим 5-ти рівням економічної безпеки:

- дуже висока (3,2 - 4,0);
- висока (2,52 - 3,2);
- середня (1,48 - 2,52);
- низька (0,8 - 1,48);
- дуже низька (0 - 0,8).

На основі аналізу наукових праць [125; 134; 135; 136; 137], пропонуємо використовувати при оцінюванні фінансової складової показники, узагальнені у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Показники/коефіцієнти оцінки рівня фінансової складової економічної безпеки банків

Умовне позначення	Назва	Нормативне/рекомендоване значення
H1	Регулятивний капітал (РК)	Не менше 200 млн грн
H2	Норматив достатності РК (адекватності)	Не менше 10%
H3	Норматив достатності основного капіталу	Не менше 7%
H6	Норматив короткострокової ліквідності	Не менше 60%
H7	Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента	Не більше 25% для системно важливих банків - не більше 20%
H8	Норматив великих кредитних ризиків	Не більше 8-кратного розміру РК
H9	Норматив максимального розміру кредитного ризику за операціями з особами, пов'язаними з банком	Не більше 25%
H11	Норматив інвестування в цінні папери окремо за кожною установою	Не більше 15%
H12	Норматив загальної суми інвестування	Не більше 60%
Л13-1	Ліміт довгої відкритої валютної позиції	Не більше 10%
Л13-2	Ліміт короткої відкритої валютної позиції	Не більше 10%
ROA	Рентабельність активів	Не менше 1%
ROE	Рентабельність власного капіталу	Не менше 15%
ЧПМ	Чиста процентна маржа	Не менше 4,5%
ПП	Прибуток на одного працівника	Наявність прибутку
Rk	Рентабельність капіталу	Додатне значення, позитивна динаміка (при аналізі за декілька періодів)
Rb	Рентабельність витрат	Додатне значення, позитивна динаміка (при аналізі за декілька періодів)
Ri	Рентабельність інших доходів	Додатне значення, позитивна динаміка (при аналізі за декілька періодів)

Джерело: складено автором на основі [129; 131; 132; 133; 134].

Щодо кредитних спілок, то Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг було затверджено у 2019 році Положення «Про обов'язкові фінансові нормативи та вимоги,

що обмежують ризики за операціями з фінансовими активами кредитних спілок» [138]. Згідно з Положенням, встановлюються обов'язкові фінансові нормативи діяльності кредитних спілок. Національна комісія припинила свою діяльність у 2020 році, оскільки її повноваження наглядового органу було надано НБУ. Проте Положення досі є чинним і враховуючи, що Національним банком України не було сформовано нових обов'язкових нормативів діяльності кредитних спілок, пропонуємо використовувати у пропонуємо використовувати при оцінюванні фінансової складової економічної безпеки кредитних спілок нормативи, передбачені Положенням. До цих нормативів відносяться:

- норматив фінансової стійкості (K1) - не менше ніж 10%;
- норматив достатності капіталу (K2) - не менше ніж 7%;
- буфер запасу капіталу (Б) - понад нормативне значення нормативу достатності капіталу (K2);
- норматив кредитного ризику (K3) - не більше ніж 25;
- норматив концентрації кредитних ризиків (K4) - не більше ніж 3;
- норматив запасу ліквідності (K5) - більше ніж 0.

Складнішим є питання визначення показників та коефіцієнтів для оцінки рівня фінансової складової економічної безпеки ломбардів. Враховуючи, що повноваження регулятора за діяльністю ломбардів були надані НБУ лише у 2020 році, а до цього регулюючим органом не передбачалося застосування обов'язкових нормативів до їх діяльності, використання нормативів у методиці неможливе у зв'язку з їх відсутністю.

Вбачаємо за доцільне використовувати для оцінки рівня фінансової складової економічної кредитних спілок та ломбардів коефіцієнти рентабельності, що наведені у табл. 2.2.

Згідно з виділеними показниками, які запропоновані нами для оцінки рівня фінансової складової економічної безпеки банків, якщо показник відповідає нормативному значенню та має позитивну динаміку, йому

присвоюється 1 бал. Якщо нормативного значення не досягнуто – 0 балів. За такого підходу максимальна кількість балів для фінансової складової становить 18 балів. Щодо кредитних спілок та ломбардів, то максимальна кількість балів за фінансову складову становить 11 балів та 5 балів, відповідно.

Для того, щоб прирівняти отримані рейтингові бали коефіцієнтів до єдиної шкали результативності, яку буде використано у формулі 2.1, використаємо математичну пропорцію. Відповідно до пропорції, 1 отриманий бал рейтингової оцінки дорівнює ваговому коефіцієнту 0,055. Отже, максимальна кількість балів отриманих при дослідженні фінансової складової економічної безпеки ФКУ становить 18, що відповідно має вагове значення 1, як високий рівень економічної безпеки. Розподіл балів наведено у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Рівень вагового коефіцієнта фінансової складової економічної безпеки ФКУ

Банки		Кредитні спілки		Ломбарди	
Кількість отриманих балів	Рівень фінансової складової	Кількість отриманих балів	Рівень фінансової складової	Кількість отриманих балів	Рівень фінансової складової
16-18	1	10-11	1	5	1
11-15	0,825	7-9	0,81	4	0,8
6-10	0,55	4-6	0,54	3	0,6
1-5	0,275	1-3	0,27	1-2	0,4

Джерело: авторська розробка

Інформаційна складова економічної безпеки фінансово-кредитних установ базується на принципах конфіденційності, цілісності, доступності та захищеності, які забезпечують безперебійну та надійну роботу інформаційних систем. Відповідно до питань та викликів сьогодення, які стоять перед фінансово-кредитними установами, вимог клієнтів та їх побажань, для оцінки рівня інформаційної складової пропонується перелік показників для аналізу з відповідним розподілом рейтингових балів (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Показники оцінки рівня інформаційної складової економічної безпеки
фінансово-кредитної установи

Показник для аналізу	Недостатній рівень, 0 балів	Середній рівень, 1 бал	Високий рівень, 2 бали
Наявність повної інформації про ФКУ на сайті (історія діяльності, партнери, послуги)	Відсутня	Неповна	Постійно оновлюється
Швидкість реагування на залишену картку в банкоматі (для банків)	Відсутня	Більше 10 хвилин	До 10 хвилин
Подвійна ідентифікація користувача при входженні в особистий кабінет (пароль, дзвінок)	Відсутня	Працює не завжди	Постійно працює
Наявність чат ботів у месенджерах (консультаційні послуги 24/7)	Відсутні	Промо версії	Успішно працюють і надають консультації
Перевірка при здійсненні операцій (підтвердження повідомленням, дзвінком чи паролем входу до додатку)	Відсутня	Тільки при «нетипових» операціях	Погодження всіх операцій
Запити від ФКУ на оновлення інформації про клієнта	Відсутні	Щорічно	Щоквартально
Можливість генерації електронного цифрового підпису (для банків)	Відсутня	В розробці	Успішно на рік
Наявність в установі політики конфіденційності	Відсутня	В розробці	Успішно впроваджена

Джерело: авторська розробка

Максимальна кількість балів, які може отримати ФКУ за інформаційну складову – 18 балів. Для цієї складової визначимо наступний поділ балів для розрахунку рівня економічної безпеки фінансово-кредитної установи. Відповідно до математичної пропорції, 1 отриманий бал дорівнює ваговому коефіцієнту 0,055. Отже максимальна кількість балів отриманих при дослідженні інформаційної складової економічної безпеки ФКУ становить 18, що відповідно має вагове значення 1, як високий рівень економічної безпеки. Розподіл балів наведено у таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

Рівень вагового коефіцієнта інформаційної складової економічної безпеки ФКУ

Кількість отриманих балів	Рівень інформаційної складової
16-18	1
11-15	0,825
6-10	0,55
1-5	0,275

Джерело: авторська розробка.

Маркетингова складова економічної безпеки фінансово-кредитної установи пропонується для оцінювання, оскільки у час диджиталізації, інформатизації та багатогранних можливостей мережі інтернет відіграє важливу роль як у залученні клієнтської бази, так і у підтриманні іміджу. Для аналізу зазначеної складової пропонуємо характеристики для аналізу, наведені у таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

Показники оцінки рівня маркетингової складової економічної безпеки фінансово-кредитної установи

Показник для аналізу	Недостатній рівень, 0 балів	Середній рівень, 1 бал	Високий рівень, 2 бали
Наявність «сторінки» ФКУ у соцмережах з рекламою послуг	Відсутня	Недійсна	Постійно оновлюється
Робота чат ботів у месенджерах	Відсутні	Промо версії	Успішно працюють і надають консультації
Онлайн додаток	Відсутній	Промо версія	Успішно працює і надає послуги онлайн
Рекламна кампанія на телебаченні/в інтернеті	Відсутня	Менше 5 рекламних роликів на тиждень	Більше 5 рекламних роликів на тиждень
Легкість сприйняття користувачами сайту ФКУ (кольорова гамма, для людей з порушенням зору)	Складний	Важко візуально визначити потрібну інформацію	Всі важливі «вкладки» виділені та легкодоступні
Співпраця з іншими компаніями для спільного залучення клієнтів	Відсутня	Один партнер	Більше 2х партнерів
Наявність сувенірної продукції	Відсутня	Наявна але лише декілька видів	Широкий асортимент

Джерело: авторська розробка.

Максимальна кількість балів, які може отримати ФКУ за маркетингову складову – 14 балів. Для цієї складової визначимо наступний поділ балів для розрахунку рівня економічної безпеки фінансово-кредитної установи, відповідно до математичної пропорції, що наведено у таблиці 2.7.

Таблиця 2.7

Рівень вагового коефіцієнта маркетингової складової економічної безпеки ФКУ

Кількість отриманих балів	Рівень маркетингової складової
13-14	1
9-12	0,84
5-8	0,56
1-4	0,28

Джерело: авторська розробка

Кадрова складова економічної безпеки ФКУ представлена до аналізу, оскільки людський потенціал у всіх його проявах має вирішальну роль у забезпеченні цілісності, перспективності та безпечної діяльності фінансово-кредитної установи.

Запропонований перелік ознак, наведений у табл. 2.8, дозволить дослідити та визначити кадрову складову для подальшого визначення рівня економічної безпеки ФКУ.

Таблиця 2.8

Показники/коефіцієнти оцінки рівня безпеки кадрової складової

Показник для аналізу	Недостатній рівень, 0 балів	Середній рівень, 1 бал	Високий рівень, 2 бали
Плинність кадрів	Висока	Середня	Низька
Витрати установи на курси/семінари для працівників	Відсутні	Незначні	Вагомі та щорічні
Частота зміни правління	Часто	Періодично	Рідко
Обов'язкова вища освіта при працевлаштуванні	Відсутня	Не обов'язково	Обов'язково
Обов'язковий досвід роботи при працевлаштуванні	Відсутня	Не обов'язково	Обов'язково
Обов'язкове володіння іноземною мовою працівниками	Відсутня	Не обов'язково	Обов'язково

Джерело: авторська розробка

Максимальна кількість балів, які може отримати ФКУ за кадрову складову – 12 балів. Для цієї складової визначимо наступний поділ балів для

розрахунку рівня економічної безпеки фінансово-кредитної установи, відповідно до математичної пропорції, що наведено у таблиці 2.9

Таблиця 2.9

Рівень вагового коефіцієнта кадрової безпеки

Кількість отриманих балів	Рівень кадрової складової
10-12	1
7-9	0,72
3-6	0,48
1-2	0,16

Джерело: авторська розробка

У результаті оцінювання складових економічної безпеки ФКУ отримуємо загальну кількість балів за кожною з них та маємо можливість визначити рівень економічної безпеки фінансово-кредитно установи, відповідно до формули 2.1.

Запропонована скорингова методика у формуванні бального рейтингу складових економічної безпеки ФКУ з подальшим визначенням рівня економічної безпеки фінансово-кредитної установи за шкалою Харрінгтона буде актуальною для фінансово-кредитних установ. Її суть полягає у поєднанні кількісних показників та не менш важливих якісних. Дана методика дозволить оцінити економічну безпеку в цілому за фінансово-кредитною установою. А враховуючи окремий обрахунок кожної з її складових, забезпечується детальний аналіз та вияв складових, які мали найвагоміший вплив на формування результативного значення.

Для того, щоб мати комплексну оцінку рівня економічної безпеки фінансово-кредитної установи пропонується застосувати до запропонованого методу визначення економічної безпеки ФКУ математичні методи прогнозування, які на думку науковців є обов'язковими до застосування [139].

З метою формування ефективного комплексу заходів з попередження загроз та мінімізації їх впливу на економічну безпеку фінансово-кредитних установ пропонується застосування прогнозної математичної моделі експоненційного згладжування та адаптивної моделі Брауна, які розглядаються науковцями [140, с. 83-84].

Забезпечення реального досягнення економічної безпеки фінансово-кредитної установи здійснюється завдяки безперервному процесу вимірювання та оцінки фактичних результатів діяльності та їх порівняння. Це є необхідною умовою для введення в дію конкретних заходів з метою контролю, попередження збитків та забезпечення економічної безпеки установи.

Окрім отримання майбутніх оцінок досліджуваних параметрів, метою прогнозування є аналіз майбутніх сценаріїв при реалізації прогнозів у майбутньому та визначення результируючих наслідків. Отже, прогнозування дозволяє не лише знизити можливі ризики проте й значно поліпшити якість управління та забезпечити оперативне реагування на потенційні зміни.

Враховуючи те, що прогноз базується на оцінці фактичного стану фінансово-кредитної установи, а план – на прогнозі майбутніх змін умов діяльності, постійно виникає потреба контролю та аналізу основних поточних показників та прогнозування їх змін у майбутньому. Отже, прогноз повинен переглядатися згідно з оновленою інформацією, що буде вимагати введення відповідних змін у затверджених попередньо планах та програмах.

Таким чином, прогнозування - базова функція управління та дієвий інструмент забезпечення економічної безпеки установи.

У системі економічної безпеки фінансової установи, враховуючи реалії сьогодення (недобросовісна конкуренція, пандемія, низька вмотивованість персоналу, невдала інформаційна політика) прогнозування займає вагоме місце. Застосування прогнозних методів у системі забезпечення економічної безпеки ФКУ дозволить отримати безліч переваг, що наведено на рис. 2.13.

Перш за все, зупинемося на звичному, прийнятному для всіх розумінні функцій прогнозування і особливостей його проведення в умовах невизначеності. Зазвичай, виокремлюють наступні функції прогнозування:

- інформаційно-аналітична функція, яка передбачає збір та первинну обробку різного роду джерел інформації (як офіційних, так і опосередкованих) стосовно рівня різносторонніх макрофінансових показників стану і тенденцій рівня розвитку установи протягом певного визначеного проміжку часу.

Основна суть первинної обробки – перевірка достовірності інформації макрофінансових показників, систематизація, структуризація та порівняння;

- ідентифікаційно-попереджувальна функція - має на меті виявлення можливих прихованих загроз;

- регулююча функція полягає в розробці заходів, які дають можливість оцінити небезпеки. Основна мета – усунення виявлених недоліків і розробку заходів для покращення даних стабільності;

- дорадча функція – можливість розгляду альтернативних та багатоваріантних заходів, які розробляються в результаті виявлення загроз з метою їх попередження чи/та мінімізації наслідків.

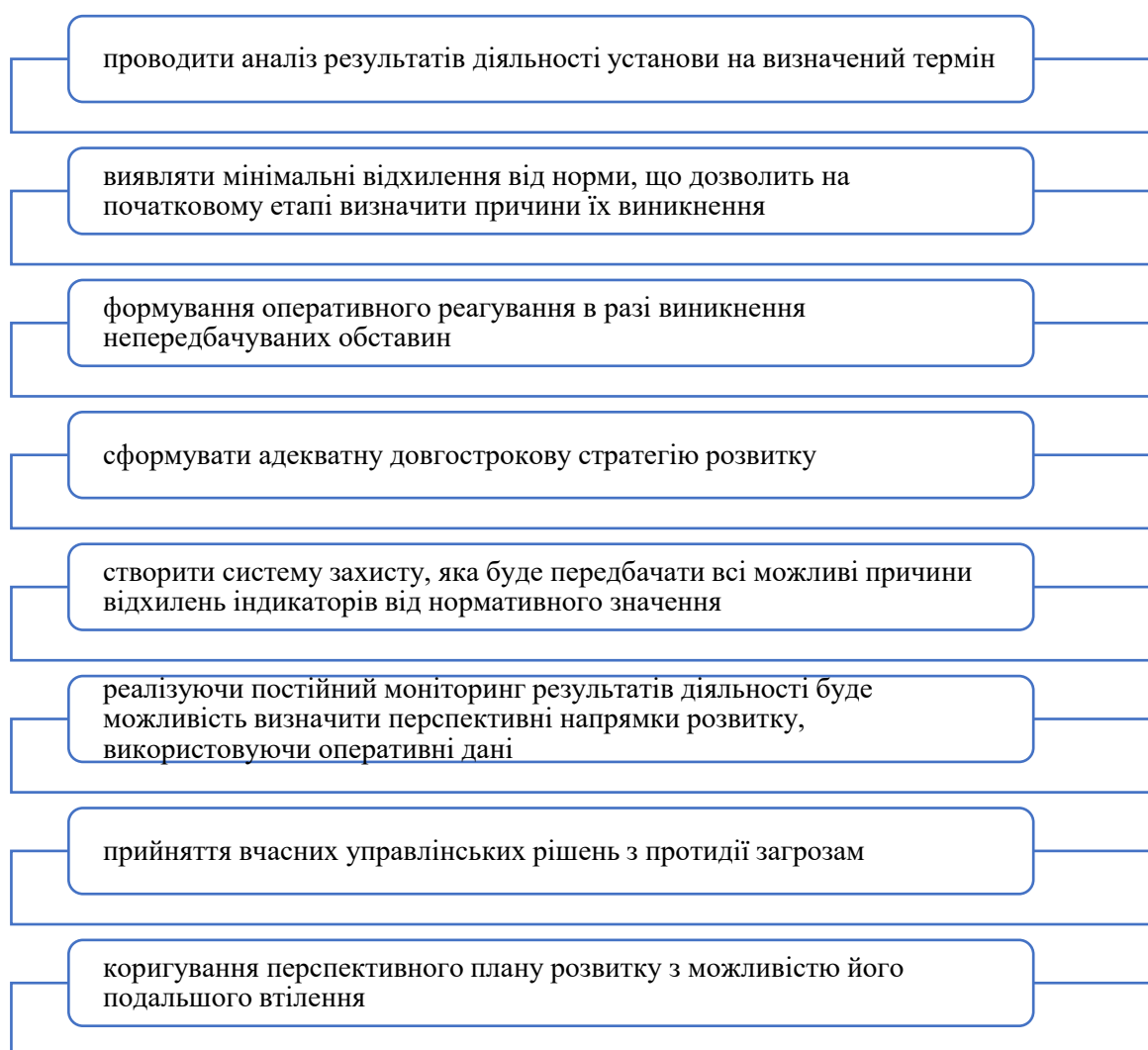

Рис. 2.13. Переваги у застосуванні прогнозування у забезпеченні економічної безпеки ФКУ

Джерело: авторська розробка.

Саме тому, для прийняття необхідних управлінських рішень з метою забезпечення належного рівня економічної безпеки фінансової установи необхідно не лише оцінювати поточний стан але й прогнозувати можливий «сценарій» діяльності установи.

Побудова моделі на основі експоненційного згладжування – це оптимальний варіант прогнозу моделі, коли дані є за кілька періодів (місяців, днів, тижнів, кварталів) і ще не зрозуміло, чи існує тенденція зростання або спаду.

При виконанні прогнозування на основі експоненційного згладжування буде проаналізовано загальний рівень економічної безпеки фінансово-кредитної установи та здійснено її прогноз на наступний період. Для отримання більш достовірних даних у наступному періоді пропонується також застосувати адаптивну модель.

При проведенні короткострокового прогнозування чи зміні зовнішніх умов, при найбільшій значимості останніх реалізацій досліджуваного процесу, найкращими є адаптивні методи прогнозу, оскільки ними враховується нерівноцінність рівнів часового ряду.

Адаптивні моделі прогнозування (дисконту даних) мають здатність оперативно пристосовувати структурні параметри відповідно зміни істотних умов. У таких моделях інструментом прогнозу є математична модель з єдиним у своєму роді фактором – «час». У процесі здійснення оцінки параметрів моделі, рівням ряду надаються свої відповідні ваги. Величина вагів залежить від ступеню сили їх впливу на поточний рівень. Саме це дає змогу враховувати зміни в тенденціях, мінімальних коливаннях, що мають у своїй природі закономірність. Адаптивні моделі мають дві схеми: ковзного середнього (СС-модель) та авторегресії (АР-модель).

Відповідно до схеми ковзного середнього, середнє зважене попередніх рівнів є базою для оцінки поточного рівня. Відповідно до схеми, ваги при спостереженнях зменшуються залежно від віддаленості до останнього рівня. Загалом це пояснюється тим, що інформаційна цінність спостережень є

вагомою тоді, коли вона має найблище знаходження до кінцевого інтервалу спостереження. Зазначені моделі гарно відображають зміни в тенденції проте не можуть відображати коливання.

У моделях (схема СС) реакція на помилку дисконтування рівнів часу та прогнозу визначається параметрами згладжування (адаптації), значення яких змінюється від 0 до 1. Високе значення параметрів (понад 0,5) – високий рівень ваги останнього рівня ряду, а низька (менше 0,5) – попереднім спостереженнями. Перший випадок відповідає швидкозмінній динамічним процесам, другий - більш стабільним.

Модель Брауна відноситься до адаптивних моделей прогнозування, яка має змогу змінювати свою структуру і параметри, пристосовуючись до зміни умов.

Перевага застосування адаптивної моделі прогнозування Брауна полягає в обліку нерівноцінності даних часового ряду - пріоритет останніх реалізацій. Модель дозволяє враховувати зміни в тенденціях, а також будь-які коливання, в яких простежується закономірність. Таким чином, розроблена адекватна система короткострокового прогнозування, теоретично обґрунтована і практично значима.

Проблема виміру економічної безпеки фінансово-кредитної установи набуває має вагоме значення. Від адекватної оцінки поточного стану економічної безпеки фінансово-кредитної установи залежить повнота, вчасність і результативність адміністративних заходів із ліквідації, протидії та запобігання всім можливим видам загроз.

Враховуючи нестабільність зовнішнього середовища, пандемію, соціально-стурбоване становище населення, невпевненість у завтрашньому дні, на зовсім інший рівень виходить забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитних установ. Так, як складовою запропонованої методики оцінювання економічної безпеки фінансово-кредитних установ є прогнозування, то основну роль починає відігравати саме аналітична робота. Надзвичайно важливо контролювати джерела інформації та методи, відповідно до яких були отримані

аналітичні дані. Адже, дезінформація може призвести до більших наслідків ніж невчасне виявлення загроз.

2.3. Оцінювання економічної безпеки вітчизняних фінансово-кредитних установ

Непередбачуваність і агресивність зовнішнього середовища спонукає розробляти ефективні інструменти забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитних установ. Побудова економіко-математичних моделей оцінки, аналізу, прогнозування та управління економічною безпекою є актуальним завданням, що вимагає різноманітних підходів і методів вирішення.

Діагностика рівня економічної безпеки фінансово-кредитної установи може різнитися за цілями й методологією. Дослідження систем управління можливе лише при поєнанні таких наук, як: економічний та фінансовий аналіз, менеджмент, економіко-математичне моделювання, аналізу складних соціально-економічних систем в умовах невизначеності [141, с. 27-28].

Формування інформаційно-аналітичного забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання визначає застосування моделей економічного та фінансового аналізу. Моделі застосовуються при дослідженні використання матеріальних та інтелектуальних ресурсів, які є ефективним аналітичним інструментарієм.

Описані в дослідженнях методи аналізу економічних параметрів відображають стабільність фінансового стану ФКУ у довгостроковій перспективі в умовах змін зовнішнього та внутрішнього середовищ та ступінь фінансової незалежності. Такі оцінки передбачають лише здатність витримувати негативні впливи зовнішнього та внутрішнього середовищ, однак не передбачають ідентифікації та нейтралізації загроз, зменшення небажаних наслідків тощо.

Таким чином, більшість існуючих методик визначення рівня економічної безпеки ФКУ використовують традиційні параметри визначення на основі методів економічного та фінансового аналізу.

Відповідно до запропонованої нами методики оцінювання рівня економічної безпеки фінансово-кредитної установи аналізується не лише фінансова складова безпеки, але й інформаційна, кадрова та маркетингова. Отже, проведемо оцінку рівня економічної безпеки ФКУ згідно зі скорингового підходу, щоб визначити актуальність та доцільність застосування зазначеного підходу.

Метод скорингового підходу актуальний до застосування при оцінці рівня економічної безпеки банків, ломбардів та кредитних спілок. Але враховуючи, що банківські установи займають найбільшу частку ринку фінансового сектору, а кредитні спілки та ломбарди починаючи з 1 липня 2020 року регулюються НБУ і деякі питання їх діяльності не погоджені, вбачаємо за доцільне провести апробацію методики за результатами діяльності банків.

Для оцінювання рівня економічної безпеки було обрано 5 банківських установ:

- системно важливі банки – державний банк АТ «Укресімбанк»; банк з іноземним капіталом АТ «Райффайзен Банк Аваль»; банк з приватним капіталом АТ «Перший Український Міжнародний Банк» (ПУМБ);
- банк з приватним капіталом АТ «Полтава-банк»;
- банк з приватним капіталом АТ «КБ «Земельний Капітал».

Згідно з визначеним переліком показників та характеристик, необхідних для аналізу фінансової, інформаційної, кадрової та маркетингової складової економічної безпеки ФКУ, їх було досліджено за кожним із зазначених банків.

Спершу проведемо аналіз результатів діяльності обраних банків за показниками фінансової складової економічної безпеки. Результати аналізу наведено у табл. К1-К5 (додаток К).

Згідно з отриманими результатами аналізу можна сказати, що системно важливі банки України та АТ «Полтава банк» дотримуються вимог

обов'язкових економічних нормативів. Найбільша частка невиконання вимог нормативів у АТ «КБ «Земельний капітал» у 2020 році. Така динаміка у банку пов'язана із нестабільною економічною та соціальною нестабільністю в країні та світі, що було пов'язано із пандемією.

Щодо аналізу результатів діяльності банків за іншими виділеними показниками, то у АТ «Укресімбанк», АТ «Полтава банк» та АТ «КБ «Земельний капітал» є проблеми із відповідністю нормативним значенням рентабельності активів та рентабельності власного капіталу у 2020 році (рис.2.14). Це є результатом негативного впливу пандемії на діяльність установ. Більше підготовленими установами виявилися АТ «Райффайзен Банк Аваль» та АТ «Перший Український міжнародний банк», які дотримувалися нормативних значень у досліджувані періоди.

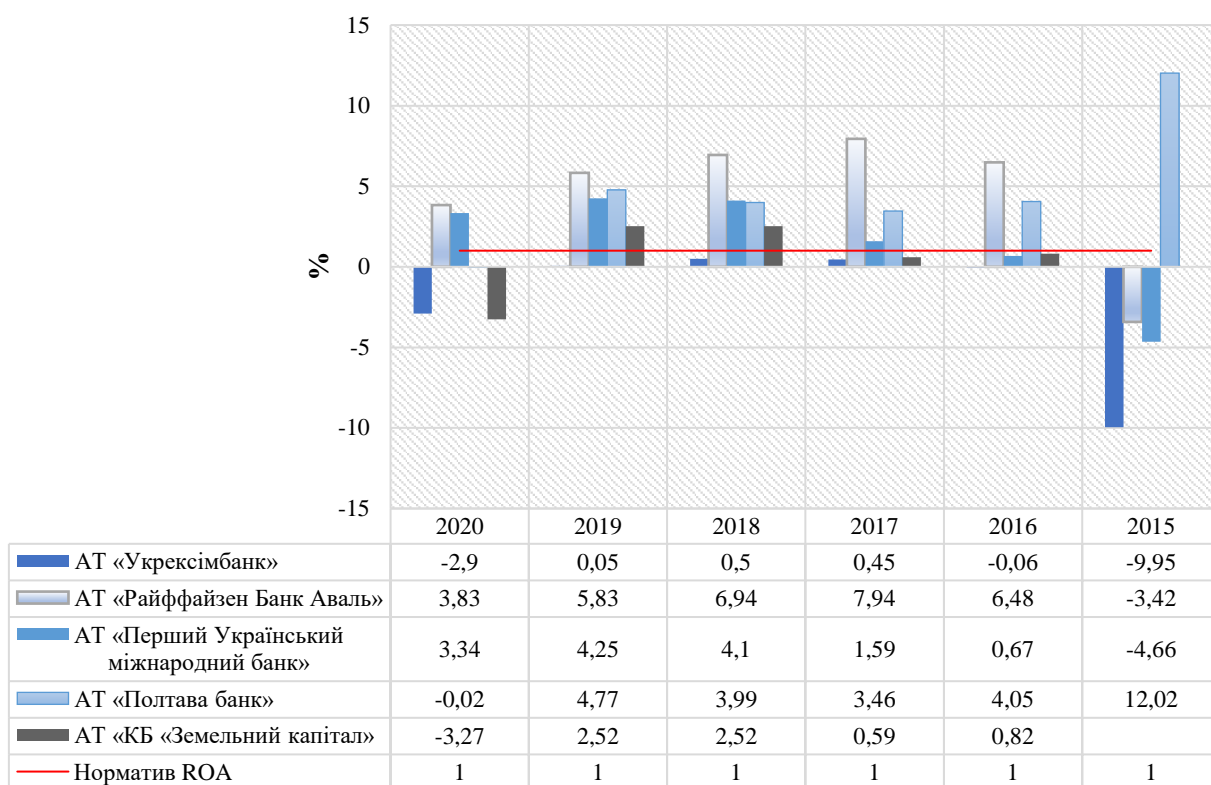

Рис. 2.14. Динаміка рентабельності активів досліджуваних банків з 2015 по 2020 роки

Джерело: складено автором.

Аналіз інформаційної, маркетингової та кадрової складових економічної безпеки ФКУ було здійснено за результатами дослідження та вивчення інформаційної бази кожного банку, їх інформаційної політики, звітності та інших офіційних документів, даних з офіційного сайту банку та НБУ, інформації із засобів масової інформації.

За результатами даного аналізу складових економічної безпеки ФКУ, відповідно до кожної з них було здійснено розподіл балів, що наведено у табл. Л.1, табл. М.1, табл. Н.1, табл. П.1 (додатки Л, М, Н, П). Відповідно до скорингового підходу, фінансова складова економічної безпеки ФКУ могла отримати максимум 18 балів, інформаційна складова – 16 балів, маркетингова складова – 14 балів та кадрова складова – 12 балів. За представленою методикою, отримані рейтингові бали досліджуваних коефіцієнтів прирівнюються до єдиної шкали результативності, відповідно до якої максимальна кількість балів за кожною складовою економічної безпеки ФКУ становить 1. Потім, згідно з математичної пропорції бали прирівнюються до коефіцієнтної шкали. Кожна складова має своє вагове значення кожного балу, так 1 рейтинговий бал фінансової складової становить 0,55; 1 бал інформаційної складової – 0,55; 1 бал маркетингової складової – 0,07; 1 бал кадрової складової – 0,08. Згідно із зазначеного поділу сформовано шкалу за якою відповідна сумарна кількість балів дорівнює відповідному коефіцієнтному значенню. Результати проведених розрахунків наведено у табл. 2.9.

Таблиця 2.9

Рівні безпеки складових економічної безпеки фінансово-кредитних установ відповідно до отриманих балів

	Рік	ФС	Рівень	ІС	Рівень	МС	Рівень	КС	Рівень
АТ «Укркрексімбанк»	2020	13	0,825	16	1	13	1	8	0,72
	2019	13	0,825	16	1	13	1	8	0,72
	2018	14	0,825	16	1	13	1	7	0,72
	2017	14	0,825	16	1	13	1	7	0,72
	2016	11	0,825	11	0,825	12	0,84	8	0,72
	2015	9	0,55	9	0,55	10	0,84	8	0,72

Продовження таблиці 2.9

АТ «Райффайзен Банк Аваль»	Рік	ФС	Рівень	ІС	Рівень	МС	Рівень	КС	Рівень
	2020	18	1	16	1	14	1	11	1
	2019	18	1	16	1	14	1	10	1
	2018	18	1	16	1	14	1	11	1
	2017	18	1	16	1	14	1	10	1
	2016	18	1	15	0,825	14	1	10	1
	2015	12	0,825	14	0,825	12	0,84	10	1
АТ «Перший Український міжнародний банк»	Рік	ФС	Рівень	ІС	Рівень	МС	Рівень	КС	Рівень
	2020	16	1	16	1	14	1	11	1
	2019	17	1	16	1	14	1	10	1
	2018	17	1	16	1	14	1	12	1
	2017	17	0,825	15	0,825	14	1	10	1
	2016	14	0,825	14	0,825	13	1	10	1
	2015	11	0,825	13	0,825	12	0,84	10	1
АТ «Полтава банк»	Рік	ФС	Рівень	ІС	Рівень	МС	Рівень	КС	Рівень
	2020	14	0,825	12	0,825	10	0,84	8	0,72
	2019	18	1	12	0,825	10	0,84	8	0,72
	2018	17	1	11	0,825	10	0,84	9	0,72
	2017	17	1	12	0,825	9	0,84	9	0,72
	2016	16	1	9	0,55	8	0,56	9	0,72
	2015	18	1	9	0,55	8	0,56	9	0,72
АТ «КБ «Земельний капітал»	Рік	ФС	Рівень	ІС	Рівень	МС	Рівень	КС	Рівень
	2020	9	0,55	1	0,275	2	0,28	6	0,48
	2019	16	1	1	0,275	2	0,28	6	0,48
	2018	15	0,825	1	0,275	2	0,28	6	0,48
	2017	15	0,825	0	0	2	0,28	7	0,72
	2016	15	0,825	0	0	2	0,28	7	0,72

Джерело: розраховано автором

У результаті групування отриманих балів за кожною із досліджуваних складових економічної безпеки ФКУ, розраховуємо рівень економічної безпеки банків за формулою 2.1. Отриманий інтегральний показник характеризує рівень економічної безпеки відповідного банку. Узагальнені результати проведеного аналізу за кожним банком наведено у табл. 2.10 із зазначенням визначеного рівня економічної безпеки.

Таблиця 2.10

Рівень економічної безпеки досліджуваних банків

Банк/рік	2015	2016	2017	2018	2019	2020
АТ «Укрексімбанк»	2,66	3,21	3,545	3,545	3,545	3,545
	Висока	Дуже висока	Дуже висока	Дуже висока	Дуже висока	Дуже висока
АТ «Райффайзен Банк Аваль»	3,49	3,825	4	4	4	4
	Дуже висока	Дуже висока	Дуже висока	Дуже висока	Дуже висока	Дуже висока
ПУМБ	3,65	3,65	3,65	4	4	4
	Дуже висока	Дуже висока	Дуже висока	Дуже висока	Дуже висока	Дуже висока
АТ «Полтава банк»	2,83	2,83	3,385	3,385	3,385	3,21
	Висока	Висока	Дуже висока	Дуже висока	Дуже висока	Дуже висока
АТ «КБ «Земельний капітал»	Відсутній звіт	1,825	1,825	1,86	2,035	1,585
	Відсутній звіт	Середня	Середня	Середня	Середня	Середня

Джерело: розраховано автором

Згідно з проведеного аналізу, досліджувані банки мають дуже високий рівень економічної безпеки, окрім АТ «КБ «Земельний капітал». У зазначеного банку спостерігається нестабільна позиція, яка зрештою у 2020 році знизилася до найменшого рівня за усі досліджувані роки і становить 1,585 та знаходиться близько до межі низького рівня безпеки.

За всіма досліджуваними банками найнижчий рівень економічної безпеки спостерігається у 2015 році. Це пояснюється наслідками економічної кризи, яка розпочалася у 2014 році. Щодо результатів рівня безпеки банків у 2020 році, то системно важливі банки та АТ «Полтава банк» дотримуються позиції збереження дуже високого рівня економічної безпеки, окрім АТ «КБ «Земельний капітал».

Наприкінці 2019 року світова економіка зіштовхнулася з небаченим досі викликом – COVID 19. Пандемія вплинула абсолютно на всі аспекти життя людей та всі галузі економіки. В результаті, банківські установи, які забезпечені достатнім рівнем ресурсів, мають виважену кредитну політику,

широку клієнтську та партнерську базу, відповідне інформаційне й технологічне оснащення швидко адаптувалися до змін у економіці. Це дозволило їм зберегти свою прибутковість, ефективність діяльності та перспективи подальшого розвитку, навіть у період пандемії. Такі позитивні тенденції, згідно з проведених досліджень спостерігаються у АТ «Укресімбанк», АТ «Райффайзен Банк Аваль», ПУМБ та АТ «Полтава банк» (рис.2.15). АТ «КБ «Земельний капітал» був невідповідний до такого рівня виклику, оскільки мав недостатній рівень забезпечення безпеки складових економічної безпеки, особливо інформаційної та маркетингової складової, які в час інформатизації відіграють важливу роль. Підтвердженням цього є зниження рівня економічної безпеки банку у 2020 році.

Враховуючи те, що фінансова складова економічної безпеки ФКУ є найбільш вагомою, пропонуємо поєднати результати обрахунку показників цієї складової з результативним показником – рівнем економічної безпеки.

З метою дослідження взаємозв'язків між економічною безпекою банку та її фінансовою складовою доцільно застосовувати кореляційну матрицю. Головна задача матриці полягає в аналізі існуючих статистичних даних між досліджуваними ознаками з подальшим визначенням щільності взаємозв'язку.

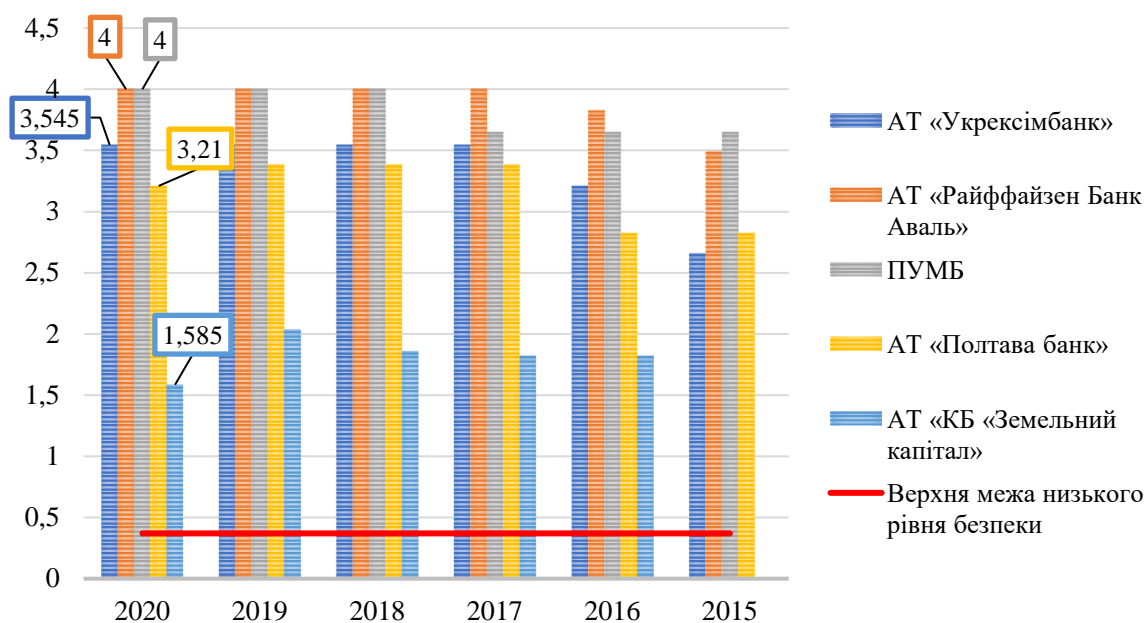

Рис. 2.15. Рівень економічної безпеки банків у період з 2015 по 2020 роки

Джерело: складено автором.

Відповідно, на основі результатів оцінки фінансової складової економічної безпеки досліджуваних банків було сформовано кореляційні матриці для кожного з них. Зазначені результати представлено у таблицях Р1.-Р.5 (додаток Р). Після проведення очищення матриці для визначення щільних типів зв'язків (більше 0,5), сформовано табл. 2.11.

Таблиця 2.11

Щільні типи зв'язків між показниками фінансової складової та економічною безпекою банків

Банк/ показник	АТ «Укресімбанк»	АТ «Райффайзен Банк Аваль»	ПУМБ	АТ «Полтава банк»	АТ «КБ «Земельний капітал»
Н1	0,93	0,98	0,91	0,62	-
Н2	0,83	-	0,95	-	-
Н3	0,88	-	0,82	-	0,54
Н6	-	-0,53	-	-	-
Н7	-	-0,85	-0,99	-	-
Н8	0,56	-0,70	-0,97	-	-0,95
Н9	-	-0,76	-	-	0,53
Н11	-0,68	-	0,76	-0,5	-
Н12	-	-	-0,76	-0,5	-
Л13-1	0,55	-	0,72	-0,57	-
Л13-2	-0,55	-	-0,91	-	-
ROA	0,90	0,90	0,87	-	0,92
ROE	-	0,98	0,91	-0,58	0,94
ЧПМ	-0,50	-	0,92	0,71	-
ПП	0,87	0,98	0,93	-	0,94
Rk	-	0,95	0,80	-	0,94
Rb	0,85	0,89	0,83	-	0,93
Ri	0,54	-	-	-	-

Джерело: розраховано автором

На основі отриманих даних кореляційних матриць можна узагальнити, що показники фінансової складової економічної безпеки впливають на ЕБ з різною силою. Навіть враховуючи єдине зовнішнє середовище діяльності досліджених установ банки мають різну «реакцію» на загрози.

У досліджуваного банку АТ «Укресімбанк» простежується сильний позитивний зв'язок між економічними нормативами та показниками рентабельності. Відповідні показники мають позитивну динаміку до зростання

і знаходяться у відповідному нормативному полі. Дуже сильний зв'язок простежується між прибутком на одного працівника та результиуючим показником. Зазначений зв'язок пов'язаний з тим, що банк у останній період дослідження отримав збиток і це мало вагомий негативний вплив на рівень економічної безпеки. Перш за все це пов'язано із значним розміром непрацюючих кредитів у кредитному портфелі банку (58%), основна частка яких була видана до 2014 року та кредити АР Крим.

Присутній також зворотній зв'язок між отриманим рівнем економічної безпеки банку та нормативом інвестування й ризиком загальної короткої відкритої валютної позиції. Даний тип зв'язку характеризує позитивний вплив при зниженні зазначених показників на кінцевий рівень економічної безпеки. Що стосується зворотного зв'язку між чистою процентною маржею, то це пояснюється тим, що даний показник на кінець досліджуваного періоду має від'ємне значення (банк отримав збиток), то чим більший буде збиток тим меншим буде рівень економічної безпеки банку. Тому, банку необхідно переглянути свою політику кредитування та проводити аналіз потенційних кредиторів краще, з детальним аналізом їх бізнес-плану розвитку.

Згідно з проведених розрахунків АТ «Райффайзен Банк Аваль» та АТ «Перший Український міжнародний банк» отримали найвищі коефіцієнтні показники рівня економічної безпеки. Тому не дивно, що за результатами кореляційної матриці досліджувані показники фінансової складової позитивно впливають на формування рівня економічної безпеки банку.

АТ «Райффайзен Банк Аваль» отримав максимальну кількість балів за фінансовою складовою ЕБ, тому можна сказати що у банку цілком актуальна кредитна політика, чіткий підхід до клієнтів та працююча бізнес-модель розвитку.

Щодо АТ «Перший Український міжнародний банк» то за результатами бальної оцінки, лише норматив максимального розміру кредитного ризику за операціями пов'язаними з банком особами (Н9) та рентабельність інших доходів отримали 0 балів. Але це пов'язано з тим, що норматив Н9 не

відповідає нормативному значенню проте має позитивну динаміку до зниження; рентабельність інших доходів має негативну динаміку до зниження. Згідно з аналізу кореляційної матриці, зазначені показники мають несильний зворотній зв'язок, тому вони не мали вагомego впливу при формуванні рівня економічної безпеки банку.

За результатами аналізу кореляційної матриці розробленої за даними АТ «Полтава банк», прямий сильний зв'язок присутній між економічною безпекою банку та чистою процентною маржою. Сильний зворотній зв'язок присутній між результативним показником та нормативом інвестування в цінні папери, нормативом загальної суми інвестування, нормативом ризику загальної довгої відкритої валютної позиції та рентабельність власного капіталу. Наявність такого типу зв'язків пояснюється тим, що у 2020 році, у зв'язку з загрозами пов'язаними з пандемією, банк отримав значно менший прибуток і відповідно зазначені показники мали негативну тенденцію до зниження. Саме тому зазначені показники мають сильний вплив на рівень економічної безпеки банку.

Щодо результатів аналізу АТ «КБ «Земельний капітал» то він має сильні прямі зв'язки зазначених показників у таблиці 2.4. та сильний зворотній зв'язок у рентабельності власного капіталу. Банк отримав збиток у 2020 році, відповідно має незадовільну рентабельність діяльності. Підтвердженням зазначених зв'язків є одержаний згідно з методикою середній рівень економічної безпеки банку.

Узагальнюючи вище наведене, тільки у АТ «КБ «Земельний капітал», з усіх досліджених банків, простежується негативна динаміка у діяльності, сильна залежність рівня економічної безпеки банку від показників, що характеризують незадовільну роботу банку з подальшим загостренням ситуації, що склалася.

У результаті аналізу було визначено ключові кореляційні взаємозв'язки між показниками фінансової складової ЕБ та економічною безпекою банку. Згідно з цим, у кожному банку є чітке розуміння впливу кожного фактору на

рівень економічної безпеки, відповідно до яких потрібно скоригувати стратегію розвитку або навпаки, яких позицій стратегії банк має продовжувати дотримуватися.

Згідно до запропонованого скорингового методу оцінювання економічної безпеки фінансово-кредитних установ для забезпечення комплексного аналізу застосовуються математичні методи прогнозування.

Для проведення прогнозування пропонуємо використовувати дві прогностичні моделі – модель експоненціального згладжування та адаптивну модель Брауна.

Побудова моделі на основі експоненційного згладжування – це оптимальний варіант прогнозу моделі, коли дані є за кілька періодів і ще не чітко виражена тенденція зростання/спаду. Прогноз розраховують за наступною формулою:

$$Y_{t+1}^{\%} = \alpha \cdot Y_t + (1 - \alpha) \cdot Y_t^{\%} \quad (2.2)$$

$Y_{t+1}^{\%}$ – прогноз на наступний період $t+1$;

Y_t – дані для прогнозу за поточний період t ;

α – коефіцієнт згладжування ряду (α задається вручну, має діапазон значення від 0 до 1);

$Y_t^{\%}$ – значення прогнозу за поточний період, причому у перший період $Y_1^{\%} = Y_1$, тобто $Y_1^{\%}$ дорівнює продажам у цей період.

Важливо зазначити, що дана модель передбачає регулярний перерахунок прогнозу по закінченню останнього періоду та появі нових даних для прогнозу за останній період.

Щоб розрахувати точність прогнозу при заданому значенні, потрібно визначити:

- 1) похибку моделі. Для цього потрібно для кожного періоду спостереження від фактичних продаж відняти прогноз продаж на цей період;
- 2) квадратичне відхилення. Для цього потрібно для кожного періоду розрахувати відношення квадрату похибки моделі до квадрату прогнозу на цей період;
- 3) середньоквадратичне відхилення. Розраховується як середнє значення квадратичних відхилень за весь період, що аналізується;
- 4) точність прогнозу = 1 – Середньоквадратичне відхилення.

Для оцінки оптимального значення α послідовно обчислюються прогнози при α , що дорівнюють 0,1 до 0,9 та вибирається те α при якому значення точності прогнозу буде ближче всього до 100%.

Згідно з зазначеного алгоритму дій, розрахуємо прогнозований рівень економічної безпеки для досліджуваних банків на 2021 рік. Базовим значенням, за яким буде проведено прогноз є коефіцієнт, який характеризує відповідний рівень економічної безпеки досліджуваного банку. Зазначені дані наведено у таблиці 2.2.

У результаті, при точності прогнозу у 81% рівень економічної безпеки АТ «Укрексімбанк» буде дуже високий, чому відповідає отримане прогнозоване значення коефіцієнта – 3,5. (табл. 2.12). Враховуючи отриманий результат, можна стверджувати що банк збереже свою стабільність, результативність роботи та подальші перспективи розвитку на прогнозований період.

Таблиця 2.12

Прогнозований рівень економічної безпеки АТ «Укрексімбанк»

		Експоненціальна модель 1			Експоненціальна модель 2			
		$\alpha =$		точність	0,808	$\alpha =$	точність	0,528
			0,8			0,2		
Рік	Коефіцієнт	Значення	Прогноз	Похибка	Середньоквадратичне відхилення	Прогноз	Похибка	Середньоквадратичне відхилення
2015	Значення	2,66	0,0	2,7	1,000	0,00	2,66	1,000

Продовження таблиці 2.12

2016	Значення	3,21	2,1	1,1	0,114	0,53	2,68	0,696
2017	Значення	3,545	3,0	0,6	0,024	1,07	2,48	0,488
2018	Значення	3,545	3,4	0,1	0,001	1,56	1,98	0,313
2019	Значення	3,545	3,5	0,0	0,0	1,96	1,59	0,2
2020	Значення	3,545	3,5	0,02	0,0	2,28	1,27	0,128
			3,5		0,19	2,53		0,471
				точність	0,81		точність	0,529

Джерело: розраховано автором

Позитивна тенденція до підтримки рівня економічної безпеки АТ «Райффайзен Банк Аваль» буде збережена у прогнозованому періоді. Так, згідно з розрахунками, наведеними у табл. 2.13, у банку при точності прогнозу у 82% рівень економічної безпеки дуже високий, чому відповідає отримане прогнозоване значення коефіцієнта – 4.

Таблиця 2.13

Прогнозований рівень економічної безпеки АТ «Райффайзен Банк Аваль»

		Експоненціальна модель 1				Експоненціальна модель 2		
		$\alpha=$		точність	0,818	$\alpha=$	точність	0,549
			0,8			0,2		
Рік	Коефіцієнт	Значення	Прогноз	Похибка	Середньоквадратичне відхилення	Прогноз	Похибка	Середньоквадратичне відхилення
2015	Значення	3,49	0,0	3,5	1,0	0,00	3,49	1,00
2016	Значення	3,825	2,8	1,0	0,07	0,70	3,13	0,67
2017	Значення	4	3,6	0,4	0,01	1,32	2,68	0,45
2018	Значення	4	3,9	0,1	0,0	1,86	2,14	0,29
2019	Значення	4	4,0	0,0	0,0	2,29	1,71	0,18
2020	Значення	4	4,0	0,01	0,0	2,63	1,37	0,12
			4,0		0,18	2,9		0,45
				точність	0,82		точність	0,55

Джерело: розраховано автором

Згідно з проведених розрахунків у табл. 2.14, АТ «Перший Український міжнародний банк», як і попередньо досліджену системно важливі банки

Продовження таблиці 2.15

Рік	Коефіцієнт	Значення	Прогноз	Похибка	Середньоквадратичне відхилення	Прогноз	Похибка	Середньоквадратичне відхилення
2015	Значення	2,83	0,00	2,8	1,0	0,0	2,83	1,0
2016	Значення	2,83	2,26	0,6	0,04	0,57	2,26	0,64
2017	Значення	3,385	2,72	0,7	0,039	1,02	2,37	0,49
2018	Значення	3,385	3,25	0,1	0,002	1,49	1,89	0,31
2019	Значення	3,385	3,36	0,0	0,0	1,87	1,51	0,2
2020	Значення	3,21	3,38	0,12	0,003	2,17	1,04	0,104
			3,24		0,181	2,38		0,458
				точність	0,819		точність	0,542

Джерело: розраховано автором

Отже, згідно з отриманих результатів прогнозу рівня економічної безпеки стратегічно важливих банків та АТ «Полтава банк», всі зазначені установи забезпечують на високому рівні свою економічну безпеку, завдяки своїй дієвій бізнес-моделі розвитку та контролю.

Інша ситуація простежується у АТ «КБ «Земельний капітал». Протягом досліджуваних періодів у зазначеного банку простежуються негативна тенденція до зниження рівня економічної безпеки, яку підтвердив і прогноз. Відповідно до розрахунків прогнозу за експоненціального згладжування, представлених у табл. 2.16, рівень економічної безпеки АТ «КБ «Земельний капітал» буде мати коефіцієнтне значення – 1,47, що визначає низький рівень безпеки. Це є свідченням того, що банку необхідно переглянути свої цілі, завдання та перспективну модель розвитку, оскільки у найблищій період він може бути нездатний забезпечити виконання свої зобов'язань.

Таблиця 2.16

Прогнозований рівень економічної безпеки АТ «КБ «Земельний капітал»

		Експоненціальна модель 1				Експоненціальна модель 2			
		$\alpha=$		точність	0,781	$\alpha=$	точність	0,357	
			0,8			0,2			
Рік	Коефіцієнт	Значення	Прогноз	Похибка	Середньоквадратичне відхилення	Прогноз	Похибка	Середньоквадратичне відхилення	
2016	Значення	1,825	0,0	1,8	1,0	0,0	1,83	1,0	
2017	Значення	1,825	1,46	0,4	0,04	0,37	1,46	0,64	
2018	Значення	1,86	1,75	0,1	0,003	0,66	1,20	0,418	
2019	Значення	2,035	1,84	0,2	0,01	0,9	1,14	0,312	
2020	Значення	1,585	2,00	0,1	0,067	1,13	0,46	0,084	
			1,47		0,194	1,02		0,491	
				точність	0,806		точність	0,509	

Джерело: розраховано автором

Для підтвердження актуальності проведеного прогнозу за моделлю експоненціального згладжування проведемо порівняльний прогноз рівня економічної безпеки банків за адаптивною моделлю Брауна.

Перевага застосування адаптивної моделі прогнозування Брауна полягає в обліку нерівноцінності даних часового ряду – пріоритет останніх реалізацій. Модель дозволяє враховувати зміни в тенденціях, а також будь-які коливання, в яких простежується закономірність. Таким чином, розроблена адекватна система короткострокового прогнозування, теоретично обґрунтована і практично значима.

Для даної моделі є характерним високий рівень точності, якщо похибка менше 10%, хороший рівень точності – діапазон від 10% до 20%, задовільний – 20-50% та незадовільна точність – більше 50%.

Модель Брауна має наступний вид:

$$Y_{(t+k)} = A_0 + A_1 k \quad (2.3)$$

A_0 – значення останнього рівня;

A_1 – коефіцієнт визначення приросту;

k – кількість прогнозних кроків;

t – часовий ряд прогнозу.

Коефіцієнт A_0 – закономірна складова близька до останнього рівня; коефіцієнт A_1 – приріст, який був сформований у кінці періоду спостережень, показує швидкість зростання на ранніх етапах [142].

Адаптивна модель Брауна будується відповідно до етапів:

Етап 1. По пунктах тимчасового ряду оцінювання початкові значення A_0 і A_1 , за методом найменших квадратів для лінійної апроксимації:

$$Y_p(t) = A_0 + A_1 t \quad (2.4)$$

Етап 2. З використанням параметрів A_0 і A_1 за моделлю Брауна формується прогноз на один крок ($k = 1$):

$$Y_p(t, k) = A_0(t) + A_1(t)k \quad (2.5)$$

Етап 3. Розрахункове значення економічного показника $Y_p(t, k)$ порівнюють із фактичним $Y(t)$ і обчислюється похибка їх розбіжності (помилки). При $k = 1$ отримуємо:

$$e(t+1) = Y(t+1) - Y_p(t, 1) \quad (2.6)$$

Етап 4. Згідно з заданої величини корегуються параметри моделі. Модифікація моделі Брауна має наступний вигляд:

$$A_0(t) = A_0(t-1) + A_1(t-1) + (1 - \beta)^2 e(t) \quad (2.7)$$

$$A_1(t) = A_1(t-1) + (1 - \beta)^2 e(t) \quad (2.8)$$

де β – коефіцієнт дисконтування даних, змінливий у площині від 0 до 1; показує зменшення значимості даних за одиницю часу, відображає ступінь довіри пізнім спостереженням. Оптимальне значення β розраховується за формулою:

$$\beta = (N - 3)/(N - 1) \quad (2.9)$$

де N – довжина тимчасового ряду.

$e(t)$ – помилка прогнозування рівня $Y(t)$ у момент часу $(t-1)$ на крок вперед.

Етап 5. По моделі із скорегованими даними A_0 та A_1 формується прогноз на наступний проміжок часу.

Етап 6. Будується прогноз.

Отже, згідно з етапів побудови моделі Брауна, проведемо прогноз для АТ «Укрексімбанк». За вихідні дані, як і в попередній моделі експоненціального згладжування, буде взято коефіцієнтне визначення рівня економічної безпеки відповідного банку, а зазначені рівні в моделі відповідають відповідним рокам, тобто 2015 рік відповідає рівню 1, 2016 рік – 2 рівень, 2017 рік – 3 рівень, 2018 рік – 4 рівень, 2019 рік – 5 рівень, 2020 рік – 6 рівень.

Відповідно до отриманих результатів за моделлю Брауна АТ «Укрексімбанк» збереже позитивну динаміку рівня своєї економічної безпеки на дуже високому рівні та у перспективі підвищить значення з 3,545 у 2020 році до 4,0 (табл. 2.17) у прогнозованому 2021 році. Похибка моделі для досліджуваного банку складає 2% (таблиця С.1, додаток С), що характеризує її як модель з високим рівнем точності.

Таблиця 2.17

Розрахунок адаптивної моделі Брауна для АТ «Укрексімбанк»

Рівні	Вихідні дані, Y_t	A_0	A_1	Прогнозоване значення, Y_p	Похибка прогнозування, e	$(Y_t - Y_p)^2$
1	2,66	2,80	0,16	2,95	-0,29	0,09
2	3,21	2,93	0,13	3,18	0,03	0,00
3	3,545	3,06	0,13	3,45	0,09	0,01
4	3,545	3,20	0,14	3,76	-0,21	0,04
5	3,545	3,32	0,12	3,92	-0,38	0,14
6	3,545	3,40	0,09	3,92	-0,38	0,14
7				4,0		0,43

Джерело: розраховано автором

Згідно з отриманими результатами прогнозування рівня економічної безпеки АТ «Райффайзен Банк Аваль» за моделлю Брауна, банк матиме у наступному періоді дуже високий рівень безпеки, що підтверджується отриманим прогнозним значенням коефіцієнта – 4 (табл. 2.18). Похибка моделі для досліджуваного банку складає 1% (таблиця С.2, додаток С), що характеризує її як модель з високим рівнем точності.

Таблиця 2.18

Розрахунок адаптивної моделі Брауна для АТ «Райффайзен Банк Аваль»

Рівні	Вихідні дані, Y_t	A_0	A_1	Прогнозоване значення, Y_p	Похибка прогнозування, e	$(Y_t - Y_p)^2$
1	3,49	3,58	0,09	3,67	-0,18	0,03
2	3,825	3,65	0,07	3,79	0,03	0,00
3	4	3,73	0,07	3,95	0,05	0,00
4	4	3,80	0,08	3,99	-0,12	0,01
5	4	3,87	0,07	4,00	-0,21	0,05
6	4	3,92	0,05	4,00	-0,22	0,05
7				4,00		0,14

Джерело: розраховано автором

Досліджено прогнозований рівень економічної безпеки АТ «Перший Український міжнародний банк». Згідно з проведених розрахунків (табл. 2.19.) ПУМБ у прогнозований період забезпечить дуже високий рівень своєї економічної безпеки на рівні 3,98. Похибка моделі для досліджуваного банку складає 1%, що наведено у табл. С3 (додаток С), що характеризує її як модель з високим рівнем точності.

Таблиця 2.19

Розрахунок адаптивної моделі Брауна для АТ «Перший Український міжнародний банк»

Рівні	Вихідні дані, Y_t	A_0	A_1	Прогнозоване значення, Y_p	Похибка прогнозування, e	$(Y_t - Y_p)^2$
1	3,65	3,51	0,09	3,60	0,05	0,00
2	3,65	3,60	0,09	3,79	-0,14	0,02
3	3,65	3,69	0,08	3,93	-0,28	0,08
4	4	3,74	0,06	3,87	0,03	0,00
5	4	3,80	0,06	3,91	-0,10	0,01
6	4	3,85	0,05	3,95	-0,15	0,02
7				3,98		0,13

Джерело: розраховано автором

Позитивна тенденція до забезпечення економічної безпеки та можливість підвищення її рівня до 3,69 у прогнозований період, згідно з розрахунків табл. 2.20, простежується у АТ «Полтава банк». Похибка моделі для досліджуваного

банку складає 2%, що наведено у табл. С.4 (додаток С), що характеризує її як модель з високим рівнем точності.

Таблиця 2.20

Розрахунок адаптивної моделі Брауна для АТ «Полтава банк»

Рівні	Вихідні дані, Y_t	A_0	A_1	Прогнозоване значення, Y_p	Похибка прогнозування, e	$(Y_t - Y_p)^2$
1	2,83	2,81	0,10	2,92	-0,09	0,01
2	2,83	2,91	0,09	3,10	-0,27	0,07
3	3,385	2,98	0,07	3,19	0,20	0,04
4	3,385	3,07	0,09	3,42	-0,03	0,00
5	3,385	3,15	0,08	3,58	-0,19	0,04
6	3,21	3,22	0,07	3,63	-0,42	0,17
7				3,69		0,33

Джерело: розраховано автором

Згідно з розрахунків за моделлю Брауна, представлених у табл. 2.21, АТ «КБ «Земельний капітал» буде мати у наступному періоді низький рівень економічної безпеки і становитиме – 1,44. Похибка моделі становить 3%, що наведено у табл. С.5 (додаток С), що характеризує її рівень точності як хороший. Відповідно, існує висока імовірність того, що рівень економічної безпеки АТ «КБ «Земельний капітал» у прогнозованому 2021 році буде мати низький рівень.

Таблиця 2.21

Розрахунок адаптивної моделі Брауна для АТ «КБ «Земельний капітал»

Рівні	Вихідні дані, Y_t	A_0	A_1	Прогнозоване значення, Y_p	Похибка прогнозування, e	$(Y_t - Y_p)^2$
1	1,825	2,43	-0,12	2,19	-0,37	0,13
2	1,825	2,28	-0,15	1,82	0,00	0,00
3	1,86	2,13	-0,15	1,52	0,34	0,12
4	2,035	2,00	-0,12	1,40	0,64	0,40
5	1,585	1,94	-0,06	1,56	0,03	0,00
6				1,44		0,85

Джерело: розраховано автором

Згідно з проведеного прогнозування оцінки рівня економічної безпеки досліджуваних банків було використано модель експоненціального

згладжування та адаптивну модель Брауна. Отримані результати підтверджують тенденцію, що склалася у ході аналізу рівня економічної безпеки банків у період з 2015 по 2020 роки.

Для порівняння, наскільки прогнозовані значення відрізняються від отриманого рівня економічної безпеки банків у 2020 році, представимо їх графічну інтерпретацію на рис. 2.16.

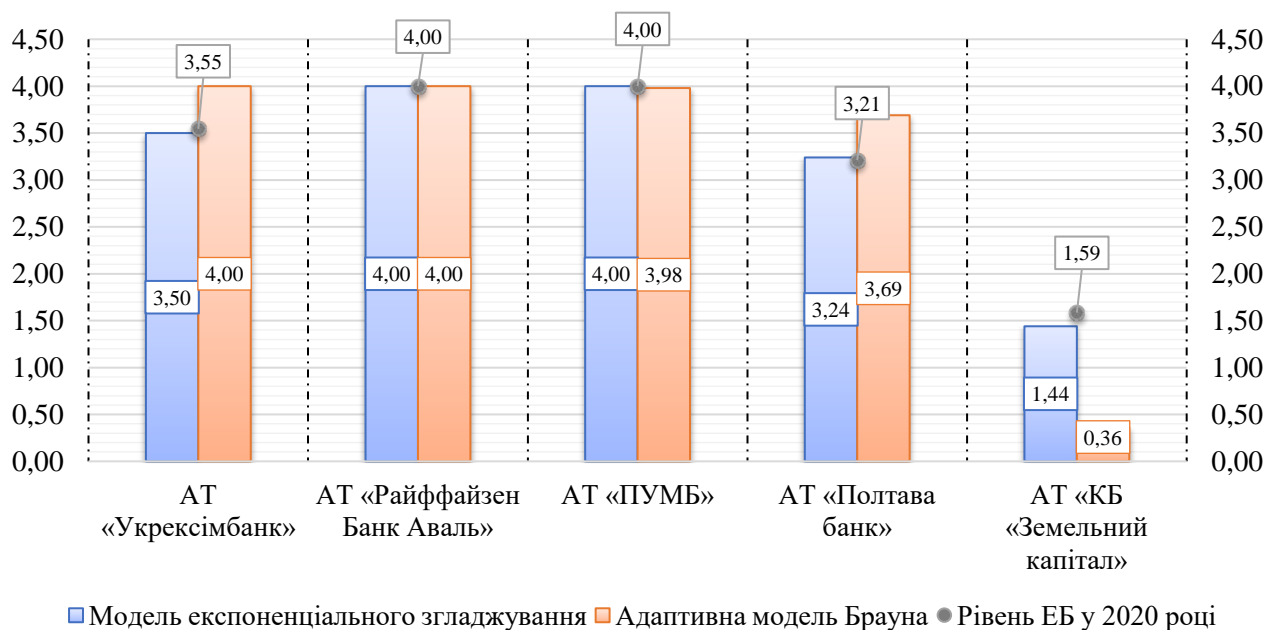

Рис. 2.16. Прогнозні значення рівня економічної безпеки банків та рівень їх економічної безпеки у 2020 році

Джерело: побудовано автором.

Узагальнюю отримані аналітичні дані, можна сказати, що запропонована методика аналізу економічної безпеки фінансово-кредитних установ є актуальною та доцільною у використанні. Адже, якщо б нами було прирівняно фінансову складову ЕБФКУ до економічної безпеки установи в цілому, аналіз був би неповним. Так, відповідно до представлених даних у табл. 2.9, можна стверджувати що саме завдяки додатковому аналізу інформаційної, маркетингової та кадрової складових економічної безпеки було отримано актуальний рівень економічної безпеки.

Підтвердженням цього став АТ «КБ «Земельний капітал». Якщо при оцінюванні рівня ЕБФКУ аналізувати лише фінансову складову, то зазначений

банк цілком міг отримати високий рівень економічної безпеки. Більшість показників, які характеризують фінансову складову, банком були виконані. Але, при комплексній оцінці всіх чотирьох складових, які запропоновані методикою, виявляється що АТ «КБ «Земельний капітал» має середній рівень економічної безпеки та негативну тенденцію до зниження. Відповідно до отриманих прогнозованих значень (табл. 2.16), рівень економічної безпеки цього ж банку у 2021 році буде низький.

Також, підтверджуючим фактором актуальності пропонованої методики є прийняте 1 липня 2021 року рішення Правління НБУ щодо віднесення АТ «КБ «Земельний капітал» у 2021 році до категорії неплатоспроможних. Саме отримані прогнозовані дані, згідно з методикою, показували зниження рівня економічної безпеки банку до низького у 2021 році.

Підсумовуючи отримані результати, доведено адекватність та актуальність пропонованої методики оцінювання рівня економічної безпеки ФКУ у поєднанні із прогнозуванням за моделлю експоненціального згладжування та адаптивною моделлю Брауна.

Висновки до розділу 2

1. Проаналізовано сучасний стан розвитку вітчизняних фінансово-кредитних установ та досліджено середовище, в якому вони здійснюють свою діяльність. Відповідно, було виявлено сучасні тенденції на ринку фінансових послуг та охарактеризовано їх вплив на діяльність фінансово-кредитних установ. Також, спираючись на отримані результати аналізу середовища діяльності ФКУ проаналізовано, які з наявних тенденцій мають у собі загрозливі фактори для ФКУ.

2. Відповідно, визначивши непередбачуваність змін у фінансовому секторі та виникнення нових видів загроз, що впливають на економічну безпеку фінансово-кредитних установ, зроблено висновок про необхідність розробити дієвої методики оцінки рівня економічної безпеки фінансово-кредитних

установ. Передбачено, що дієва методика має поєднувати у собі кількісні показники діяльності фінансово-кредитної установи (фінансова складова ЕБФКУ) та показники якісні (інформаційна, кадрова, техніко-технологічна, маркетингова, матеріально-силова, комплаєнс та енергетична складові), які мають важливе значення при комплексному оцінюванні рівня економічної безпеки фінансово-кредитної установи.

3. Запропоновано удосконалений підхід до оцінювання стану економічної безпеки фінансово-кредитних установ на основі скорингового методу, що використовує математичну пропорцію, математичні моделі прогнозування з урахуванням тенденцій змін зовнішнього та внутрішнього середовища. Також у моделі застосовується шкала Харрінгтона, що дозволяє визначити рівень економічної безпеки відповідно до п'яти можливих рівнів. У зазначеному підході для більш повного визначення рівня економічної безпеки, який би базувався не лише на аналізі фінансових результатів діяльності установи, досліджуються її інші стратегічно важливі складові.

4. Використано для прогнозування рівня економічної безпеки фінансово-кредитних установ модель експоненціального згладжування та адаптивну модель Брауна, які доповнили одна одну.

5. За допомогою кореляційної матриці виявлено кореляційні зв'язки між досліджуваними показниками, які використовувалися при аналізі складових економічної безпеки фінансово-кредитних установ, та результативним показником – загальним рівнем економічної безпеки установи. Отримані щільності зв'язків будуть актуальними при плануванні/коригуванні стратегічного напрямку подальшого розвитку установи.

6. Згідно з проведених розрахунків на основі аналізу діяльності АТ «Укресімбанк», АТ «Райффайзен Банк Аваль», АТ «Перший Український Міжнародний Банк» (ПУМБ), АТ «Полтава-банк» та АТ «КБ «Земельний Капітал» було розраховано та спрогнозовано рівень економічної безпеки установ на наступний період. Відповідно до триманих результатів, було підтверджено актуальність запропонованої методики, оскільки отримані

результати рівня економічної безпеки ФКУ відповідають дійсності, особливо це стосується АТ «КБ «Земельний капітал». Адже, відповідно до отриманого прогнозу, зазначений банк у 2021 році отримав низький рівень економічної безпеки, який наближається до рівня дуже низького, що відповідає прийнятому у липні 2021 року рішенням Правління НБУ, щодо віднесення АТ «КБ «Земельний капітал» до категорії неплатоспроможних.

Основні результати дослідження, викладені в цьому розділі, відображено автором у працях [114; 121; 122; 125; 137; 139; 140].

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНИХ УСТАНОВ В УКРАЇНІ

3.1. Концептуальна модель механізму забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитних установ

Економічна безпека фінансово-кредитних установ є основою національної безпеки, оскільки обіг грошових коштів у фінансовому секторі відіграє головну роль у розвитку національної економіки. Комплексні засоби і методи захисту економічних інтересів та забезпечення економічної безпеки суб'єктів ринку фінансових послуг, особливо фінансово-кредитних установ, визначають в цілому концепцію економічної безпеки країни.

У сучасних умовах господарювання актуальним стоїть питання щодо формування ефективного механізму забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитних установ через підвищення конкурентоспроможності суб'єктів ринку фінансових послуг. Загострюється не лише конкуренція на ринку фінансових послуг, але й контроль за їх діяльністю з боку регулятора – Національного банку України. Так, спостерігається закриття фінансово-кредитних установ, що вимагає створення дієвого механізму забезпечення економічної безпеки ФКУ.

Механізм функціонування будь-якої системи виступає як основа її стабільності. Створення дієвого механізму забезпечення економічної безпеки ФКУ в умовах світової пандемії COVID-19, економічної кризи та викликів й загроз у діяльності фінансово-кредитних установ є одним із завдань національної економіки на мікрорівні й фінансової системи, зокрема

Категорія «механізм» використовується у господарському, економічному, організаційному, організаційно-економічному та організаційно-управлінському контексті. Особливістю механізму є те, що йому придатний дуалізм «процес-

структура». Тобто, про механізм можна говорити як з огляду на процес, так і на сукупність елементів.

Так, філософ, соціолог, політолог та економіст Карл Маркс [143, с. 11] підходив до розкриття поняття «механізм» через зв'язок із «капіталістичним способом виробництва». Згідно з його позиції, механізм представляє собою взаємодію системи розвитку суспільства та господарської організації.

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови [144, с. 665], механізм трактується як пристрій, що передає чи перетворює рух; послідовність дій окремих елементів, засобів; сукупність станів та процесів, які формують певне явище (хімічне, фізичне та інше).

У техніці поняття «механізм» пояснюється як сукупність штучних, рухомопоеднаних ланок, що виконують задані рухи, але з умовою, що кожній визначеній позиції однієї ланки відповідає певна позиція інших ланок [145, с. 98].

Згідно з економічним словником [146, с. 80], «економічний механізм» – складовий елемент господарського механізму, який включає економічні важелі та стимули. Визначення терміну «механізм» за поглядом Маєвської О.О. [147, с. 148] означає систему взаємопов'язаних заходів та чинників, яка спрямована на підвищення ефективності роботи, задоволення потреб населення, забезпечення постійного зростання грошових потоків до державного та місцевих бюджетів тощо.

Так, Ілляшенко О.В. у своєму науковому доробку пропонує під економічним механізмом розуміти сукупність взаємозалежних методів та важелів планового впливу на діяльність підприємства, обмін, розподіл і споживання продуктів. [148, с. 165].

Дороніна М.С. характеризує поняття «механізм» як складну систему із входом та виходом, яка має свої характерні складові [149, с. 28]. Вона зосереджує увагу на тому, що розробник механізму має визначити підбір таких елементів, які в кінцевому результаті дадуть бажані значення параметрів при мінімальних втратах енергії.

Квасницька Р.С. та Джерелейко С.О. характеризують механізм у якості системи, яка визначає послідовність здійснення певних процесів чи порядок виконання відповідних робіт [150, с. 55].

Відповідно до досліджень Букреєва А. М. [151], механізм – це система організації, носій та реалізатор організації, її процес. Організація – функція механізму та результат його діяння. Опис механізму охоплює його організація та діяльність.

Таким чином, під економічним механізмом варто розуміти багаторівневу систему форм та методів впливу на господарську, фінансову та інші види діяльності суб'єктів, що спрямовані на досягнення установою високого рівня економічної безпеки.

Трактування поняття «механізму забезпечення» у економіці має у собі більш точне спрямування та звадання. Так, за Аверічевим І.М. [152, с. 185] механізм забезпечення економічної безпеки підприємств являє собою інтегровану множину елементів інституційного та операційного характеру. За підходу науковця, елементи впливають на результативність господарської діяльності суб'єкта завдяки створенню безпечних умов діяльності.

Пойдак-Носик Н.Н. [153, с. 342] підходить до визначення механізму забезпечення економічної безпеки підприємств через створення умов захисту підприємства від небезпеки.

У свою чергу, Васильців Т.Г. [154, с. 25-26] під механізмом забезпечення економічної безпеки пропонує розуміти як обов'язкову складову системи безпеки, котра ґрунтується на завданнях та принципах безпеки, передбачає систему сукупності методів, інструментів та конкретних заходів реалізації політики гарантування безпеки.

Виходячи з вищезазначених міркувань, під механізмом забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитних установ пропонуємо розуміти систему пов'язаних методів впливу та важелів контролю за діяльністю ФКУ для забезпечення високих результатів діяльності та захисту інтересів установи від загроз зовнішнього й внутрішнього середовища.

Формування концептуальної моделі механізму забезпечення економічної безпеки ФКУ передбачає врахування всіх умов та аспектів діяльності фінансово-кредитних установ, а також чітко окреслені елементи та схему їх взаємодії. Структура механізму забезпечення економічної безпеки ФКУ, на нашу думку, складається з блоків, одночасна взаємодія яких покликана забезпечити достатній рівень економічної безпеки, що одержується в результаті дотримання інтересів установи. Це стосується взаємодії суб'єкта із зовнішнім та внутрішнім середовищем.

Результатом функціонування такого механізму є забезпечення високого рівня економічної безпеки ФКУ відповідно до її інтересів, протидії внутрішнім й зовнішнім загрозам, збереження прибутковості та інноваційного розвитку. Вибір ключових елементів у процесі забезпечення економічної безпеки ФКУ дозволяє сформувати комплексний механізм, який буде націлений саме на досягнення цілі.

Важливість питання створення концептуальної моделі механізму забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитних установ у теоретично-методологічному аспекті зумовлюється тим, що його вирішення дозволяє убезпечити установі віз загроз та створити необхідні умови для розвитку.

Стосовно поняття «концепції», то згідно з Енциклопедією сучасної України [146, с. 148], «концепція (від англ. conceptio) – це система поглядів, понять про ті чи інші явища або процеси, спосіб їхнього розуміння, тлумачення; основна ідея будь-якої теорії, головний задум; ідея чи план нового, оригінального розуміння; конструктивний принцип художньої, технічної та інших видів діяльності».

Відповідно, пропонуємо під концептуальною моделлю механізму забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитних установ розуміти наукову обґрунтовану систему взаємопов'язаних поглядів, основних принципів, напрямів, умов і порядку, які створюють універсальний підхід до вирішення завдання із забезпечення стабільності фінансово-кредитної установи та захисту її інтересів від проявів зовнішніх та внутрішніх загроз. Кінцевою метою

створення такої концептуальної моделі є формування ефективного та дієвого механізму із забезпечення економічної безпеки ФКУ, який враховує основні цілі її діяльності.

Концептуальна модель механізму забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитних установ (ЕБФКУ) має свою логіку побудови, комплексний характер та адаптується відповідно до вимог ринку, загроз та тенденцій.

Головними елементами концептуальної моделі механізму забезпечення економічної безпеки ФКУ є: Стратегія розвитку фінансового сектору України, цілі та завдання забезпечення економічної безпеки ФКУ, принципи забезпечення ЕБФКУ, індикатори економічної безпеки ФКУ, комплекс заходів із забезпечення ЕБФКУ. Всі елементи мають між собою тісний причинно-наслідковий зв'язок.

Отже, відповідно до логіки побудови та головних елементів, концептуальна модель механізму забезпечення ЕБФКУ поєднує в собі цілі, завдання, принципи, етапи, фактори внутрішнього та зовнішнього впливу, описує організаційну структуру взаємодії для успішного досягнення поставленої мети.

Метою концептуальної моделі механізму забезпечення ЕБФКУ є визначення ключових аспектів у питанні забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитної установи шляхом оцінки її рівня. У подальшому це дозволить розробити/зкоригувати стратегію розвитку установи.

До основних завдань механізму, відповідно до мети, варто віднести:

- об'єктивний та комплексний аналіз діяльності фінансово-кредитної установи;
- визначення відхилень від нормативних значень та динаміки змін;
- виявлення ключових факторів, що мали вагомий вплив на результати діяльності установи;
- встановлення причинно-наслідкових зв'язків між аналізованими показниками;

- формування дієвого комплексу заходів щодо усунення негативних впливів на стабільність установи;

- прогнозування майбутнього рівня економічної безпеки.

У вузькому розумінні механізм забезпечення ЕБФКУ – це сукупність правил, заходів і процедур проведення діагностичного дослідження діяльності ФКУ для виявлення факторів впливу внутрішнього та зовнішнього середовища, що впливають на роботу установи, з метою надання рекомендацій щодо зменшення негативних впливів, забезпечення стабільної роботи та потенціалу розвитку.

Контроль за діяльністю фінансово-кредитних установ здійснюється Національним банком України. НБУ сприяє динамічному розвитку та конкурентоспроможності ФКУ, забезпечує стабільність роботи та удосконалює правове поле для їх діяльності. Особливо це стосується кредитних спілок та ломбардів, які перейшли до його сфери нагляду у 2020 році.

Перш за все контроль з боку регулятора передбачає створення умов для розвитку банків та небанківських ФКУ, підвищення рівня їх надійності, прозорості та платоспроможності. Нагляд за діяльністю ФКУ надає клієнтам, вкладникам, кредиторам та позичальникам впевненість у тому, що установа працює стабільно, своєчасно та в повному обсязі здатна виконати свої зобов'язання.

Національним банком України [155] передбачено основні завдання у регулюванні та нагляді за діяльністю банків, до яких відносяться: захист інтересів клієнтів і вкладників від шахрайства та неефективного управління; забезпечення конкурентного та прозорого середовища банківської діяльності; забезпечення стійкої та ефективної діяльності банків; підтримка стандартів і професіоналізму в банківському секторі на високому рівні.

Зазначені завдання без сумніву є актуальними, але кореспондуються з діяльністю лише банківських установ. Зважаючи на те, що нагляд НБУ здійснюється також за діяльністю ломбардів та кредитних спілок, враховуючи нові виклики, пропонуємо до основних завдань регулювання та нагляду за

діяльністю фінансово-кредитних установ, які першочергово направлені на контроль за рівнем економічної безпеки ФКУ, виділяти наступні:

- захист прав вкладників і клієнтів;
- збереження персональних даних клієнтів, персоналу та керівництва;
- відповідність керівної ланки ФКУ кваліфікаційним вимогам та діловій репутації;
- успішність виконання основних завдань відповідно до бізнес-моделі розвитку ФКУ;
- забезпечення прозорості та відкритості інформації про ФКУ, її діяльність та надані послуги;
- дотримання ФКУ чинних вимог законодавства;
- виконання зобов'язань ФКУ перед клієнтами, вкладниками та партнерами;
- забезпечення антикорупційної діяльності;
- протидія зловживанню посадовими обов'язками та попередження протиправної діяльності персоналу ФКУ;
- достовірність та правомірність реклами ФКУ;
- додержання норм поведінки на ринку фінансових послуг;
- дотримання правил добросовісної конкуренції.

Національним банком України здійснюється нагляд за діяльністю ФКУ, відповідно до завдань, у формі інспекційних перевірок та безвиїзного нагляду. Комплексний нагляд здійснюється з урахуванням принципів. Основними принципами організації банківського нагляду, які виділяє НБУ [155], є:

1. Система нагляду за банківськими установами – багаторівнева;
2. Безперервне удосконалення нормативно-методичного забезпечення наглядових аспектів роботи;
3. Удосконалення матеріально-технічного, наукового й кадрового забезпечення нагляду за банківською діяльністю;
4. Підвищення рівня кваліфікації спеціалістів банківського нагляду на постійній основі;

5. Посилення прозорості й публічності інформації щодо фінансового стану банків, постійне використання механізмів ринкової самодисципліни;

6. Імплементация досвіду інших країн до запровадження міжнародних стандартів та практики нагляду за банками.

Враховуючи перехід ломбардів та кредитних спілок під сферу управління Національного банку, правлінням НБУ було розроблено основні принципи, які узагальнено у табл. 3.1, за якими здійснюється регулювання їх діяльності.

Таблиця 3.1

Основні принципи здійснення нагляду за діяльністю ломбардів та кредитних спілок

Ломбард	Кредитна спілка
Пропорційність	
Інтенсивність нагляду та вимоги до регулювання визначаються визначаються згідно з розміром, складністю бізнес-моделі та профілю ризиків.	Вимоги до кредитних спілок та інтенсивність нагляду визначаються від розміру, значимості, складності структури бізнес-моделі, персонального рівня ризику установи; спроможність виконувати вимоги відповідно до соціально-орієнтованого характеру провадження своєї діяльності.
Перспективний погляд	
Аналіз діяльності здійснюється відповідно з розумінням бізнес-плану, перспектив та потенційних ризиків.	Аналіз діяльності здійснюється виходячи з розуміння потенційних ризиків, притаманних цьому виду ФКУ.
Раннє виявлення та раннє реагування	
Оцінювання потенційних ризиків та їх виявлення здійснюється на ранніх стадіях для своєчасної подальшої комунікації та вжиття відповідних заходів.	Оцінка потенційних ризиків здійснюється шляхом аналізу ключових індикаторів ризику діяльності, перспектив майбутніх комунікації, вжиття необхідних заходів впливу.
Професійне судження	
Оцінювання ґрунтується згідно з обґрунтованих висновків, які було сформовано відповідно до знань та досвіду, із врахуванням комплексного та всебічного аналізу інформаційної бази.	Вмотивована, цілеспрямована й обґрунтована оцінка регулятором подій, осіб, обставин, операцій, правочинів у рамках виконання наглядових функцій, що базується на знаннях і досвіді НБУ. Враховується в обов'язковому порядку всебічний аналіз інформаційних документів, які було сформовано у результаті здійснення регулювання та нагляду, врахування інформації з відкритих джерел.
Правова визначеність	
Запровадження чітких й зрозумілих вимог дотримання системи нормативно-правових і законодавчих актів, включаючи графіки приведення діяльності установи відповідно до вимог.	Діяльність кредитних установ має відповідати чиним вимогам та нормативно-правовим вимогам.

Джерело: складено автором з використанням [155]

Виходячи із вищезазначеного, нагляд за діяльністю ФКУ з боку контролюючого органу займає вагомe місце у цілісному механізмі забезпечення ЕБФКУ. Потрібно віддати належне розробленим нормативним положенням Національного банку України у питанні регулювання та розроблення концепції розвитку небанківських ФКУ. Взагалі, здійснення контролю за діяльністю ФКУ одним регулюючим органом дозволяє комплексно підходити до оцінки рівня розвитку установ та аналізу чинників, які на них впливають.

Одночасно, варто зазначити, що кожною фінансово-кредитною установою здійснюється регулювання власної діяльності, що забезпечує у концептуальній моделі механізму забезпечення ЕБФКУ блок внутрішнього контролю. Він здійснюється відповідно до внутрішніх розпорядчих документів, актів, положень та інших видів регулюючих документів. Звіти за результатами внутрішнього контролю діяльності фінансово-кредитної установи вважаємо, що мають бути у вільному доступі для зовнішніх користувачів. Наявність зазначеного звіту та його відкритість буде одним із факторів, що свідчить про прозору й стабільну діяльність установи з достатнім рівнем економічної безпеки.

Теоретичну та методичну основи формування концептуальної моделі механізму забезпечення економічної безпеки ФКУ утворює обґрунтування змісту поняття «економічна безпека фінансово-кредитної установи», визначення її ролі в забезпеченні стабільної та прибуткової діяльності, а також визначення нормативно-правового базису, яким керуються фінансово-кредитні установи у своїй діяльності.

Концептуальна модель механізму забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитних установ за своєю основною метою має забезпечувати:

- проведення інформаційно-аналітичної роботи з метою виділення масиву даних, корисного та необхідного для аналізу роботи ФКУ;
- моніторинг ситуації у зовнішньому та внутрішньому середовищі ФКУ для ідентифікації наявних чи можливих загроз;
- аналіз якісних та кількісних характеристик, які показують результативність роботи установи;

- оцінювання рівня економічної безпеки ФКУ з використанням відповідної методики;
- формування комплексу заходів для підвищення рівня економічної безпеки ФКУ та розробка перспективного плану розвитку установи з урахуванням отриманих результатів аналізу.

Результативність механізму забезпечення ЕБФКУ залежить від обсягу, своєчасності та якості інформації, яка характеризує зовнішнє та внутрішнє середовище, результати діяльності ФКУ. При проведенні аналізу діяльності установи опрацьовується велика інформаційна база, джерелами якої є дані фінансової звітності; нормативна, статистична та експертна інформація; статистичні дані регулятора; інформація з офіційних джерел та засобів масової інформації/соціальних мереж.

Забезпечення економічної безпеки ФКУ ґрунтується на певних принципах, які обов'язково мають бути враховані у концептуальній моделі механізму забезпечення ЕБФКУ. Сухонос В. В. у питанні забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитних установ виділяє принципи: безперервності, оптимальності, плановості, координаційності, компетентності, гласності, конфіденційності і відповідальності [156, с.65].

Зачосова Н.В. [157, с. 220-221] пропонує в забезпеченні економічної безпеки фінансово-кредитних установ керуватися принципами законності, економічної доцільності (раціональності); комплексності; незалежності; системності; компетентності; узгодженості; своєчасності; контрінтуїтивності; емерджентності; безперервності; взаємовигідність інтересів установи і клієнтів; домінування попередження загроз над усуненням їх наслідків.

Хуторна М.Е. [158, с. 84-87] поділяє принципи забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитних установ на дві категорії – специфічні та загальні. З точки зору науковця, до загальних принципів входять принципи наукової обґрунтованості, комплексності, безперервності, ефективності. Щодо специфічної категорії принципів, то до неї входять принципи проактивності, обачності, адаптивності, раціональної прибутковості, соціальної

відповідальності, економічної відповідальності, поточної та перспективної достатності запасу міцності.

Поділяючи думку щодо доцільності поділу принципів на групи, Коваленко В.В. та Радова Н.В. під загальними принципами пропонують розглядати принципи адаптивності та мобільності, стратегічності та цілеспрямованості, ієрархічності, раціональності та економічного ефекту, комплексності та взаємної узгодженості управління, конкурентостійкості, партисипативності та соціальної орієнтованості, інноваційності та розвитку. Принципи завчасної обачності, збалансованості прибутковості, надлишковості, економічної та соціальної відповідальності відносять до категорії специфічних [159, с. 342-326].

До специфічних принципів забезпечення стабільності банківської системи Кузнецова А.Я. та Погореленко Н.П. пропонують віднести, такі як цілеспрямованість, відкритість, ієрархічна узгодженість, цілісність регулювання, стимулювання, збалансованість інтересів, відповідальність, законність [160, с. 12].

Науковцями було здійснено ґрунтовний аналіз питання визначення основних принципів у забезпеченні економічної безпеки фінансово-кредитних установ, здебільшого банків. Всі наведені принципи є об'єктивними та обґрунтованими, проте деякі з них поєднують у своїй суті інші, виходячи із задач, які стоять перед ними. Тому, узагальнивши погляди вищезазначених вчених, пропонуємо визначити наступні принципи забезпечення економічної безпеки ФКУ, які наведені у табл. 3.2.

З нашої точки зору, виділені принципи повною мірою висвітлюють основні аспекти у досягненні поставленої мети – протидії загрозам, збереження потенціалу установи для розвитку та забезпечення високого рівня економічної безпеки ФКУ. Саме недотримання зазначених принципів призводить до «збоїв» у злагодженій роботі системи.

Результативність та дієвість забезпечення економічної безпеки ФКУ залежить від рівня організації інформаційно-аналітичного забезпечення. При

дослідженні питання аналізу рівня економічної безпеки ФКУ використовується перевірена, достовірна інформація, яка містить всі необхідні статистичні та аналітичні дані. При проведенні діагностики даних фахівці стикаються з великим масивом інформації, яка має бути опрацьована та розподілена відповідно до вагомості. Джерелами інформації для проведення аналізу є фінансова звітність фінансово-кредитної установи, статистичні та нормативні дані, експертні дані, інформація з офіційних джерел та засобів масової інформації/соціальних мереж.

Таблиця 3.2

Основні принципи забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитних установ

Принцип	Зміст принципу
Законність	Забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитної установи відповідає чинному законодавству України, не суперечить вимогам місцевих органів влади, статуту та внутрішнім розпорядчим документам.
Самостійність	Заходи із забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитної установи здійснюються автономно, не перешкоджаючи діяльності установи.
Своєчасність	Отримані результати аналізу зовнішнього та внутрішнього середовища діяльності установи актуальні при вчасному й оперативному їх аналізі.
Раціональність	Заходи із забезпечення економічної безпеки не повинні призводити до погіршення умов діяльності та рівня економічної безпеки фінансово-кредитної установи. Витрати на їх впровадження мають бути фінансово обґрунтованими.
Домінування	Першочерговою метою у забезпеченні економічної безпеки фінансово-кредитної установи має бути виявлення загроз, а не усунення наслідків від їх впливу.
Інформаційна забезпеченість	Використання даних для аналізу та контролю офіційні результати діяльності установи, інформаційні дані із зовнішніх джерел перевіряються на достовірність і тільки потім враховуються у роботі.
Безперервність	Моніторинг виявлення можливих загроз економічній безпеці проводиться постійно, паралельно з основною діяльністю фінансово-кредитної установи.
Адаптивність	Здатність враховувати зміни середовища та пристосовуватися до них за для підвищення конкурентоспроможності та ефективності діяльності

Джерело: складено автором на основі [21; 30; 34; 41; 156–163]

Комплексність аналізу рівня економічної безпеки ФКУ вимагає використання в роботі великої кількості показників якісного та кількісного характеру, які здатні повною мірою розкрити суть економічної безпеки. Повноцінний аналіз економічної безпеки фінансово-кредитної установи

здійснюється за її складовими: фінансовою, інформаційною, кадровою, маркетинговою, комплаєнс, техніко-технологічною, енергетичною та матеріально-силовою.

Ключовою складовою механізму забезпечення ЕБФКУ є методика оцінки рівня економічної безпеки фінансово-кредитних установ, яку наведено у підрозділі 2.2.

Чітке визначення основних складових механізму забезпечення економічної безпеки ФКУ, її основних завдань, методів, принципів та дій дозволяє узгодити даний процес та забезпечити його чітке й оперативне виконання.

Відповідно розглянувши логіко-структурні елементи у механізмі забезпечення економічної безпеки ФКУ пропонуємо наступну концептуальну модель (рис. 3.1). Концептуальна модель механізму забезпечення економічної безпеки ФКУ має синтетичний характер та складається із взаємопов'язаних функціональних підсистем, як уже зазначалося. Таким чином, запропонований механізм представлений у композиційному вигляді та складається з конкретних елементів та компонентів, які взаємопов'язані та взаємодіють між собою.

Запропонована концептуальна модель механізму забезпечення ЕБФКУ поєднує мету й завдання у забезпеченні економічної безпеки, які відображають об'єкт і предмет дослідження, з принципами, що є основою у забезпеченні досягнення цілі, визначає зміст етапів методики дослідження рівня ЕБФКУ на основі використання інформаційної бази сформованої під час проведення інформаційно-аналітичного дослідження, що забезпечує обґрунтованість управлінських рішень щодо забезпечення високого рівня ЕБФКУ.

Наукові засади формування концептуальної моделі механізму забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитних установ враховують інтереси фінансово-кредитних установ, специфіку їх діяльності, функції, принципи і методи управління, організаційну структуру, інструменти, критерії оцінки, важелі та інструменти аналізу загроз. Отримані результати дозволяють розробити напрями чіткого управління діяльністю ФКУ в Україні.

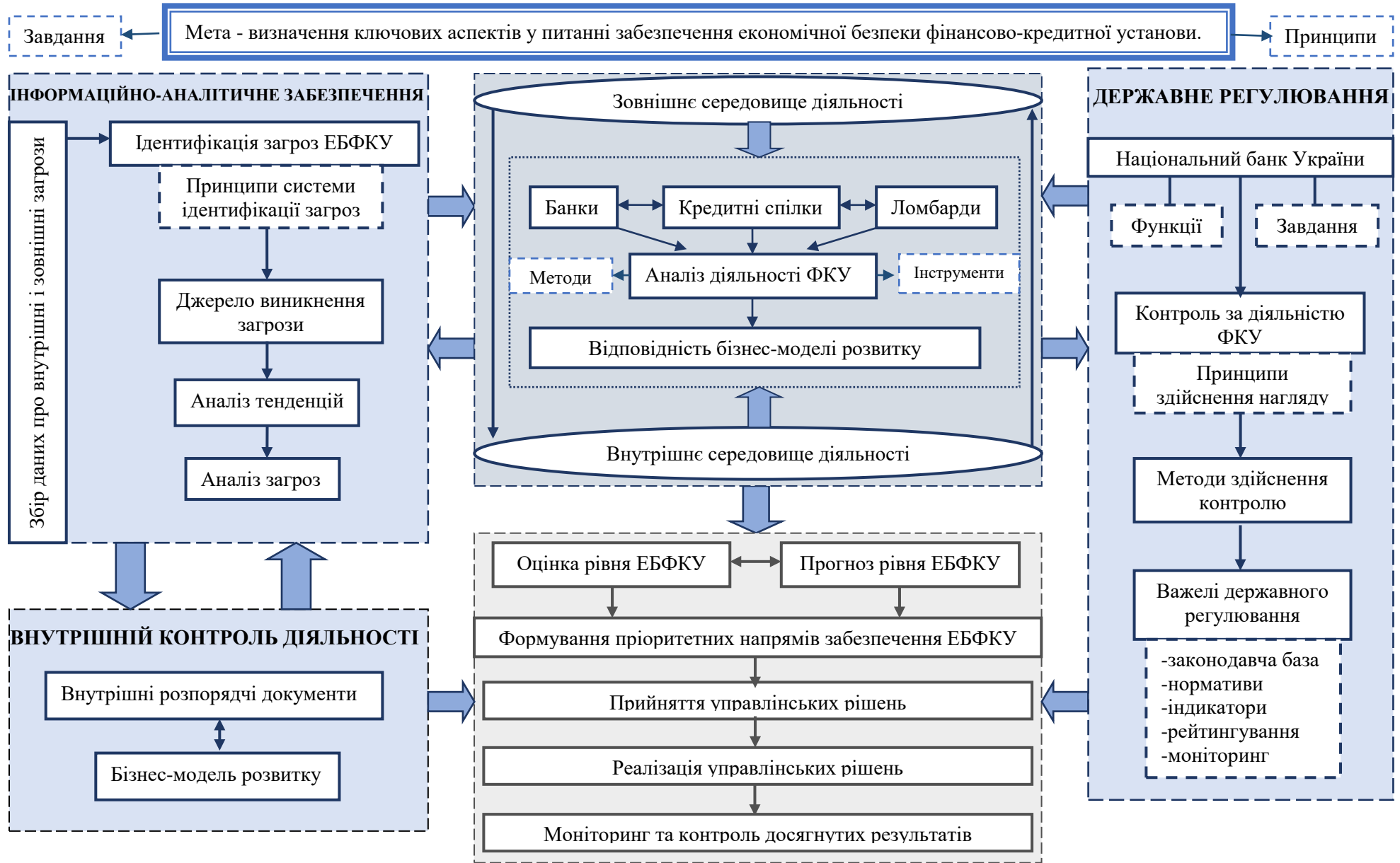

Рис. 3.1. Концептуальна модель механізму забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитних установ
Джерело: власна розробка автора

Дієвість механізму забезпечення ЕБФКУ залежить від синхронності, дотримання системності й комплексності при взаємодії усіх елементів механізму з урахуванням принципів, застосування інструментів та методів діяльності фінансово-кредитних установ.

Механізм забезпечення ЕБФКУ необхідний, по-перше, для реалізації фінансової політики, пріоритетами, якої є функціонування фінансово-кредитних установ (ФКУ) при цьому досягається значний економічний ефект, що проявляється у зростанні в економіці країни обсягів інвестиційних ресурсів. По-друге, не знаючи механізм політики, яка реалізується, умов її реалізації, взаємин між учасниками, неможливо правильно визначити або оцінити результати й витрати, що є головним у визначенні ефективності діяльності. І, по-третє, дієвий механізм сприяє підвищенню економічної безпеки й фінансової стабільності фінансово-кредитних установ та дає змогу здійснювати превентивні заходи запобіганням загроз ендогенного і екзогенного походження. Взаємообумовленість розвитку функціональних підсистем механізму забезпечення ЕБФКУ дозволяє посилювати адаптаційні можливості фінансово-кредитної установи та протидіяти конкурентному тиску.

Ефективність застосування концептуальної моделі заснована на можливості її використання як в стабільних так і в кризових умовах. Також, варто зауважити факт зростання загроз безпечній роботі ФКУ з боку шахрайських дій, які особливо посилилися у період пандемії. Більше того, протиправні дії націлені на всі складові економічної безпеки, а не лише на фінансову. Для посилення захисту від шахрайських посягань на фінансові, інформаційні, інтелектуальні, кадрові та інші ресурси, які відповідно мають місце у кожній складовій ЕБФКУ, пропонується створення єдиної бази даних з метою протидіяти загрозам. Доступ до цієї бази буде відкритий для працівників фінансово-кредитної установи.

База буде містити дані не лише про шахрайства у конкретній установі. Вона буде поєднувати у собі дані про виявлені загрози інших фінансово-кредитних установ, які містяться у відкритому доступі, оскільки це інформація

конфіденційна. Також, будуть зазначатися дані про виникнення кризових ситуацій у інших суб'єктів ринку фінансових послуг та підприємствах. На нашу думку, такий інформаційний базис дозволить охарактеризувати цілі загрози, створені вони синтетично кримінальними угрупованнями, іншими суб'єктами ринку чи виникли у результаті змін у середовищі діяльності; визначити зв'язок між цими загрозами і чи може загроза, яка виникла у середовищі не фінансово-кредитних установ мати на них вплив.

Економічна безпека фінансово-кредитних установ забезпечується визначенням основних стратегічних цілей розвитку установи та збереження її стабільного фінансового стану, розробкою стратегічного плану розвитку та забезпечення економічної безпеки, побудовою адекватного та дієвого механізму з ідентифікації загроз та мінімізації чи попередженню їх впливу на установу. Саме для комплексної оцінки та розуміння суті економічної безпеки і створено концептуальну модель механізму забезпечення ЕБФКУ.

Запровадження відповідного механізму забезпечення ЕБФКУ дозволить розробляти дієві та своєчасні заходи підвищення економічної безпеки фінансово-кредитних установ, задовольняти потреби економічних суб'єктів у необхідному капіталі, покращення економічного стану вкладників і кредиторів, й зокрема стабільного функціонування ринку фінансових послуг.

3.2. Формування стратегії економічної безпеки фінансово-кредитних установ в Україні

В умовах сьогодення діяльність фінансово-кредитних установ України пов'язана з постійним виникненням загроз, які впливають на складові економічної безпеки ФКУ та знижують її загальний рівень. Задля забезпечення високого рівня економічної безпеки менеджментом ФКУ розробляється дієвий інструментарій управління, який базується на стратегії інноваційного та безпекоорієнтованого напряму забезпечення діяльності ФКУ. Зважаючи на це, формування концептуальних засад стратегії економічної безпеки ФКУ є

актуальною науковою й прикладною проблемою, яка потребує детального розкриття сутності стратегії забезпечення економічної безпеки ФКУ, порядку формування та реалізації, контролю, моніторингу й коригування.

Проблема комплексного підходу до розуміння стратегії економічної безпеки ФКУ є основою для побудови ефективної та безпекоорієнтованої системи розвитку установи. Це дозволить попередити зниження ефективної діяльності установи, дозволить набути якісних характеристик у питанні забезпечення перспективного плану розвитку, дасть можливість оперативно реагувати та пристосовуватися до змін у середовищі функціонування.

Зауважимо, що на даний час відсутні основні положення стратегії забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитних установ. Зокрема, згідно з розпорядженням Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері» № 569-2012-р від 15 серпня 2012 року визначено, що державну політику необхідно спрямовувати на здійснення заходів, котрі стануть стимулом для банківської системи у контексті формування власної ресурсної бази та переорієнтації на фінансові ресурси внутрішнього ринку. Зазначений підхід дозволить вирішити питання щодо задоволення кредитними ресурсами реального сектору економіки. Щодо небанківського фінансового сектору, то змін потребують органи державного регулювання ринку у сфері фінансової та інвестиційної спроможності [164]. Відповідно до зазначеного документа, забезпечення безпеки фінансово-кредитних установ є важливим напрямом державного регулювання фінансового сектора держави.

За наукової точки зору Птащенко Л.О. [165, с. 104], затверджена НБУ Стратегія розвитку фінтеху в Україні до 2025 року буде мати позитивний ефект на фінансовий ринок, його учасників та безпеку національної економіки в цілому. Науковцями виділяється розвиток Cashless economy, як позитивний фактор формування повноцінної фінтех-екосистеми, яка буде відповідати світовому рівню фінансового сектора. Безготівкові розрахунки мають підвищити стійкість економіки та прозорість економічних відносин в країні, що

матимуть позитивний ефект на інформаційну та техніко-технологічну складові економічної безпеки ФКУ.

На сьогоднішній день нестабільні економічні, соціальні та політичні умови, спричинені пандемією COVID-19, вимагають прийняття дієвих заходів, спрямованих на забезпечення безпечного та стабільного економічного середовища країни та її суб'єктів. Для вирішення зазначеного питання було створено та затверджено «Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року» [166]. Стратегія розроблена спільно Національним банком України, Фондом гарантування вкладів фізичних осіб, Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку й Міністерством фінансів України.

Стратегією передбачено п'ять основних стратегічно важливих напрямки: фінансова інклюзія, стабільність фінансова, інноваційний та макроекономічний розвиток, розвиток фінансових ринків. Безперечно, окреслені стратегічні цілі є цілком обґрунтованими та доречними. Особливо доречним є напрям забезпечення інформаційної прозорості фінансового сектору, що є об'єктом дослідження науковців [167, с. 354; 168, с. 8] та актуальним у час стрімкого розвитку технологій.

Проте, на наш погляд, варто було б стратегічний напрям фінансової стабільності розширити категорією економічна безпека суб'єктів ринку. Зважаючи на сучасні виклики, з якими зіткнувся фінансовий сектор України питання забезпечення економічної безпеки ФКУ, є нагальним як ніколи.

На нашу думку, найважливішою передумовою забезпечення економічної безпеки ФКУ є визначена стратегія, яка відображає цільові підходи та представляє орієнтири розвитку із врахуванням існуючого потенціалу та стратегічних пріоритетів розвитку установи.

Дослідження Вовчак О.Д. [169, с. 38], доводять, що гнучка стратегія забезпечення економічної безпеки ФКУ, яка здатна швидко пристосовуватися до умов зовнішнього та внутрішнього середовища є основою формування конкурентного потенціалу установи.

За точки зору Гармаш І., стратегію економічної безпеки ФКУ необхідно розробляти залежно від складу та специфіки загроз. Стратегія за своє суттю може бути орієнтована на подолання наслідків від наявних загроз, а також на їх попередження. Виходячи з цього, з одного боку, стратегія може містити елементи попереджувального, превентивного характеру, а з іншого, може бути побудована на позиції подолання факторів, які вже наступили [170, с. 293].

За наукового погляду Покрушинського В., стратегія безпеки є інструментом створення й застосування ефективних систем реагування на будь-які загрози за для досягнення установою своїх довгострокових цілей [171, с. 77]. Тобто, врахування загроз є базовим фактором у розробці стратегії.

Ми поділяємо точку зору науковців, що обов'язковим елементом стратегії має бути протидія загрозам. Тому під стратегією забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитних установ розуміємо концепцію безпечної діяльності ФКУ, яка являє собою сукупність довгострокових цілей та управлінських підходів, що забезпечують захист інтересів установи від потенційних загроз. Стратегія забезпечення економічної безпеки ФКУ є обов'язковою основою формування бізнес-плану розвитку установи.

Стратегія економічної безпеки ФКУ є структурною складовою бізнес-моделі розвитку установи та має відповідати її завданням. Відповідно до цього, до основних цілей стратегії пропонуємо відносити наступні:

- діагностика – проведення аналізу середовища функціонування фінансово-кредитної установи;
- планування – виявлення потенційно небезпечних факторів, які мають місце на даний час або можуть виникнути у подальшому, що дозволить при необхідності коригувати бізнес-модель розвитку ФКУ;
- аналіз та прогнозування – проводиться діагностика рівня економічної безпеки ФКУ з прогнозуванням її рівня на наступний період;
- контроль – полягає у відповідності здійснених заходів основним цілям бізнес-моделі ФКУ та їх економічна доцільність;

- координація – у зв'язку з нестабільністю середовища діяльності ФКУ, стратегія має бути гнучкою та здатною координувати дії відповідно до обставин;

- комунікація – стратегія економічної безпеки ФКУ передбачає оперативний обмін інформаційними ресурсами між структурними підрозділами;

- трансформація – забезпечення плавного переходу від одного рівня економічної безпеки ФКУ до іншого, адже управління установою передбачає мінімізацію загроз та витрат, пов'язаних з ними.

Враховуючи відсутність єдиного підходу до визначення стратегії економічної безпеки ФКУ, ця проблема продовжує активно досліджуватися. Науковці поділяють стратегії на певні види, в залежності від їх змісту. Зокрема, Скляр Є.В., поділяючи думку науковців [172, с. 519], виділяє наступні типи стратегії:

– миттєва стратегія – система безпеки реагує на несподівані загрози, відповідні підрозділи установи здатні ослабити дію загроз чи запобігти їм, із врахуванням можливості отримання установою збитку;

– попереджувальна стратегія – полягає у прогнозуванні, своєчасному виявленні загроз, дослідженні ситуації у зовнішньому та внутрішньому середовищі діяльності установи для забезпечення сприятливих умов діяльності;

– компенсаційна стратегія – згідно до якої ФКУ економічно вигідно компенсувати втрати від настання загроз, ніж утримувати в штаті працівників служби безпеки; зазначена стратегія є допустимою лише при незначних збитках чи коли неможливо застосувати попередні стратегії.

Гавриш О. та Черняк Г. стратегії забезпечення економічної безпеки поділяють на дві групи – стратегію підтримання економічної безпеки та стратегію відновлення економічної безпеки [173, с. 146]. Такий підхід вважаємо дещо спрощеним та неповним, адже він не відображає специфіку економічної безпеки ФКУ та основних її складових. Для кожного суб'єкту фінансового ринку властиві специфічні аспекти діяльності і тому, такий підхід мати місце

лише при застосуванні зазначених двох груп стратегії забезпечення економічної безпеки для кожної окремо фінансово-кредитної установи.

Роженко О. В. розроблено концептуальний підхід до формування стратегії економічної безпеки ФКУ із визначенням чотирьох її видів: виживання, існування, обмеженого зростання та зростання. Автор у своїх наукових дослідженнях спирається на концепції протистояння загрозам та безпеки як форми розвитку [174, с. 54].

Науковці Самура Ю. та Кульчицька Н. [175] поділяють стратегію забезпечення безпеки ФКУ відповідно до відношення до загроз:

- випереджувальна протидія наявним та потенційно можливим загрозам економічній безпеці ФКУ;
- пасивний захист від наявних та потенційно можливих загроз економічній безпеці ФКУ (нагляд з боку регулятора, правоохоронних органів, судів);
- адекватна відповідь на наявні та потенційно можливі загрози економічній безпеці ФКУ (використання повного комплексу легітимних методів).

Ґрунтуючись на поглядах науковців, пропонуємо поділити стратегію економічної безпеки ФКУ на такі види:

- стратегія превентивної безпеки, що передбачає використання установою активних методів профілактики та протидії загрозам. Основними перевагами використання такої стратегії вбачаємо ефективність та оперативність вирішення проблемних питань власними управлінськими рішеннями, постійне проведення профілактичних заходів з протидії загрозам та забезпечення високого рівня внутрішньої системи контролю;
- стратегія пасивної участі полягає у наданні повноважень на здійснення контролю за діяльністю ФКУ та її рівнем економічної безпеки органам державного нагляду. За даною стратегією установою вживається мінімальний спектр управлінських рішень з профілактичних заходів. Згідно з цієї позиції у ФКУ мінімальні витрати на забезпечення роботи внутрішнього

контролю, проте передбачається її повна відповідність законодавчим вимогам, так як здійснюється чітке регулювання державою;

– стратегія запобігання потенційним загрозам передбачає застосування повного комплексу методів з протидії наявним та потенційним загрозам діяльності ФКУ. Дана стратегія, на наш погляд, є найбільш ґрунтовною та дозволяє найкраще забезпечити економічну безпеку установи.

Варто зазначити, що стратегія економічної безпеки ФКУ є динамічною, спрямованою на реалізацію бізнес-моделі розвитку установи з мінімізацією впливу на неї потенційних загроз. Але кожна стратегія матиме максимальну результативність в різних умовах. При виборі стратегії економічної безпеки ФКУ потрібно враховувати фактори, які допоможуть у виборі. До таких факторів пропонуємо віднести: загальну концепцію бізнес-моделі розвитку ФКУ, рівень конкурентного середовища та агресивність політики конкурентів, фінансові можливості установи, технічне та інформаційне оснащення, інформаційна політика, рівень кваліфікації співробітників та менеджменту установи, регіональна та державна підтримка діяльності ФКУ, соціально-економічне становище регіону в якому функціонує установа.

До об'єктів стратегії економічної безпеки фінансово-кредитних установ відносимо бізнес-процеси, репутацію ФКУ, інтереси клієнтів, вкладників, менеджменту та працівників, майно, результати діяльності та цілісність роботи.

Пропонуємо розробити стратегію економічної безпеки ФКУ із впровадження в діяльність фінансово-кредитних установ оперативної та комплексної системи реагування на загрози економічній безпеці ФКУ, що представлено у табл. 3.3.

Таблиця 3.3

Особливості оперативної та комплексної системи моніторингу загроз економічній безпеці ФКУ

Загальні елементи	Об'єкт		Суб'єкт		Принципи			
Індивідуальні елементи	Цілі		Механізм		Завдання		Функції	
Складові елементів	Оперативне виявлення загроз та їх усунення	Детальний аналіз та виявлення загроз, формування комплексу заходів з їх попередження	Методи та індикатори які швидко в розрахунку та аналізі	Комплексна програма з індикаторів, аналізу, порівнянь, прогнозу	<ul style="list-style-type: none"> – дослідження та аналіз загроз; – визначення масштабів кризового стану; – аналіз діяльності для виявлення загроз на початкових етапах; – забезпечення стабільної діяльності у короткостроковий період; – розробка оперативних заходів реагування; – проведення внутрішніх аудитів, анкетувань, опитувань працівників; – розробка заходів із запобігання кризових ситуацій та контроль за їх реалізацією 	<ul style="list-style-type: none"> – постійний моніторинг рівня економічної безпеки; – аналіз діяльності для виявлення потенційних ризиків у перспективі; – забезпечення стабільної діяльності на довгостроковий період; – розробка плану реагування на загрози; – прогноз фінансових результатів; – розробка заходів із запобігання кризових ситуацій та контроль за їх реалізацією 	Аналіз та визначення рівня економічної безпеки на даний час	Аналіз та визначення економічної безпеки на даний момент та на перспективу
Вид системи	ОС	КС	ОС	КС	ОС	КС	ОС	КС

*ОС – оперативна система; КС – комплексна система.

Джерело: власна розробка автора

Система економічної безпеки з оперативного реагування призначена для негайного виявлення загроз і має складатися з життєво важливих елементів. А система комплексного аналізу має розгорнуту форму, у яку входять елементи для детального і довготривалого аналізу ситуації. У комплексному підході ці дві системи мають застосовуватися разом. Спершу оперативна система економічної безпеки, а при виявленні тенденцій до негативних результатів діяльності чи виявленні загроз (але вони ще не призвели до негативних наслідків) проводиться аналіз відповідно до комплексної системи економічної безпеки. У таблиці 3. наведений розподіл елементів для кожної із систем.

Стратегія економічної безпеки фінансово-кредитної установи має у своїй структурі важливу складову – блок забезпечення, який формує вихідні дані для ефективного управління. Зазначений блок складається з інформаційно-аналітичного, нормативно-правового, технологічного, інструментарного, кадрового та фінансового забезпечення реалізації стратегії.

Інформаційно-аналітичне забезпечення стратегії економічної безпеки фінансово-кредитних установ передбачає визначення методів та джерел отримання первинної інформації, способи їх обробки та аналізу; формалізація каналів отримання інформації та визначення логічної структури передачі інформації у внутрішньому середовищі установи; узагальнення джерел інформації та класифікація їх на офіційні та неофіційні; створення узагальнених баз даних з аналітикою стосовно кризових ситуацій, які мали місце у минулому.

Нормативно-правове забезпечення стратегії передбачає комплекс державних законодавчих актів, внутрішніх розпорядчих документів, розпоряджень та регламентів, які використовуються ФКУ у процесі управління та контролю за діяльністю установи.

Технологічне забезпечення стратегії представляє собою комп'ютерне оснащення та їх програмне забезпечення, яке використовується працівниками ФКУ у повсякденній роботі та безпосередньо під час забезпечення економічної безпеки.

Інструментарне забезпечення характеризується сукупністю методів управління та аналізу, які використовуються безпосередньо в обраній стратегії.

Кадрове забезпечення стратегії економічної безпеки ФКУ представляє собою повністю укомплектований штат висококваліфікованих працівників установи, які відповідають її внутрішнім кадровим вимогам.

Фінансове забезпечення передбачає фінансові ресурси ФКУ, які можуть бути використані під час розробки та впровадження стратегії економічної безпеки.

Отже, після розробки та затвердження бізнес-моделі фінансово-кредитної установи, яка полягає у визначенні стратегічних пріоритетів розвитку установи, її інвестиційної привабливості та підвищення конкурентних переваг на ринку фінансових послуг, формується стратегія економічної безпеки ФКУ. Стратегія має логічну структуру та формується поетапно.

На I етапі відбувається визначення місії, цілей та об'єктів управління економічною безпекою фінансово-кредитної установи. Початковий етап є важливим у зв'язку з визначенням стратегічних цілей. Підтримуючи думку Єгоричевої С.Б. [176, с. 170-171], вважаємо за доцільне подавати їх у вигляді «дерева цілей», який виступає інструментом визначення пріоритетів розвитку та їх синергетичного поєднання.

II етап передбачає проведення інформаційно-аналітичної роботи з дослідження середовища діяльності фінансово-кредитної установи та виявлення у ньому загроз внутрішнього та зовнішнього прояву. Даний етап передбачає формування бази даних для аналізу, проведення діагностики та визначення рівня економічної безпеки ФКУ з прогнозуванням її рівня на майбутнє. Важливим етапом є дослідження рівня економічної безпеки за кожною складовою для визначення сильних та слабких аспектів у роботі.

На III етапі обирається стратегія економічної безпеки ФКУ на основі проведених досліджень, формується інструментарій успішного впровадження стратегії.

IV етап передбачає реалізацію обраної стратегії, що враховує вжиття відповідних заходів. Даний етап є узагальнюючим результатом попередніх адже саме від результативності проведеної роботи залежить успішність впровадженої стратегії.

V етап базується на аналізі отриманих результатів з реалізації обраної стратегії, виявлення можливих відхилень та досягнення поставленої мети шляхом впровадження коригуючих заходів. На заключному етапі контроль є надважливим. Коригування планів на V етапі забезпечує неперервний циклічний характер стратегічного планування, його акцент на реагування будь яких змін зовнішнього й внутрішнього середовищ. За результатами моніторингу складається аналітичний звіт.

Отже, для врахування всіх вище зазначених факторів та розробки ефективної стратегії економічної безпеки ФКУ необхідно визначити алгоритм формування такої стратегії. Нами пропонується концептуальна схему розроблення та реалізації стратегії забезпечення економічної безпеки, яка є комплексною, послідовною та логічно завершеною (рис. 3.2).

Незважаючи на складність стратегічного управління економічною безпекою фінансово-кредитних установ, воно має ряд переваг:

- формування змістовної інформаційної бази щодо визначення стану економічної безпеки ФКУ з метою прийняття актуальних та дієвих управлінських рішень;
- зведення до мінімуму негативні наслідки від впливу на ФКУ зовнішніх та внутрішніх загроз, які мають місце у даний момент часу та мають певну імовірність виникнення у майбутньому;
- врахування зовнішніх та внутрішніх загроз у процесі формування змін чи коригувань у напрямках діяльності фінансово-кредитної установи;
- можливість порівняння отриманих результатів з поставленими цілями стратегії, та відповідно до результатів проводити ефективні мотивації;

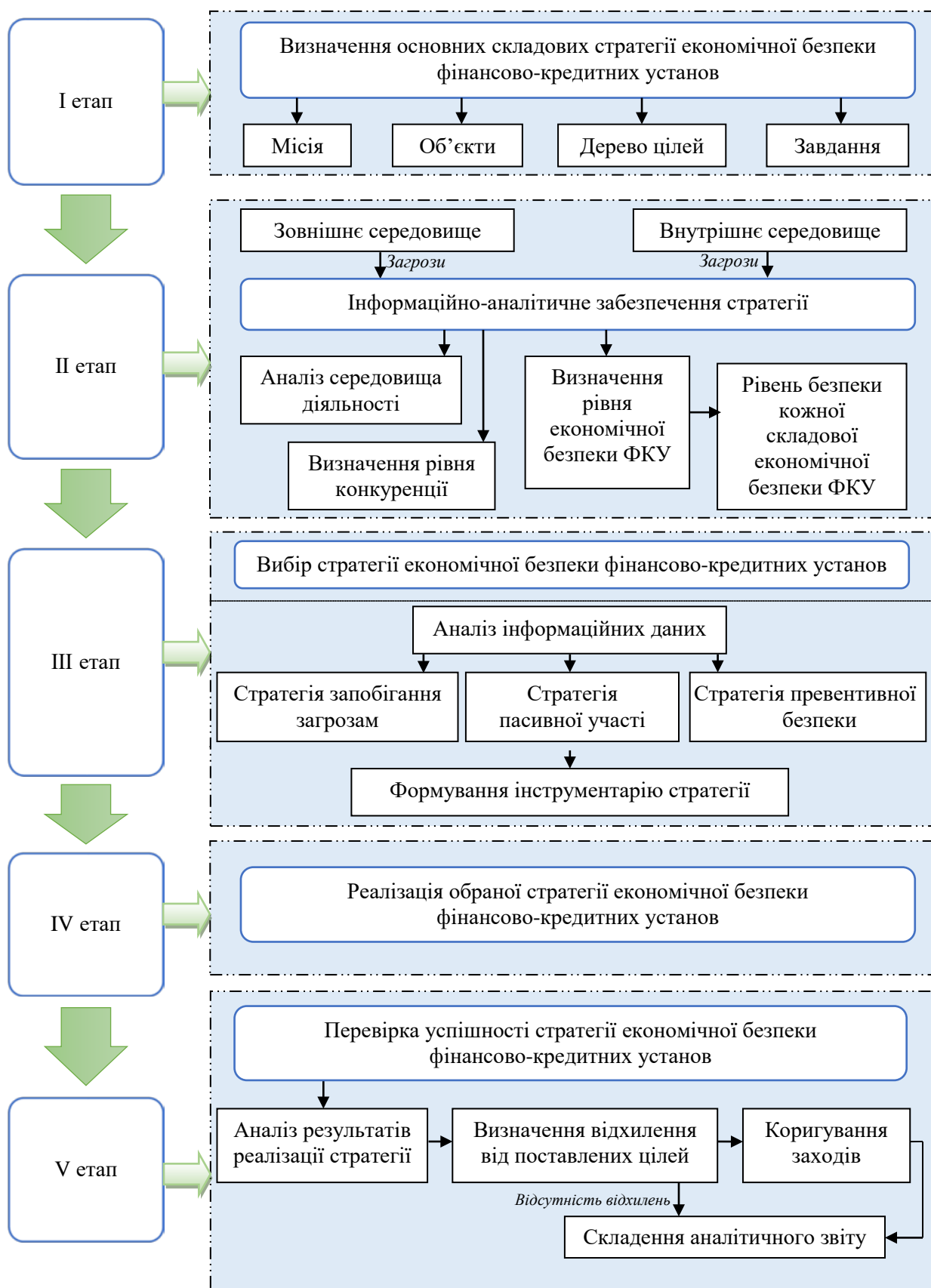

Рис. 3.2. Схема розробки та реалізації стратегії економічної безпеки фінансово-кредитних установ

Джерело: власна розробка автора

- підвищення керованості у процесі забезпечення економічної безпеки ФКУ, оскільки у стратегії чітко визначені цілі, завдань та методи;
- реалізація стратегічних планів на основі системи регулювання, контролю та аналізу забезпечує динамізм та ефективність змін;
- формування перспективних планів розвитку фінансово-кредитної установи;
- присутність ефекту синергії від об'єднання зусиль всіх структурних підрозділів та керівної ланки фінансово-кредитної установи у контексті забезпечення виконання спільної мети – успішного упровадження стратегії економічної безпеки.

Процес впровадження стратегії економічної безпеки ФКУ має перманентний характер, який полягає у поточному та заключному здійсненні контролю за для ефективної реалізації бізнес-моделі розвитку установи.

Враховуючи сучасні нестабільні умови діяльності фінансово-кредитних установ, масовий перехід на провадження своїх послуг у режимі он-лайн чи дистанційно через інші канали комунікації, значно підвищили роль інформації та інформаційних технологій. Для всіх фінансово-кредитних установ втрата чи розголошення конфіденційної інформації про саму установу, її працівників, клієнтів та інвесторів за рівнем наслідків стоїть на одному рівні з втратою фінансових ресурсів. Стрімкий розвиток комп'ютерних мереж та програмного забезпечення сприяли розвитку ФКУ та надали їм вагомні конкурентні переваги у швидкості та компетентності надання послуг. Проте, як і в усіх процесах, це призвело і до появи нових загроз, пов'язаних саме з комп'ютерними мережами. До цих загроз варто першочергово віднести хакерські атаки, що спрямовані на викрадення саме конфіденційної інформації. Саме тому, питання інформаційної безпеки займає вагоме місце у структурі складових економічної безпеки фінансово-кредитних установ але й у розробці стратегії економічної безпеки.

Також, важливим елементом при розробці стратегії економічної безпеки ФКУ вважаємо нормативне закріплення обов'язків та повноважень посадових осіб, які займаються питання забезпечення належного рівня безпеки. Це є

необхідним для уникнення перевищення посадових обов'язків, недопущення конфліктних ситуацій та виникнення скарг.

Таким чином, складна ситуацій на ринку фінансових послуг засвідчує, що лише правильно та актуально сформована стратегія економічної безпеки фінансово-кредитних установ здатна підвищити їх ефективність функціонування та забезпечити дотримання економічної безпеки на належному рівні.

3.3. Світовий досвід протидії загрозам пандемії та вплив упроваджених заходів на економічну безпеку фінансово-кредитних установ

Існує думка, що будь-який виклик несе за собою наслідки, які можуть бути як загрозами, так і можливостями. Підтвердженням цього вислову цілком можуть слугувати сучасні тенденції на ринку фінансових послуг, особливо це стосується фінансово-кредитних установ, як основних суб'єктів цього ринку. ФКУ вимушені швидко адаптуватися до нових загроз, що спонукає до створення нового інноваційного продукту.

Яскравим прикладом на сьогодні є пандемія COVID-19, яка несе в собі як загрози, так і можливості. Адаптація фінансово-кредитних установ та зміна перспективних планів розвитку – це результат впливу загроз на економіку країни, фінансовий ринок та кожну окрему структурну одиницю ринку. Більше того, загрози спричинені пандемією спонукають до появи факторів впливу як у внутрішньому так і зовнішньому середовищі [177, с. 9]. Також, враховуючи пандемію, на інший рівень виходять розроблені стратегічні рішення щодо зміцнення безпеки країни. Відповідно, у кожній країні уповноваженим регулюючим органом запроваджується стратегія розвитку, яка, як показала практика, має бути гнучкою [178, с. 192-193].

Внутрішнє середовище діяльності ФКУ представляє собою сукупність певних факторів, які виникли безпосередньо у самій фінансово-кредитній установі, так би мовити у «вузькому колі». Нерідко ці загрози взагалі не

пов'язані з зовнішнім середовищем і спричинені самими співробітниками (конфлікт інтересів, виробничі травми, зміна керівництва чи внутрішнього робочого розпорядку тощо).

Що стосується зовнішнього середовища, то це відповідно ті чинники та фактори, які виникають далеко за межами сфери діяльності фінансово-кредитної установи і вона не має змоги впливати на них.

Аналіз змін у зовнішньому середовищі діяльності фінансово-кредитних установ під час пандемії слугує актуальним прикладом оперативного реагування на зовнішні виклики та успішне пристосування стратегії розвитку ФКУ до дійсних умов діяльності. Відповідно, стратегія розвитку ФКУ буде основою для дослідження загроз внутрішнього середовища, адже вона в першу чергу зазначає особливості внутрішнього середовища діяльності установи.

Вважаємо, що всі зміни починаються саме зі стратегії. Зрозуміло, що вона є багатокомплексною і поєднує в собі стратегію кожного окремого підрозділу. Важливість дослідження стратегії полягає у тому, що окремим її елементом є стратегія економічної безпеки ФКУ, яка також має здатність до оперативного реагування та адаптації до змін середовища діяльності установи.

Для виникнення пандемії у грудні 2019 року не було ніяких передумов, прогнози політиків та соціологів навіть не могли передбачити, що у 21 столітті можливе виникнення настільки сильного та всеохоплюючого вірусу. Пандемія розпочала кризу у сфері охорони здоров'я і через зовсім короткий термін уже створила кризу загальносвітового рівня в усіх сферах життєдіяльності людей.

Відповідно до психології поведінки людей, під час будь-якої катастрофи спрацьовує захисний механізм і прагнення згуртуватися для вирішення проблеми. Але в нинішніх умовах пандемії спрацював протилежний механізм. Кожна країна максимально забезпечує свою безпеку та безпеку свого народу. Це є досить логічним, адже зважаючи на масштаби, темпи поширення вірусу та його здатність до мутацій, безпека власної країни стає головним пріоритетом всіх державних рішень. А вже потім, дивлячись на світові тенденції та прогнози, можна буде приймати рішення про об'єднання зусиль з іншими

країнами. Але такий підхід не має успішності у тих країнах, у яких процеси глобалізації у світі є частиною національної економіки, без яких країна жити не може.

Але серед спричинених загроз від пандемії, є й можливості. Так, наприклад, при нездатності надання послуг фінансово-кредитними установами оффлайн, проведення зустрічей чи переговорів, з'являються альтернативні варіанти роботи через інтернет, проведення зустрічей через он-лайн платформи (Zoom, Microsoft Teams, Skype), підтримка зв'язку з клієнтами через месенджери, розширення можливостей мобільних додатків, проведення операцій із використанням різних он-лайн платформ. Тобто, з'являються альтернативні варіанти, як вирішити ту чи іншу проблему, що в подальшому може оптимізувати роботу установи.

Враховуючи позитивну динаміку у вакцинації та скороченні кількості хворих можна прогнозувати, що рівень впливу пандемії поступово знижується але потрібно ще докласти значних зусиль. Зокрема, повинна продовжуватися запроваджена урядами антикризова політика у всіх сферах:

- масове тестування населення, карантин, обмеження на пересування, оперативна вакцинація;
- монетарна політика урядів: нульові процентні ставки, пільгові періоди, купівля державою цінних паперів для підтримки фінансово-кредитних установ, пільгові кредити на підтримку бізнесу;
- стимулювання у кредитування малого та середнього бізнесу.

Проводячи оцінку макроекономічної ситуації України та світу, необхідно дослідити статистичні дані Міжнародного валютного фонду (далі – МВФ). Відповідно, за даними МВФ можна сказати, що враховуючи ризиковість середовища в якому здійснюють свою діяльність ФКУ, це допомогло їм швидко адаптуватися до нових умов без суттєвих втрат під час загострення ситуації з COVID-19.

Згідно з прогнозу МВФ [179], світова економіка у 2022 році зросте на 4,9%, а очікувані прогнози зростання української економіки будуть на рівні

3,6%. Прогноз є доволі оптимістичним, враховуючи те, що у Німеччині прогнозується зростання ВВП до 4,6%, у Франції – 3,9%, у Фінляндії – 3%, у Польщі – 5,1%, Румунії – 4,8%. Щодо довготермінового прогнозу, то відповідно для України у 2021-2026 роках він становить 3,4%-4%, у порівнянні з прогнозом для Європи, який починаючи з визначених 4,4% у 2021 році знижується до 1,6% до 2026 року.

Прогноз рівня розвитку економіки формується Міжнародним валютним фондом з урахуванням наявних результатів діяльності країни та загальної динаміки. Враховуючи вплив пандемії на рівень економіки України та світової економіки загалом, вагоме значення мають саме заходи, які були впроваджені у всіх країнах світу для протидії загрозам пандемії. Тому, вбачаємо за доцільне розглянути заходи спрямовані на підтримку економіки та дослідити їх вплив на економічну безпеку фінансово-кредитних установ в умовах пандемії COVID-19.

Фінансово-кредитні установи не надають послуг і не займаються виробництвом товарів, як представники бізнесу, але ФКУ напряду залежні від них. Майже всі юридичні й фізичні особи отримують кредити від ФКУ на провадження своєї діяльності чи мають споживчі кредити. Саме тому, основною метою держави у період пандемії для забезпечення належного рівня економічної безпеки ФКУ є створення максимально сприятливих та стабільних умов для ефективної роботи саме суб'єктів бізнесу та фізичних осіб.

Соціально-економічні наслідки пандемії призвели до необхідності діяти уряди країн одночасно у двох напрямках – зупиняти поширення вірусу та мінімізувати негативний вплив спричинених загроз на життя суспільства та економіку. З огляду на це, новою економічною реальністю стала цілковита цифровізація. Перехід на дистанційні форми взаємодії абсолютно у всіх сферах життєдіяльності суттєво змінив поняття соціально-трудоових відносин (це стосується умов праці, мотивації, стимулювання, регулювання, кадрової безпеки та інше).

З одного боку, використання цифрових технологій дозволило фінансово-кредитним установам та іншим представникам бізнесу забезпечити свою

стабільну діяльність, наскільки це було можливо в умовах пандемії. Але з іншого боку, це послабило інформаційну безпеку країни, адже було розповсюдження неправдивої інформації та відомостей, що безперечно впливає на громадську думку.

Варто звернути увагу на три європейські країни, які забезпечили максимальну протидію загрозам пандемії, створили відповідні умови для підтримки економіки і відтак є чудовим прикладом впровадження результативних заходів у антиковідній політиці. До цих країн належать Німеччина, Швеція та Польща [180].

Насамперед, Німеччина виділила для підтримки державного бюджету 156 млрд євро; для Фонду економічної стабільності (має можливість купувати частки в компаніях) виділено 100 млрд євро; Німецьким державним банком розвитку (Kreditanstalt für Wiederaufbau – KfW) надано 100 млрд євро кредитів для підтримки підприємств. У другому кварталі 2020 року урядом країни було затверджено пакет допомоги приватним підприємцям, компаніям, різним групам населення, які в значній мірі постраждали від пандемії.

В цілому обсяги державної підтримки перевищили 750 млрд євро, з яких 600 млрд євро було відведено на фонд допомоги великим підприємствам (за державою залишилося право викупу частки стратегічно важливих компаній); прямі субсидії у розмірі 15 тис євро для приватних підприємств та невеликих компаній (загальна сума 50 млрд євро). Також, з березня Федеральним міністерством економіки та енергетики Німеччини було запущено програму необмеженого кредитування бізнесу через державну банківську групу KfW та введено заборону на розірвання договорів з орендодавцями, які через пандемію мають фінансові труднощі.

Досвід Швеції є цікавим у тому плані, що країною не було започатковано значних обмежуючих заходів з початку пандемії. Натомість, влада зосередилась на інформуванні та підтримці здоров'я населення. На впроваджені фіскальні заходи Швеції у 2020 році було виділено загалом 803 млрд шведських крон і передбачалися додаткові витрати на заробітну плату, оплату лікарняних;

збільшено фінансування засобів масової інформації, освіти та навчання; виплати по безробіттю; субсидії на орендну плату; розширення кредитних гарантій; відстрочення сплати соціальних внесків, ПДВ і податків на заробітну плату терміном до 12 місяців. Відповідно до впровадженої політики протидії загрозам пандемії було виділено 500 млрд шведських крон для кредитування компаній банківськими установами, запроваджено можливість отримати позики, за наявності відповідної застави, з терміном погашення до 6 місяців. Але політика «м'якої» боротьби з пандемією не мала бажаного результату і вже влітку 2020 року почали запроваджуватися жорсткі методи боротьби з пандемією.

Досвід Польщі є актуальним, спираючись на те, що саме у цій країні спостерігалось найменше економічне падіння серед європейських країн. Пакет антикризових заходів Польщі у загальному становить 212 млрд злотих. Частина коштів передбачає кредитні гарантії, мікрокредити та операційний лізинг для представників підприємництва. Компаніям, які дотримуються позиції підтримки співробітників та намагаються максимально зменшити скорочення свого штату, буде надано підтримку у вигляді покриття 40% фонду заробітної плати. Урядом було затверджено кредитні гарантії та мікропозики для підприємств на суму 74 млрд злотих. Також, Польським фондом розвитку було профінансовано програму ліквідності підприємств на суму 100 млрд злотих; передбачено збільшення допомоги по безробіттю на 39% протягом перших 90 днів безробіття; надання кредитів ліквідності та субсидії для всіх видів підприємств на загальну суму 100 млрд злотих із зазначенням, що 70% фінансування може бути безповоротним при виконанні відповідних умов збереження зайнятості. Також, передбачено ваучер на 500 злотих для всіх викладачів на покриття витрат спрямованих на обладнання необхідне для дистанційного навчання.

Національним банком Польщі було зменшено норму обов'язкових резервів з 3,5% до 0,5% та знижено відсоткову ставку за обов'язковими резервами; підвищено ліміти на безконтактні кредитні картки. Крім того, було

скасовано 3% буфер системного ризику до банківського капіталу, надано більш гнучкі вимоги до вимог капіталу та ліквідності банків.

Враховуючи наведені дані помітно, що Німеччиною та Швецією, як країнами з розвинутою економікою, було передбачено значне фінансування на протидію загрозам пандемії. На противагу їм представлені заходи запроваджені в Польщі – країні що динамічно розвивається. У порівнянні з Німеччиною та Швецією, фінансування були не такі значні але за рахунок виваженої кредитної й соціальної політики, наданих пільг по кредитах та карантинних обмеженнях, Польща країна яка змогла забезпечити найменше падіння своєї економіки. Відповідно, рівень економічної безпеки фінансово-кредитних установ даних країн залишався на високому рівні, адже влада забезпечила цілковиту підтримку населення та малий бізнес, який однозначно користується кредитними послугами ФКУ.

У продовження дослідження заходів із протидії пандемії, компаніям Великобританії, за підтримки Міністерства фінансів, було надано кредитні гарантії на суму 330 млрд фунтів (15% від ВВП країни). Також, було збільшено максимальний розмір кредиту з 1,2 млн фунтів до 5 млн фунтів з можливістю виплати відсотків протягом перших шести місяців. Щодо представників малого підприємництва то під час пандемії вони звільнилися від податку на комерційну діяльність. Підтримку отримали і фізичні особи, адже британцям було надано трьохмісячну відстрочку за іпотекою.

У США було введено в дію Закон, за яким надавалася фінансова допомога постраждалим від пандемії у загальному на 100 млрд доларів. Законом передбачаються оплачувані відпустки пов'язані з непередбачуваними обставинами, безкоштовне тестування на COVID-19. Витрати відшкодовували страхові компанії, системи медичного страхування Medicare та Medicaid, а компанії з кількістю працівників менше ніж 500 чоловік зобов'язані оплачувати до двох тижнів відпустки через хворобу.

Співробітники компаній мали змогу отримати відпустку терміном до 10 тижнів з умовою виплати 2/3 заробітної плати. Для бюджетів штатів було

передбачено покриття допомоги по безробіттю на шість місяців. Також, Сенатом було схвалено комплекс стимулюючих дій (на суму 2 трлн доларів), як передбачали перерахунок 500 млрд доларів до фонду підтримки компаній, 500 млрд доларів виділено для виплат громадянам країни з доходом до 75 тис. доларів на рік (500 доларів на дитину та 1,2 тис доларів на дорослого). Для підтримки малого бізнесу на заходи з надання податкових канікул було виділено 350 млрд доларів та 250 млрд доларів на страхування безробіття.

У Китаї Народним банком у розмірі 1,2 трлн юанів було надано додаткову ліквідність ринків, що стало найбільшою операцією на відкритому ринку країни. Також, з метою підтримки компаній, Народним банком Китаю було знижено відсоткові ставки за кредитом. У свою чергу Міністерство фінансів Китаю надало дозвіл на проведення додаткових запозичень місцевим органам влади у формі цільових облігацій для фінансування інфраструктурних проектів (290 млрд юань).

В умовах надзвичайної ситуації, Радою міністрів Італії було прийнято рішення на виділення 25 млрд євро для підтримки компаній та сімей. Виплати іпотечних кредитів та позик для бізнесу та населення було припинено, а їх покриття передбачалося державними гарантіями для банків. Спеціальні виплати передбачені для осіб, які не мають змоги працювати через пандемію; для працюючих батьків було створено спеціальний ваучер покриття витрат на няню у розмірі 600 євро (для сімей з дітьми молодше 12 років); працюючі у приватному секторі батьки, які мають дитину віком до 12 років, мають змогу отримати оплачувану відпустку з отриманням 50% надбавки. Також, передбачено виплату 100 євро для працівників, які продовжували роботу у березні місяці та мають дохід менше 400 тис. євро на рік.

Програма економічної допомоги галузям економіки та підприємствам була запроваджена у Швейцарії та склала 5 мільярдів франків. Підприємці мали змогу отримати кредит, максимальний розмір якого 500 тис франків на безвідсотковій основі, виплати за якими будуть покриті державним бюджетом. Щодо кредитів у розмірі до 20 млн швейцарських франків то за ними

сплачується 0,5% річних. Такі значні кредити можуть отримати компанії з оборотом понад 5 млн швейцарських франків на рік. У свою чергу, компанії матимуть зобов'язання погасити кредит у термін до 7 років.

У Білорусі було введено в дію Закон, що стосувався підтримки економіки і ним передбачалася відстрочка за кредитами, скорочено термін повернення з бюджету різниці між сумою податкових відрахувань і загальною сумою ПДВ. Приватні підприємці, у зв'язку з тимчасовою відсутністю можливості здійснення своєї діяльності, мали змогу перейти на іншу систему оподаткування та перерахунку єдиного податку. Було запроваджено орендні канікули та введено заборону на підвищення базової орендної плати. Також, було надано право зменшити майнові податки місцевими виконавчими органами. Було передбачено продовження можливого переведення працівника у термін до 3х місяців у зв'язку з виробничою необхідністю через пандемію. Особам, які доглядають за дитиною віком до 10 років передбачена виплата допомоги по тимчасовій непрацездатності.

Україною було запроваджено досить жорсткий локдаун та низку законодавчих актів спрямованих на обмеження негативного впливу пандемії на економіку країни. Одним з найвагоміших інструментів протидії загрозам пандемії в країні були масштабні заходи прямої та опосередкованої (зменшення оподаткування) підтримки суб'єктів фінансового ринку. Хоча в Україні вживалися певні заходи підтримки, однак їх дієвість була недостатньою.

Кабінет Міністрів України для подолання наслідків COVID-19 затвердив розроблену програму стимулювання економіки. Відповідно, фізичні-особи підприємці, наймані працівники, чия сфера діяльності постраждала від пандемії й потрапляє під ризик закриття, отримують грошову виплату у розмірі 8 тис. грн. (загальна сума виплат склала 10 млрд грн). Також, для забезпечення робочих місць суб'єкти господарювання отримують виплати у розмірі 8 тис грн на одного працівника; компенсація витрат на сплату єдиного соціального внеску за найманих працівників передбачена для підприємств, що припинили свою роботу через пандемію (загальна сума 1,5 млрд грн. для близько 120 тис. юросіб). У

зв'язку з посиленням обмежувальних заходів на території країни, підприємцям 1-ї групи надано звільнення від сплати податків і зборів. Згідно з програмою «Доступні кредити 5-7-9%» малому та середньому бізнесу надано підтримку на загальну суму понад 13 млрд грн. Крім того, були зняті штрафні санкції за порушення податкового законодавства, продовжено термін подання річної декларації про майно та доходи, введено мораторій на перевірки. У свою чергу, Національним банком України було встановлено облікову ставку на рівні 10%, скасування вихідних перевірок, відміна нарахування штрафів та пені, введення кредитних канікул для бізнесу, рефінансування (виділено 17 млрд грн.).

Для України період пандемії є проблемним і суперечливим з точки зору неспроможності влади забезпечити належний захист й підтримку власної економіки, суб'єктів ринку фінансових послуг, відсутність впевненої позиції у протистоянні загрозам пандемії.

Виявленим неочікуваним результатом перебігу пандемії у світі стало те, що захворюваність у країні не залежить від рівня її ВВП. Здавалося б розвинені країни будуть спроможні забезпечити дієві заходи з протидії загрозам пандемії, спрямовуючи на них більше фінансів. Однак виявилось, що числові показники захворюваності суттєво не пов'язані з рівнем економічного розвитку та економічною спроможністю країни, що показано у табл. Т.1 (додаток Т). У даному випадку на одному рівні важливості стоїть політика уряду із протидії загрозам пандемії та соціальна відповідальність населення.

Так, за досить подібних рівнів захворюваності в окремих країнах у 2020 році рівень їх економічного падіння та смертності помітно різнилися. Безперечно, рівень захворюваності прямо впливає на трудові ресурси, участь працівників у виробничих процесах. Тому логічним є те, що при вищому рівні захворюваності простежується сильніше падіння економіки країни. Але такі впливи були дещо знівельовані переходом на дистанційну форму роботи. Це добре ілюструє те, що запроваджені в різних країнах пріоритети і напрями дій соціально-економічної політики не мають однозначних впливів, а їх

результативність значно залежить від усвідомлення і прийняття населенням серйозності загроз та рекомендацій з протидії їм.

Відповідно до проведеного дослідження, зусилля всіх країн світу (окрім охорони здоров'я) були спрямовані на підтримку соціальної стабільності та купівельної спроможності громадян, підтримку бізнесу, особливо малих підприємств, максимальне забезпечення працевлаштування та надання пільг на оплату різного виду послуг.

Загальний огляд введених в дію заходів підтримки вказує на те, що країни суттєво не запроваджували нових законопроектів чи соціальних програм. Спираючись на вже існуючі програми, їх частково модифікували на період пандемії та карантинних заходів. Також, простежується обернена залежність між рівнем розвитку країни та кількістю введених в дію управлінських рішень. Так, країни, в яких і до кризи були гострі проблеми з безробіттям, була нерозвинена система соціальної підтримки, в період пандемії змушені вживати більше заходів для підтримки населення.

Починаючи з першої хвилі спалаху COVID-19, країни ЄС посилено надавали державну допомогу бізнесу. Проте проводили такі заходи за тимчасовими правилами держпідтримки на період пандемії, котрі були підготовлені у надзвичайно стислі терміни, зважаючи на критичність ситуації, на початку березня 2020 року.

Отже, відповідно до аналізу проведених заходів у різних країнах світу, можна сказати що в Україні було запроваджено комплекс заходів, які були спрямовані на підтримку фінансової стабільності населення та діяльності бізнесу, що в свою чергу впливало на рівень економічної безпеки фінансово-кредитних установ. Проте проведені заходи не мали глобального ефекту і досить значна кількість підприємств не витримала тиску і збанкрутувала.

Свідченням цього є те, що попри виділені кошти у 2020 року в Україні закрилося 232 тис. ФОПів, що на 16% більше, ніж у 2019 році (рис. 3.3).

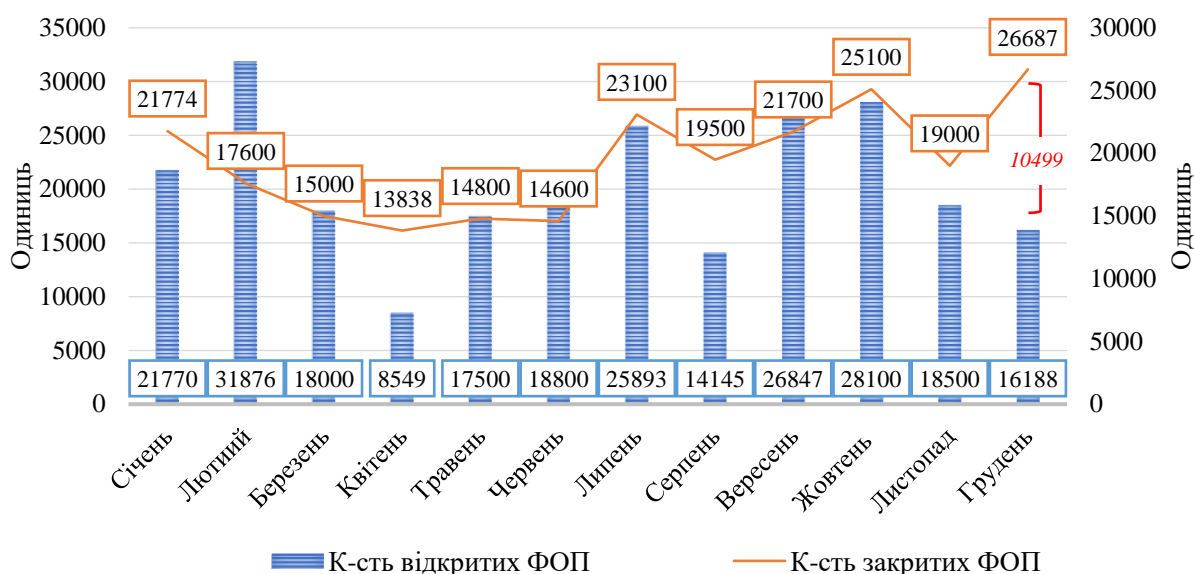

Рис.3.3.Динаміка кількості фізичних осіб-підприємців в Україні у 2020 році

Джерело: складено автором за [118].

У зв'язку з карантом були тимчасово вимушені призупинити свою діяльність 29% компаній, 6% - закрили бізнес. Третина власників, переважно малого та середнього бізнесу, з початку пандемії фіксували зниження доходів на 25-50%, інша третина – 50-75%, а ще третина фіксували зниження доходів на 90-100%. Зазначені підприємці звільнили до 50% штату співробітників. За урядовими даними, 51% підприємств були здатні протриматися лише один місяць, а лише 25% мали змогу продовжувати свою діяльність протягом 2-3 місяців в умовах карантину і не збанкрутувати [118].

Отже, виходячи з проведеного аналізу пропонуємо узагальнити комплекс скоригованих дій та заходів, який буде актуальним для впровадження у політику протистояння пандемії в Україні, з огляду на досвід інших країн світу.

Таблиця 3.4

Пропозиції до коригування заходів протидії пандемії

Запроваджено	Пропонується
Матеріальна допомога застрахованим особам (8 000 грн.) через втрату частини заробітної платні найманими робітниками суб'єктів господарювання, робота яких, у зв'язку із запровадженими заходами, була призупинена частково на невизначений термін.	Одноразова матеріальна допомога з можливістю її повторення через 2 місяці при відсутності можливості для суб'єктів господарювання відновити свою роботу.

Продовження таблиці 3.4

Запроваджено мораторій на нарахування штрафів і відключення споживачів, які прострочили комунальні платежі; пом'якшений доступ до низки програм соціальної підтримки, таких як субсидії на оплату комунальних послуг та допомогу сім'ям із дітьми.	Мораторій на нарахування штрафів і відключення споживачів протягом усього періоду пандемії та 6 місяців після знання владною обмежувальних заходів.
ФОПам, податковий борг яких не більше 6 800 грн. можуть відтермінувати його сплату до кінця 2021р.	Відтермінування сплати податкового боргу ФОПами на період дії карантину і 3 місяці, після виходу з нього. Збільшити розмір податкового боргу за яким відтермінується сплата до 10 тис.грн.
Повне звільнення від сплати за оренду або знижки в 50% та 75% на період карантину надані лише категоріям орендарів державної власності, що здійснюють підприємницьку діяльність і через карантинні обмеження були змушені призупинити свою діяльність.	Додатково запровадити знижку на орендну плату у 50% для громадських організацій.
Ухвалена програма банківських кредитів 5-7-9% для бізнесу, за якою держава надає можливість стартапам та існуючому малому бізнесу позичкові кошти банків за ставками у 5-7-9% річних, а держава компенсує відсоткову ставку за кредитами. Після внесення запланованих змін мікро- й малий бізнес зможе сплачувати 0% річних до кінця березня 2021р. щодо своїх наявних кредитів за програмою 5-7-9%, а після цієї дати — на умовах, визначених кредитним договором.	Продовження діючої програми з перспективою надання кредитів за формулою 3-5-7%, знизивши відсоткову ставку на 2% від існуючої програми та визначити період повернення відсотків до кінця дії карантинних обмежень і 3 місяці після виходу з нього.
Звільнено самозайнятих осіб і підприємців від сплати ЄСВ у березні-квітні 2020р. Водночас для них не було передбачено заходів підтримки в умовах тимчасової неможливості здійснювати підприємницьку діяльність і, відповідно, відсутності доходів	Передбачення підтримки самозайнятих осіб і підприємців одноразовою допомогою держави у розмірі 8 тис.грн й надання пільгового періоду погашення кредиту отриманого до карантину.
Затверджено у розмірі 1 000 грн. мінімальну допомогу по безробіттю на період карантину та протягом 30 днів після його завершення.	Продовжити мінімальну виплату по безробіттю на 3 місяці після завершення карантину.
Місцевими радами майже не розроблялися окремі (спеціальні) цільові програми, спрямовані на фінансування заходів, пов'язаних із протидією поширення COVID-19.	Затвердження плану підтримки населення місцевими органами влади, особливих програм кредитування населення регіональними банками, зниження вартості комунальних послуг.
Непередбачено.	Надання пільгових кредитів на придбання техніки для організації роботи онлайн.

Джерело: складено автором

Нелогічним вбачаємо те, що було створено Фонд для боротьби з коронавірусом, обсягом у 63,35 млрд. грн., який протягом 2020 року було збільшено до 80,9 млрд. грн., а фактично використано – 66,5 млрд. грн. Найбільший обсяг коштів Фонду було передбачено на будівництво, реконструкцію та ремонт доріг державного значення – 26,2 млрд. грн., що в період пандемії з важливою необхідністю забезпечення фінансової підтримки населення та суб'єктів бізнесу є нелогічним розподілом коштів [182].

У контексті протидії загрозам, викликаних пандемією, в Україні було введено в дію соціальні програми підтримки бізнесу та населення. Враховуючи те, що всі представники бізнесу та населення є основними користувачами послуг фінансово-кредитних установ, наявний прямий взаємозв'язок між впровадженими заходами підтримки та економічної безпекою ФКУ. Адже, на прикладі підприємств, якщо вони фінансово забезпечені, мають державну підтримку та гарантії у непростий пандемічний час, вони будуть здатні продовжувати свою діяльність та не скорочуватимуть штат працівників. Це у свою чергу буде гарантією для фінансово-кредитних установ на продовження роботи з підприємствами та гарантії повернення кредитів, що забезпечить дотримання рівня економічної безпеки ФКУ на достатньому рівні.

Враховуючи таку взаємозалежність, пропонуємо використовувати моделі аналізу загроз, які мають міжнародну практику застосування, для дослідження фінансової складової економічної безпеки ФКУ. Адже, пандемія першочергово впливає саме на фінансову складову економічної безпеки ФКУ.

Досить широко розповсюджені у вітчизняній практиці наступні методи аналізу: горизонтальний, вертикальний, факторний, коефіцієнтний та порівняльний, з можливістю оцінювати абсолютні та відносні показники. У протиположності цьому, у зарубіжній практиці розповсюджена оцінка фінансових результатів саме за коефіцієнтним підходом відповідно до досліджуваного аспекту. Такий підхід дозволяє проводити порівняння ефективності діяльності без врахування масштабності фінансово-кредитної установи.

Перевагами у застосуванні зарубіжних методик оцінювання загроз фінансової складової економічної безпеки фінансово-кредитних установ є їх простота у використанні, конкретність, використання загальнодоступних та спеціальних комп'ютерних програм.

Однією з дієвих та актуальних програм для аналізу фінансової складової економічної безпеки є програма «RiskWatch», яка була розроблена американською компанією RiskWatch. Відповідно до даної програми критеріями оцінки й управління ризиками виступають очікувані втрати та оцінка інвестиційних повернень. «RiskWatch» направлена на точну оцінку співвідношення збитків від загроз і витрат на систему захисту. В основі програми покладено методику аналізу ризиків, що базується на чотирьох етапах [184].

На першому етапі визначають предмет дослідження із визначенням типу організації, складу досліджуваної системи (фінансової складової економічної безпеки ФКУ) та базові вимоги до безпеки.

Другий етап передбачає внесення даних, які чітко описуються конкретні характеристики системи. Зазначені дані можуть бути взяті зі звітів чи введені вручну.

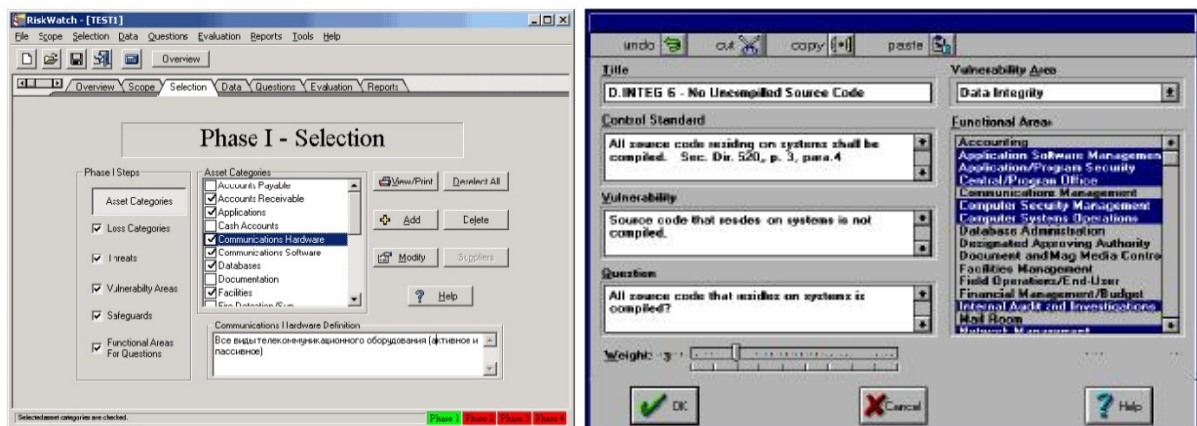

Рис. 3.4. Візуалізація програми «RiskWatch»

Джерело: складено автором за даними [184]

Головний етап, третій полягає у кількісній оцінці при якому розраховуються профілі ризиків і, відповідно, обираються заходи спрямовані на

забезпечення безпеки. Першочергово встановлюється зв'язок між наявними ресурсами, втратами, чутливістю та загрозами (сукупністю цих параметрів описується ризик).

Четвертий етап передбачає генерацію звітів, які можуть мати короткі відомості; розгорнутий та короткий звіт про досліджені елементи; звіт про загрози та методи протидії; звіт про вартість ресурсів, на які направлених захист, та очікуваний рівень втрат при реалізації загроз; звіт про аудит безпеки в цілому.

Таким чином, запропонована програма дозволяє оцінити не тільки загрози, які впливають на діяльність фінансово-кредитної установи але й визначити користь від запроваджених заходів безпеки. Згенерований звіт та графічний матеріал програми «RiskWatch» дає достатній обсяг даних для прийняття управлінських рішень.

Ще одним дієвим програмним забезпеченням вважаємо «Risk Advisor» [185]. Програма дозволяє здійснити оперативний огляд ризиків бізнесу та оцінити аспекти, які потребують нагальної уваги. Програма «Risk Advisor» призначена для моніторингу глобальних ризиків з подальшим отриманням детальної інформації про загрозу та її вплив на подальший стан фінансово-кредитної установи.

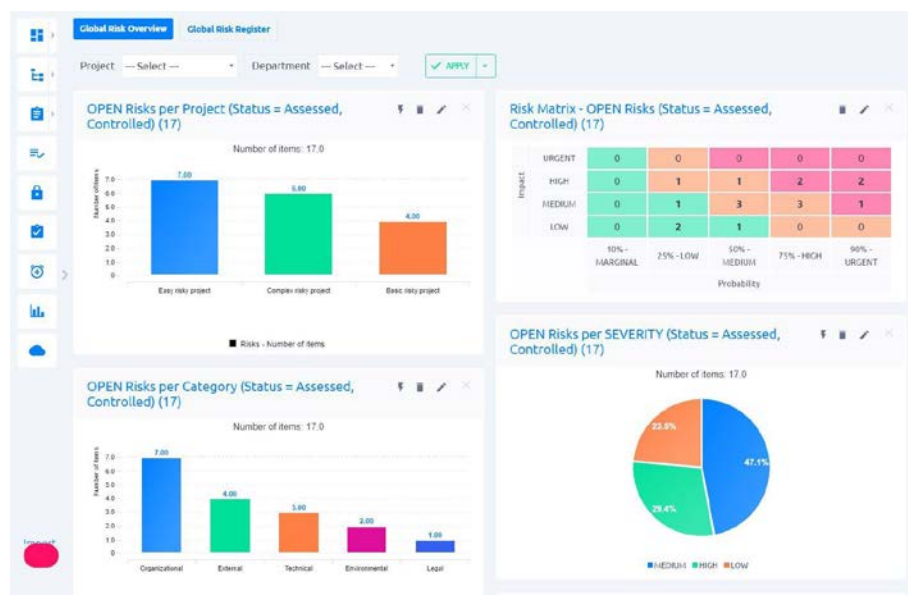

Рис. 3.5. Візуалізація програми «Risk Advisor»

Джерело: складено автором за даними [185]

При використанні програми «Risk Advisor», за допомогою акумуляцію інформації з різних джерел, отримуються дані про нові чи актуальні загрози фінансової складової ЕБФКУ. Важливим є те, що окрім детальної інформації про загрозу, надаються рекомендації з їх нейтралізації, посилання на матеріали дискусійного характеру, інформацію про дотримання законодавчих актів при впливі загрози на діяльність фінансово-кредитної установи. Зазначена програма зіставляє відомості про загрози із заходами, які були проваджені та/чи рекомендуються до використання.

Використання вітчизняними фінансово-кредитними установами програмного забезпечення міжнародного зразка для проведення аналітичного моніторингу, особливо в період пандемії, надає суттєві переваги при ідентифікації загроз та методів протидії. Проте, варто враховувати принцип доцільності економічної безпеки ФКУ, оскільки програмне забезпечення є дороговартісним.

У період пандемії гостро стоїть питання забезпечення стабільної роботи всіх секторів економіки та забезпечення фінансової підтримки фізичних осіб. Фінансово-кредитні установи залежать від рівня ефективності діяльності бізнесу, оскільки вони є першоджерелом надання позикових коштів для розвитку бізнесу. Саме пандемія показала, наскільки важливо щоб бізнес-план розвитку та стратегія забезпечення економічної безпеки ФКУ були гнучкими у своїй структурі та забезпечували оперативну адаптацію до нових викликів.

Висновки до розділу 3

1. Запропоновано підхід до розуміння механізму забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитних установ, який представляє собою сукупність взаємопов'язаних процесів, методів, прийомів та елементів, що взаємодіють між собою у визначеному порядку й забезпечують успішне досягнення поставленої мети, котра визначена суттю економічної безпеки фінансово-кредитних установ, – забезпечення безпечної діяльності та

потенціалу до розвитку. Визначено суть, значення і важливість застосування в роботі фінансово-кредитних установ цілісного механізму забезпечення економічної безпеки.

2. Розроблено концептуальну модель механізму забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитних установ, яка враховує: економічні інтереси фінансово-кредитної установи; державне регулювання та контроль; внутрішні методи контролю; інформаційно-аналітичне забезпечення; функції, принципи і методи управління; організаційну структуру; інструменти; критерії оцінювання; важелі й інструменти виявлення і протидії загрозам внутрішнього та зовнішнього середовища.

3. У роботі визначено стратегію економічної безпеки фінансово-кредитної установи як структурну складову бізнес-моделі розвитку, котра має відповідати завданням цієї бізнес-моделі. Згідно з цим положенням визначено основні цілі стратегії. Запропоновано вдосконалити стратегію економічної безпеки фінансово-кредитних установ шляхом упровадження в діяльність оперативної та комплексної системи реагування на загрози. Також автором запропоновано логічно-послідовну схему реалізації стратегії економічної безпеки фінансово-кредитних установ, яка має п'ять логічних етапів.

4. Проаналізовано міжнародний досвід протидії загрозам, викликаних пандемією COVID-19 та визначено вплив впроваджених заходів на економічну безпеку фінансово-кредитних установ. Запропоновано використовувати програмне забезпечення міжнародного зразка «RiskWatch» та «Risk Advisor», що дозволить оперативно виявляти та оцінювати загрози фінансової складової ЕБФКУ. Це є особливо актуальним у період невизначеної економічної ситуації, пов'язаної з пандемією.

Основні результати дослідження, викладені в цьому розділі, відображено автором у працях [167; 168; 177; 178].

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило обґрунтувати теоретичні положення й розробити методичні та практичні рекомендації щодо забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитних установ та науково-практичних рекомендацій щодо виявлення та протидії загрозам. Отримані теоретико-методичні та прикладні результати дають підстави для таких висновків.

1. Теоретичне узагальнення основоположних елементів поняття «економічна безпека фінансово-кредитних установ» дало можливість виокремити базисні її складові, визначити властивості, процеси, здатність, які взаємодоповнюють один одного. Запропоноване дефініціальне уточнення змісту поняття «економічна безпека фінансово-кредитних установ» як передумову розвитку, за якої забезпечується стабільна діяльність, захищеність економічних інтересів, ресурсів, юридичних прав та здатність протистояти зовнішнім і внутрішнім загрозам. Зазначена позиція дозволяє розширити теоретико-методологічний базис забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитних установ з позиції ефективності стратегії стійкого розвитку.

2. Поглиблено наукові підходи до визначення ризиків і загроз за кожною складовою, систематизовано та наведено найвагоміші ознаки загроз економічній безпеці фінансово-кредитних установ, які рекомендовано до застосування у процесі їх ідентифікації, що окреслює напрями їх запобігання та/або мінімізації. До зазначених автором складових економічної безпеки фінансово-кредитних установ відносяться: фінансова, маркетингова, кадрова, інформаційна, енергетична, техніко-технологічна, комплаєнс та матеріально-силова. Системні характеристики забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитних установ розглядаються як комплекс взаємопов'язаних організаційних, фінансових, правових заходів, що забезпечують стійкість, адаптивність, захищеність економічних інтересів й розвиток фінансово-кредитних установ при негативних змінах зовнішнього середовища.

3. Удосконалено наукові підходи до обґрунтування змісту та важливості здійснення інформаційно-аналітичного забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитних установ. Інформаційно-аналітичне забезпечення

економічної безпеки фінансово-кредитних установ охарактеризовано як важко формалізоване, що полягає у зборі, обробці, аналізі, інтерпретації інформації та є необхідним при прийнятті управлінських рішень, щодо забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитних установ. Представлено класифікацію інформації для цілей забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитних установ, визначено основні завдання інформаційно-аналітичного забезпечення та послідовність етапів його реалізації. Представлені наукові положення сприятимуть підвищенню рівня якості обробки необхідних інформаційних масивів з максимальною результативністю при мінімальних витратах часу.

4. Запропоновано методичний підхід до оцінювання рівня економічної безпеки фінансово-кредитних установ. В основу авторського підходу покладено скоринговий метод із застосуванням шкали Харрінгтона для визначення рівня економічної безпеки, за якою економічна безпека відповідає одному з п'яти рівнів. Також, у зазначеному підході, на противагу іншим, використовується модель експоненційного згладжування та адаптивна модель прогнозування Брауна. Застосування прогнозування у методиці оцінки рівня економічної безпеки дозволяє оцінювати її поточний стан та, у той же час, здійснити прогнозування на наступний період й відразу визначити напрями розвитку фінансово-кредитної установи та у подальшому формувати комплекс заходів з усунення проблемних аспектів діяльності.

5. Удосконалено науковий підхід до формування основних напрямів забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитних установ за результатами аналізу основних показників діяльності. Зазначений підхід до вирішення питання забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитних установ дозволяє при формуванні стратегії розвитку визначати пріоритетність поставлених завдань. Апробація запропонованої методики була підтверджена отриманими результатами, оскільки один із досліджуваних банків отримав низький рівень економічної безпеки, згідно з прогнозом на 2021 рік, що підтвердилося його подальшим переведенням до категорії неплатоспроможного.

6. Розроблено концептуальну модель механізму забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитних установ, яка принципово

відрізняється, від існуючих багатоаспектністю. Представлена модель механізму враховує інтереси фінансово-кредитної установи, функції, принципи і методи управління, організаційну структуру, інструменти та критерії оцінки. Авторська концепція механізму забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитних установ дозволяє розробляти дієві заходи з підвищення рівня економічної безпеки фінансово-кредитних установ. Запропоновано під механізмом забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитних установ розуміти сукупність взаємопов'язаних процесів, методів, прийомів та елементів, котрі взаємодіють у визначеному порядку й забезпечують успішне досягнення поставленої мети - безпечна діяльність та потенціал до розвитку.

7. Удосконалено науковий підхід до визначення стратегії забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитних установ, який, характеризує її як концепт безпечної діяльності фінансово-кредитної установи. Такий підхід дозволяє впровадити у стратегію економічної безпеки фінансово-кредитних установ оперативну систему реагування на загрози, яка складається з життєво важливих елементів, швидко виявляє загрози та реагує на них; та комплексну систему реагування, яка у порівнянні з оперативною, має розгорнуту форму та містить елементи для детального, довготривалого аналізу ситуації з визначенням тенденцій розвитку фінансово-кредитних установ. При комплексному застосуванні запропонованих систем підвищується ефективність функціонування фінансово-кредитних установ та забезпечується дотримання економічної безпеки на високому рівні.

8. Дослідження міжнародного досвіду протидії загрозам, викликаних пандемією COVID-19, які спричинили зниження рівня економічної безпеки фінансово-кредитних установ, дало змогу ідентифікувати загрози та запропонувати комплекс скоригованих дій та заходів, який буде актуальним для впровадження у політику протистояння пандемії в Україні. Рекомендовано використовувати в роботі програмне забезпечення міжнародного зразка «RiskWatch» та «Risk Advisor», що дозволить проводити аналітичний моніторинг ризиків й загроз в діяльності фінансово-кредитних установ та впроваджувати своєчасно інструменти превентивного захисту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14#Text> (дата звернення 02.02.2021).
2. Фінансова енциклопедія / заг. ред. О. П. Орлюк. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 472 с.
3. Хуторна М.Е., Ткаченко Н.В. Методологія формування економічного змісту поняття кредитної установи: еволюційний екскурс. *Соціальна економіка*. 2020. №1(60). С. 137-148.
4. Осадчий Є.С. Особливості діяльності фінансово-кредитних установ в Україні. *Економіка і суспільство*. 2016. №5. С. 375-382.
5. Різник Н. С., Воробйова І.А. Оцінка та шляхи забезпечення економічної безпеки банку. *Економічні науки. Серія «Облік і фінанси»*. 2008. №5(20). 368 с. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=F&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRNSoc_Gum/En/O_FN/2008_5_2/zbirnuk_O_FN_5_%d0%a7_2_183.pdf (дата звернення 02.02.2021)
6. Zachosova N., Babina N., Zanora V. Research and methodological framework for managing the economic security of financial intermediaries in Ukraine. *Banks & bank systems*. 2018. Vol. 13 (4). P. 119–130.
7. Zachosova N., Babina N. Identification of threats to financial institutions' economic security as an element of the state financial security regulation. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2018. №4(3). P. 80–87.
8. Зачосова Н.В. Обґрунтування необхідності змістовно-понятійного трактування наукової категорії економічної безпеки фінансових установ. *Вісник Черкаського університету. Серія «Економічні науки»*. 2015. № 12 (345). С. 35–45.
9. Гавловська Н.І., Рудніченко Є.М. Вплив інституціонального середовища на економічну безпеку фінансових установ. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2017. № 5. С. 199–203.

10. Сніщенко Р.Г. Інституційні аспекти організації та регулювання фінансової безпеки учасників фінансового ринку. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія Економічні науки. 2017. Випуск 26 (2). С. 106–109.
11. Нагайчук Н. Г. Інструментарій управління фінансовою безпекою страховиків. *Вісник Університету банківської справи Національного банку України*. 2014. № 2. С. 195–198.
12. Яворська Т. В. Розроблення державної системи економічної безпеки страхових підприємницьких структур в Україні. *Бізнес Інформ*. 2013. № 3. С. 30–35.
13. Гриценко О. І. Забезпечення фінансової безпеки діяльності кредитних спілок. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2008. Вип. 6. С. 297–304.
14. Єгоричева С. Б. Економічна безпека кредитних спілок в Україні. *Вісник Університету банківської справи*. 2021. № 2(41). С. 49–58.
15. Цікановська Н. А. Теоретико-методичні підходи до діагностики фінансової безпеки недержавних пенсійних фондів в Україні. *Фінанси України*. 2014. № 8. С. 85–96.
16. Внукова Н. М. Фінансові аспекти ломбардної діяльності. Харків: ТО Ексклюзив, 2013. 150 с.
17. Недільська Л. В., Марченко Д. А. Сучасний вектор розвитку ломбардів в Україні. *Бізнес Інформ*. 2021. № 7. С. 222–228.
18. Яременко В. В., Сліпущко О. М. Новий тлумачний словник української мови у трьох томах. Київ : Видавництво «Аконіт», 2008. Том 1. 926 с.
19. Зубок М. І., Яременко С. М. Безпека банківської діяльності : підручник. Київ : КНЕУ, 2012. 542 с.
20. Базилевича В.Д. Економічна теорія: Політекономія: підручник 6-те вид., перероб. і доп. Київ :Знання-Прес, 2007. 719 с.

21. Штасєр О. М. Напрями забезпечення та основні складові економічної безпеки банку. *Європейський вектор економічного розвитку*. 2011. № 2. С. 263–270.
22. Зачосова Н. В. Теоретико-методичні засади побудови системи економічної безпеки фінансових установ. *Вісник Черкаського Університету*. Серія «Економічні науки». 2016. №1. С. 44–55.
23. Яворська Т.В. Концептуальні положення гарантування безпеки страхових компаній в Україні. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. № 4. С.668–673.
24. Яременко С. М. Організація комплексної системи економічної безпеки банку. *Формування ринкової економіки*. 2011. № 25. С.429–439.
25. Варналій З. С. Економічна безпека: навч. посіб. Київ : Знання, 2009. 647 с.
26. Ортинський В. Л., Керницький І. С. та ін. Економічна безпека підприємств, організацій та установ: навч. посіб. Київ: Правова єдність, 2009. 544 с.
27. Черв'як А.В., Онищенко В.О. Значення фінансових посередників у забезпеченні фінансової стабільності національної економіки. *Економічний розвиток держави та її соціальна стабільність*: зб. матеріалів учасн. III Міжнар. наук.-практ. конф. Полтава : Національний університет імені Юрія Кондратюка, 2019. Ч.1. С. 26–28.
28. Великий економічний словник / ред. А. Н. Азрилян. 4-е вид. доп. і перероб. Москва : Ін-т нової економіки, 1999. 1248 с.
29. Гриценко Р. Економічна безпека банківської системи України. *Вісник Національного банку України*. 2003. № 4. С. 27–28.
30. Барановський О.І. Банківська безпека: проблема виміру. *Економіка і прогнозування*. 2006. № 1. С. 7–25.
31. Загородній А. Г., Вознюк Г. Л. Фінансово-економічний словник. Київ : Знання, 2007. 1072 с.

32. Стрельбицька Л.М., Стрельбицький М.П., Гіжевський В.К. Банківське безпекознавство : навч. посіб. Київ : Кондор, 2007. 602 с.
33. Кириченко О.А., Грищенко І.М., Денисенко М.П., Гречан А.П., Єрохін С.А., Лаптев С.М. Сучасна банківська установа: організація управління та фінансів: монографія. Київ : Вид-во ХНУ. Хмельницький, 2009. 547 с.
34. Єпіфанов А. О., Пластун О.Л., Домбровський В.С. та ін. Фінансова безпека підприємств і банківських установ: монографія / заг. ред. А. О. Єпіфанова. Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2009. 295 с.
35. Яременко С.М. Економічна безпека банків та способи її забезпечення. *Фінанси, облік і аудит* : зб. наук. пр. Київ : КНЕУ, 2009. Вип. 13. С. 136–145.
36. Краліч В. Р. Фінансовий моніторинг у забезпеченні функціонування системи економічної безпеки банківських установ в Україні: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 21.04.02. Київ, 2010. 21 с.
37. Сороківська З. До питання фінансової безпеки в умовах світової економічної кризи. *Економічний аналіз*. 2011. №8(1). С. 404–408.
38. Диба М.І., Яременко С.М. Безпека банківської діяльності та умови її організації в Україні. *Бізнес Інформ*. 2011. № 8. С. 129–134.
39. Голобородько Ю. О. Теоретичні підходи до розкриття сутності та складових фінансової безпеки банківських установ. *Науковий вісник НЛ ТУ України*. 2012. Вип. 22(12) С. 194–198.
40. Зачосова Н.В. Теоретичні аспекти наукової категорії економічної безпеки окремих видів вітчизняних фінансових посередників. *Економічні науки. Серія «Облік і фінанси»*. 2012. Вип. 9 (33). Ч. 4. С. 136–146.
41. Дмитров С. О. Управління фінансовою безпекою комерційного банку. *Фінансовий простір*. 2012. № 2(6). С. 11–15.
42. Соловйов В.І. Банківська безпека України: вдосконалення методики оцінки. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2012. № 1 (17). С. 171–176.

43. Дудченко Н.В. Сучасні підходи до трактування поняття «економічна безпека банківських установ». *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 17. С. 64–69.
44. Корченко А. О., Скачек Л. М, Хорошко В. О. Банківська безпека: підручник / за заг. ред.. О. В. Хорошка. Київ: ПВП «Задруга», 2014. 185 с.
45. Тарасенко І. О. Москаленко А. А. Проблеми фінансово-економічної безпеки банківських установ в сучасних умовах. *Вісник КНУТД*. 2014. № 6(81). С. 15–20.
46. Ксьондз С. М. Управління фінансовою безпекою банків України. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2015. № 3. Т. 3. С. 120–124.
47. Гребенюк Н. О. Фінансова безпека банків: система розпізнання загроз та усунення ризиків. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія «Економічна». 2016. Вип. 91. С. 53–64.
48. Щербатих Д. В., Шпильовий Б. В. Підходи та загрози до формування фінансово-економічної безпеки банківських установ. *Вісник Черкаського університету*. Серія економічна. 2016. № 1. С. 141–148.
49. Гавловська Н.І., Рудніченко Є.М. Економічна безпека банку: теоретичний базис і системний підхід. *Бізнес Інформ*. 2017. № 7. С. 230–236.
50. Рожков В.О. Підходи до визначення сутності поняття економічної безпеки. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Вип. 10. С. 478–480.
51. Зачосова Н. В. Формування системи економічної безпеки фінансових установ: монографія. Черкаси : ПП Чабаненко Ю.А., 2016. 375 с.
52. Закон України «Про банки і банківську діяльність». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text> (дата звернення 03.02.2021).
53. Закон України «Про кредитні спілки». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2908-14#Text> (дата звернення 03.02.2021).
54. Гончаренко В. В., Пантелеймоненко А. О., Гончаренко Д. В. Особливості фінансового менеджменту у кредитних спілках: теоретичні

аспекти. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Економічні науки*. 2018. №2(87). С. 120–128.

55. Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України «Про затвердження Положення про порядок надання фінансових послуг ломбардами». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0565-05#Text> (дата звернення 03.02.2021).

56. Мельник С. І. Класифікація загроз економічній безпеці банку: аналіз та оцінка їх впливу. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2010. № 1. С. 73–82.

57. Штаєр О. М. Обґрунтування пріоритетності загроз економічній безпеці банку. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2012. № 39. С. 99–103.

58. Cherviak A.V., Onyshchenko V.O., Sivitska S.P. Information technologies at protection system of economic safety of financial institutions. *Technology, Engineering And Science – 2018* : зб. матеріалів учасн I Міжнар. наук.-практ. конф. Полтава–Лондон: ПолтНТУ, 2018. С. 85–87.

59. Cherviak A., Onyshshenko S., Sivitska S., Shapovalova O. Information Systems Protection in Financial Institutions. *International Journal of Engineering and Technology (UAE)*. 2018. 4.8.(7). P. 856–859.

60. Cherviak A.V., Onyshchenko V.O., Sivitska S.P. Internet services in banking innovative development. *Проблеми та перспективи розвитку інноваційної діяльності в Україні* : зб. матеріалів учасн. XIII Міжнар. бізнес-форуму. Київ, КНТЕУ, 2020. С.162–164.

61. Постанова Правління Національного банку України «Положення про організацію системи внутрішнього контролю в банках України та банківських групах». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0088500-19#n6> (дата звернення 05.02.2021).

62. Закон України «Про національну безпеку України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення 15.02.2021).

63. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. С. 387.
64. Глобальна та національна безпека: словник-довідник / уклад.: Г. П.Ситник, О. І.Пошедін, М. М. Шевченко, С. П.Завгородня, М. Г.Орел; за заг. ред. Г. П.Ситника. Київ : НАДУ, 2016. 164 с.
65. Предборський В.А. Економічна безпека держави : монографія. Київ : Кондор, 2005. 391 с.
66. Круш, П.В. Економіка підприємства: навч. посіб. / за ред. П.В. Круша, В.І. Подвігіної, Б.М. Сердюка. Київ: Ельга-Н, КНТ, 2007. 780 с.
67. Мунтіян В.І. Основи теорії інформаційної моделі економіки. Київ : КИИЦ, 2004. 368 с.
68. Іванюта Т. М., Заїчковський А. О. Економічна безпека підприємства : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 256 с.
69. Дідович, І.І., Фабін І.Я. Формування економічної безпеки держави та регіону. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2009. Вип. 19 (11). С. 152–158.
70. Бандурка О.М. Основи економічної безпеки : підручник. Харків : Національний університет внутрішніх справ, 2003. 236 с.
71. Цікановська Н.А. Інтерпретація понять «виклик», «небезпека», «загроза» та «ризик» у теорії фінансової безпеки. *Фінансовий простір*. 2013. №3(11). С. 110 – 114.
72. Романчик Т.В. Небезпека, загроза, ризик: аналіз термінологічного апарату теорії економічної безпеки. *Економічний вісник НТУУ «КПІ»*. 2020. № 17. С. 257 – 267.
73. Рудніченко Є. М. Загроза, ризик, небезпека: сутність та взаємозв'язок із системою економічної безпеки. *Економіка Менеджмент Підприємство*. 2013. № 25(І). С. 188–195.
74. Жихор О.Б., Куценко Т.М. Економічна безпека: навч. посіб. Харків : ХІБС УБС НБУ, 2013. 144 с.

75. Варналій, З.С. Живко З.Б., Білик Р.Р., Онищенко С.В., Живко М.О. Фінансова безпека підприємства : навч. посіб. / за ред З.С. Варналія. Львів : Ліга-Прес, 2018. 300 с.

76. Мігус І.П., Лаптев С.М. Необхідність розмежування понять «загроза» та «ризик» при діагностиці економічної безпеки суб'єктів господарювання. *Ефективна економіка*. 2011. № 12. URL: www.economy.nauka.com.ua/ (дата звернення 20.02.2021).

77. Підхомний О.М., Микитюк Н.О., Вознюк І.П. Типологія загроз фінансовій безпеці суб'єктів підприємницької діяльності. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. 2007. № 605. С. 119–123.

78. Кириченко О. А., Кім Ю. Г. Методологічні основи економічної безпеки суб'єктів господарювання в трансформаційній економіці. *Актуальні проблеми економіки*. 2008. № 12. С. 53 – 65.

79. Орлов П. І., Духов В. Є. Основи економічної безпеки фірми. Харків : Прометей-Прес, 2004. 284 с.

80. Орлик О. В. Система загроз економічній безпеці суб'єктів господарювання. *Вісник соціально-економічних досліджень*: зб. наук. праць. 2014. Вип. 1. № 52. С. 250–257.

81. Козаченко Г.В., Погорелов Ю.С. Загроза діяльності підприємства як імперативне поняття економічної безпекології макrorівня. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2019. №1(53). С. 161–170.

82. Черевко О. В., Андрієнко В.М., Напора І.Ю. Джерела виникнення загроз інформаційній безпеці банківських установ. *Вісник Черкаського університету. Серія : Економічні науки*. 2016. Вип. 3. С. 120–127.

83. Котик О. В., Любовська М.М. Загрози та ризики фінансової безпеки банків та шляхи їх усунення. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Економічні науки*. 2020. Вип. 1. С. 111–124.

84. Єрмошенко М. М., Горячева К. С. Фінансова складова економічної безпеки: держава і підприємство: монографія. Київ : НАУ, 2010. 232 с
85. Гребенюк Н.О. Фінансова безпека банків: система розпізнання загроз та усунення ризиків. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія: Економічна. 2016. Вип. 91. С. 53–64. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhE_2016_91_8 (дата звернення 25.02.2021).
86. Зубок М.І. Економічна безпека суб'єктів підприємництва: навч. посіб. Київ : Міжнародний фонд соціальної адаптації, 2012. 226 с.
87. Суханова Н.В. Ризики, загрози та небезпеки в управлінні діяльністю підприємств в кризових умовах: спільні риси та відмінності. *Ефективна економіка*. 2011. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4599> (дата звернення 10.02.2021).
88. Дмитрова О.С. Класифікація загроз та ризиків економічної безпеки банку. *Ефективна економіка*. Серія «Економічні науки». 2015. № 11 URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2544> (дата звернення 27.02.2021).
89. Грабовецький Б.Є. Методи експертних оцінок: теорія, методологія, напрямки використання: монографія. Вінниця : ВНТУ, 2010. 171 с.
90. Барановський О.І. Філософія безпеки : монографія Т1. Київ : УБС НБУ, 2014. 831 с.
91. Журибіда Н.Р. Систематизація небезпек і загроз економічній безпеці банків. *Бізнес Інформ*. 2018. № 7. С. 234–239.
92. Зверяков М.І., Коваленко В.В., Сергєєва О.С. Управління фінансовою стійкістю банків : підручник. Київ : «Центр учбової літератури», 2016. 520 с.
93. Манцуров І.Г., Нусінова О.В. Побудова ієрархічної структури складових економічної безпеки підприємства. *Ефективна економіка*. 2011. №9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=680> (дата звернення 17.02.2021).
94. Зеркалов Д. В. Економічна безпека: монографія. Київ : Основа, 2011. 586 с.

95. Мельник С.І. Класифікація загроз економічній безпеці банку: аналіз та оцінка їх впливу. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна*. 2010. № 1. С. 73–82.
96. Єгоричева С.Б. Економічна безпека кредитних спілок в Україні. *Вісник Університету банківської справи*. 2021. № 2. С. 49–58.
97. Дмитрова О.С. Класифікація загроз та ризиків економічної безпеки банку. *Ефективна економіка*. 2015. № 11. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4599> (дата звернення 23.02.2021).
98. Васильців Т.Г., Пасічник М.Б. Чинники та джерела загроз економічній безпеці підприємства. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2008. Вип. 18(10). С. 128–135.
99. Горячева К.С. Фінансова безпека підприємства. Сутність та місце в системі економічної безпеки. *Економіст*. 2003. № 8. С. 65–67.
100. Баланда А. Л. Інформаційно-аналітичне забезпечення економічної безпеки суб'єктів підприємницької діяльності: стан та перспективи розвитку. *Управління проектами та розвиток виробництва: зб. наук. пр. Луганськ: СХУ ім. В. Даля*, 2011. № 1(37). С. 150 – 155.
101. Закон України «Про інформацію» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення 03.03.2021).
102. Ульянченко Ю., Гнатенко А. Інформаційне забезпечення процесу прийняття рішень у державному управлінні: нові методологічні підходи. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2015. Вип. 2. С. 230–238.
103. Савченко О. Р. Інформаційне забезпечення системи менеджменту організації. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія : Економіка. 2013. Вип. 21. С. 86–89
104. Харченко В. В. Підходи до трактувань інформаційного забезпечення. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2011. Вип. 168. Ч. 3. С. 145–148.

105. Кузіна Р.В. Транспарентність корпоративної звітності як основа її формування. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2015. № 12. С. 193–197.

106. Зачосова Н.В., Горячківська І.В. Інформаційно-аналітичне забезпечення оцінювання функціонування системи економічної безпеки підприємств та фінансових установ. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Вип. 10. С. 339–344.

107. Захожай В. Б., Головач Н. А., Захожай К.В., Казак О.О. Інформаційно-аналітичне забезпечення економічної безпеки (статистичний аспект). *Наукові праці МАУП*. 2014. Вип. 42(3). С. 158–162.

108. Варенко В. М. Інформаційно-аналітична діяльність: навч. посіб. К. : Університет «Україна», 2014. 417 с.

109. Коваленко О.В., Биткін С.В., Голимба В.Є., Балюра Ю.О. Роль інформаційно-аналітичних джерел у забезпеченні безпеки функціонування підприємства. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2016. № 2(56). С. 32–41.

110. Горячківська І.В. Теоретичні підходи до трактування поняття інформаційно-аналітичного забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання. *Вісник Черкаського університету. Серія «Економічні науки»*. 2016. № 1. С. 24–31.

111. Мойсеєнко І.П., Мартинюк О.А. Особливості формування інформаційно-аналітичного забезпечення економічної безпеки банку. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 2. С. 203–210.

112. Гуцалюк О. М. Роль інформаційно-аналітичних ресурсів у фінансовому забезпеченні технологій управління економічною безпекою банківських установ. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2015. № 2 (83). С. 9–12.

113. Жарій Я. В., Сидоренко І. В. Система фінансово-інформаційної безпеки банків України: проблеми та перспективи розвитку. *Концептуальні*

засади формування фінансово-економічної безпеки : колективна монографія / за заг. ред. С. М. Шкарлета. Ніжин : ФОП Лук'яненко В. В., ТПК «Орхідея», 2015. С. 240-256.

114. Cherviak A., Onyshchenko V., Sivitska S. Construction industry in Ukraine credit analysis. *International Journal of Engineering and Technology (UAE)*. 2018. № 3.2(7). P. 280–284.

115. Національний банк України. Наглядова статистика. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist/data-supervision#1> (дата звернення 03.04.2021).

116. Національний банк України. Статистика індикаторів фінансової стійкості. URL : <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-financial/data-sector-financial#4fsi> (дата звернення 08.04.2021).

117. Національний банк України. Звіт про фінансову стабільність. URL : <https://bank.gov.ua/ua/news/all/zvit-pro-finansovu-stabilnist-gruden-2019-roku> (дата звернення 08.04.2021).

118. Державна служба статистики України. Економічна статистика. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/sze_20.htm (дата звернення 06.04.2021).

119. Рада з фінансової стабільності (Financial Stability Board) URL : <https://www.fsb.org/publications/> (дата звернення 09.04.2021).

120. Міжнародна компанія антивірусних програм ESET (Essential Security against Evolving Threats). URL : https://www.eset.com/ua/home/internet-security/?gclid=CjwKCAiAiKuOBhBQEiwAId_sK1C2UJpVZbYiGCKWPXVsuaVxVzMaMmpQ6fQn-ES_72vn9MvNr6HEzBoCUd0QAvD_BwE (дата звернення 10.04.2021).

121. Черв'як А.В., Онищенко В.О., Сівіцька С.П. Вплив діджиталізації на економіку країни. «*NEW ECONOMICS – 2019*»:зб. матеріалів учасн. Міжнар. наук. форум. Київ : Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, 2019. С. 93–97.

122. Черв'як А.В. Аналіз проявів кіберзлочинності в Україні.

«Молодіжна наука у контексті суспільно-економічного розвитку країни»: зб. матеріалів учасн. III Міжнар. конф. Черкаси : Східноєвропейський університет економіки і менеджменту, 2019. С. 206–208.

123. Мойсеєнко І.П., Мартинюк О.А. Методика діагностики рівня економічної безпеки банку. *Економічні науки: збірник праць*. 2012. № 8. С. 35–42.

124. Мойсеєнко І.П., Демчишин М.Я. Моделі аналізу економічної безпеки суб'єктів господарювання. *Актуальні проблеми економіки*. 2010. №10(112). С. 64–73.

125. Chervjak A. V., Onyshchenko V. O., Khudolii Y. S. Peculiarities of ensuring economic bank security in terms of financial instability. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2016. №1(20). С. 4–12.

126. Колодізев О. М., Штаєр О. М. Формування універсальної системи оцінки економічної безпеки банку. *Фінанси та банківська справа*. 2011. № 2. С. 67–75.

127. Штаєр О. М., Губарева І. О. Визначення сукупності показників для оцінювання стану економічної безпеки банку. *Фінанси та банківська справа*. 2010. № 3. С. 66-75.

128. Васильчак С.В. Оцінка кредитоспроможності позичальника як один із методів забезпечення економічної безпеки банку. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2012. Вип. 22.1. С. 154-161.

129. Підхомний О.М. Яструбецька Л.С. Індикатори оцінки рівня фінансової безпеки суб'єктів господарювання. *Збірник наукових праць Луцького державного технічного університету*. 2007. №4(16). С. 73–76.

130. Васильченко З., Васильченко І. Теоретична концепція оцінки економічної безпеки банку. *Банківська справа*. 2006. № 4. С. 36–45.

131. Різник Н.С. Теоретичні підходи до побудови методики діагностики фінансової безпеки банку. *Фінансова система України: зб. наук. праць*. Острог: Національний університет «Острозька академія». 2008. Вип. 10. (3). С. 195–201.

132. Побережний С.М., Пластун О.Л., Болгар Т.М. Фінансова безпека

- банківської діяльності: навч. посібник. Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010. 112 с.
133. Harrington Edwin. The Desirability Function. *Industrial Quality Control*. 1965. April. P. 494–498.
134. Герасимович А.М., Алексеєнко М.Д., Парасій І.М. Аналіз банківської діяльності: підруч. / за ред. А.М. Герасимовича. Київ: КНЕУ, 2004. 599 с.
135. Косова Т.Д. Аналіз банківської діяльності: навч. посібник. Київ : ЦУЛ, 2008. 486 с.
136. Зварич О. В. Середньострокове прогнозування доходів бюджету та їх взаємозв'язок з макроекономічними показниками. *Фінанси України*. 2011. № 8. С. 59–75.
137. Черв'як А.В. Методика оцінювання економічної безпеки фінансово-кредитних установ. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2020. 4 (3). С. 196–201.
138. Положення «Про обов'язкові фінансові нормативи та вимоги, що обмежують ризики за операціями з фінансовими активами кредитних спілок». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1186-19#n150> (дата звернення 05.10.2020)
139. Cherviak A., Onyshchenko V.O. The forecasting role in the financial institutions' economic security system. *11th International Conference on Engineering, Project, and Production Management* : Poland, Bialystok: Bialystok University of Technology, 2021 URL : <https://event.eppm2021.pb.edu.pl/live> (дата звернення 23.09.2021).
140. Cherviak A. Mathematical forecasting models in the financial institutions' economic security system. *Економіка і регіон*. 2021. 2(81). P. 82–85.
141. Побережний С. М., Дадашев Б. А., Пластун О. Л. Моделі і методи забезпечення банківської безпеки: монографія. Суми: ДВНЗ «УАБД НБУ», 2010. 239 с.

142. Цеслів О. В., Матвієнко Т. В. Дослідження короткострокового прогнозування – модель Брауна. URL: http://probleconomy.kpi.ua/pdf/2009_49.pdf (дата звернення 19.04.2021).
143. Ластенко А. В., Зайцева Е. М. Основы управления внутренним хозяйственным механизмом предприятия. *Вісник економічної науки України*. 2007. № 1. С. 11–16.
144. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун». 2005. 1728 с.
145. Бакай С. С., Білун С. О., Світлична А. В. та ін. Словник з теорії організації: навч. посіб. / за ред. С. С. Бакай. Полтава : РВВ ПДАА. 2002. 146 с.
146. Завадський Й. С., Осовська Т. В., Юшкевич О. О. Економічний словник. Київ : Кондор. 2006. 356 с.
147. Маєвська О. О. Економічний зміст механізму стимулювання інноваційної активності підприємств легкої промисловості. «Економіка і регіон». №3(30). 2001. С. 147–151.
148. Ілляшенко О. В. Механізм функціонування системи економічної безпеки підприємства: підхід до побудови. *Економіка. Менеджмент. Підприємництво*. 2014. № 26(1), с. 160 – 168.
149. Дороніна М. С. Управління економічними та соціальними процесами підприємства : монографія. Харків : ХДЕУ, 2002. 431 с.
150. Квасницька Р. С., Джерелейко С. О. Організаційно-економічний механізм забезпечення бюджетування діяльності промислових підприємств України: концептуальні засади сутності та поелементна структура. *Economic systems management of in conditions of instability*. 2016. С. 51-60.
151. Букреєв А. М., Кремер К. І., Дударєв О. Є. Економічний механізм антикризового управління підприємством: монографія. Київ: Наукова книга, 2007. 232 с. URL : <http://ebib.pp.ua/analiz-zakonomernostey-protivorechiy-6266.html>.

152. Аверічев І.М. Механізм забезпечення економічної безпеки підприємств водного транспорту України. *«Економіка і управління»*. 2014. № 27. С. 184 – 187.
153. Пойда-Носик Н.Н. Сутність фінансової безпеки суб'єктів підприємництва та її роль в забезпеченні національної економічної безпеки. *Вісник ЖДТУ*. 2011. № 1 (55). С. 340 – 342.
154. Васильців Т.Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення : монографія. Львів: Арал. 2008. 384 с.
155. Національний банк України. Банківський нагляд. URL: <https://bank.gov.ua/ua/supervision/about> (дата звернення 04.05.2021).
156. Сухонос В. В. Концептуальні організаційно-правові засади функціонування системи економічної безпеки банків. *Правовий вісник Української академії банківською справи*. 2011. № 1. С. 64–66.
157. Зачосова Н. В. Управління системою економічної безпеки фінансових установ : дис... д-ра екон. наук: 21.04.02. Київ, 2017. 603 с.
158. Хуторна М. Е. Забезпечення фінансової стабільності кредитних установ : дис... д-ра екон. наук: 08.00.08. Київ, 2020. 614 с.
159. Коваленко В. В., Радова Н. В. Моніторинг фінансової стабільності банківської системи України. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2019. №. 2 (19). С. 321–330.
160. Кузнєцова А. Я., Погореленко Н. П. Концептуальні положення забезпечення стабільності банківської системи. *Financial and credit activity problems of theory and practice*. 2018. №3(36). С. 4–16.
161. Васильчак С.В., Вінтоняк С.Ф. Організація безпеки банківської діяльності в Україні. *Науковий вісник ЕЛТУ України*. 2011. № 21.18. С. 153–157.
162. Шпак Н. О., Романишин М. І. Стратегія забезпечення економічної стабільності підприємства та принципи її формування. *Економіка та держава*. 2010. № 10. С. 48–51.

163. Іващенко О. В., Четверіков П. М. Система фінансово-економічної безпеки підприємства. URL : <https://www.sworld.com.ua/konfer28/51.pdf> (дата звернення 07.05.2021).

164. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері» URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/569-2012-p#Text> (дата звернення 10.05.2021).

165. Птащенко Л.О. Розвиток cashless economy на фінансовому ринку як важливого елемента економічної безпеки України. *Економіка і регіон*. 2021. №3 (82). С. 102–107.

166. Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року. URL : <https://bank.gov.ua/ua/news/all/strategiya-rozvitku-finansovogo-sektoru-ukrayini-do-2025-roku-7686> (дата звернення 11.05.2021).

167. Черв'як А.В. Захист інформації фінансових установ. *«Трансформація національної моделі фінансово-кредитних відносин: виклики глобалізації та регіональні аспекти»*: зб. матеріалів учасн. III Всеукр. наук.-практ. конф. Ужгород, 2018. С. 353–356.

168. Cherviak A.V., Onyshchenko V.O., Sivitska S.P. Economics' security digital component value in terms of pandemic. *«Економічна безпека: держава, регіон, підприємство»*: зб. матеріалів учасн. VI Всеукр. наук.-практ. конф. Полтава: Національний університет імені Юрія Кондратюка, 2021. С. 7–8.

169. Вовчак О. Розвиток стратегічного управління та його особливості в банках з іноземним капіталом. *Технологічний аудит і резерви виробництва*. 2016. № 30. С. 36–41.

170. Гармаш І. Стратегія забезпечення безпеки комерційного банку. *Аудит і фінансовий аналіз*. 2012. (1). С. 291–295.

171. Pokruszyński W. Polityka a strategia bezpieczeństwa. *Józefów* : WSGE, 2011. 77 p.

172. Скляр Є.В. Концептуальні основи забезпечення фінансової безпеки. *Молодий вчений. Економічні науки*. 2019. 4(68). С. 517–521.

173. Гавриш О., Черняк Г. Розроблення стратегії забезпечення

економічної безпеки підприємств енергетичної галузі. *Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. 2016. № 13. С. 143–149.

174. Роженко О. Стратегії економічної безпеки підприємства. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2015. Вип. 51. С. 51–55.

175. Самура Ю., Кульчицька Н. Формування системи безпеки в банківських установах. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. Вип. 15. URL: <http://global-national.in.ua/issue-15-2017/23-vipusk-15-lyutij-2017-r/2828-samura-yu-o-kulchitska-n-s-formuvannya-sistemi-bezpeki-v-bankivskikh-ustanovakh> (дата звернення 15.05.2021).

176. Єгоричева С. Інноваційна діяльність комерційних банків: стратегічні аспекти: монографія. Полтава: ТОВ «АСМІ», 2010. 348 с.

177. Cherviak A.V., Onyshshenko V.O., Sivitska S.P. Covid-19 and its impact on Ukrainian economy. *Економіка і регіон. Науковий вісник Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»*. 2021. 1(80). Р. 6–14.

178. Черв'як А.В. Міжнародний досвід з контролю за діяльністю фінансово-кредитних установ як основа їх економічної безпеки. *Економіка та суспільство*. 2021. 24. С. 190–195.

179. Міжнародний валютний фонд. URL : <https://www.imf.org/ru/Publications/WEO/Issues/2021/10/12/world-economic-outlook-october-2021#Gdp> (дата звернення 29.04.2021).

180. Міжнародний валютний фонд. Policy responses to COVID-19. URL : <https://www.imf.org/en/Topics/imf-and-covid19/Policy-Responses-to-COVID-19> (дата звернення 04.05.2021).

181. The Ukrainain Government's responses to the Covid-19 pandemic. Київ: Центр Разумкова, 2021. URL : <https://razumkov.org.ua/uploads/other/The%20Ukrainain%20Government's%20Responses%20to%20the%20COVID-19%20Pandemic.pdf> (дата звернення 04.05.2021).

182. Вплив пандемії Covid-19 на місцеві фінанси. Звіт. URL : https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/716/ULEAD_COVID19_Report_29.04.2021_.pdf (дата звернення 15.05.2021).

183. Сучасні методи і засоби аналізу та контролю ризиків інформаційних систем компаній. URL: <https://www.ixbt.com/cm/informationssystem-risks012004.shtml> (дата звернення 18.05.2021).

184. Manage Risk Meet Compliance Improve Security. URL : <https://riskwatch.com/> (дата звернення 18.05.2021).

185. McAfee Risk Advisor URL : <https://bakotech.ua/product/112/> (дата звернення 18.05.2021).

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1

Погляди науковців на визначення поняття економічної безпеки
фінансово-кредитних установ

Автор	Визначення поняття
1	2
Великий економічний словник [28, с. 75]	Стан захищеності життєво важливих інтересів банку від протиправної діяльності окремих осіб й кримінальних угруповань, недобросовісної конкуренції; здатність протистояти внутрішнім і зовнішнім загрозам; можливість зберігати стабільну діяльність та розвиток згідно з цілями статуту.
Гриценко Р.[29, с. 27]	Стан, при забезпеченні якого репутація банку та його фінансова стабільність не втрачається через вплив на них негативних політичних чи макроекономічних синників, цілеспрямованих дій певних організацій чи груп осіб що базуються усередині й за межами країни.
Барановський О.І. [30, с. 13]	Стан захищеності фінансової стійкості комерційного банку, його фінансових інтересів та середовища функціонування; сукупність певних умов, які здатні попередити чи звести до мінімуму потенційно небезпечні дії чи обставини для банківського фінансового стану, у результаті чого встановленому порядку діяльності банку нічого не загрожує, зберігається його майно, інфраструктура і забезпечується досягнення банком визначених статутом цілей.
Загородній А.Г., Вознюк Г.Л. [31, с. 264]	Система заходів направлена на забезпечення захисту інтересів клієнтів, власників, керівництва й працівників банку від загроз зовнішнього й внутрішнього характеру. Ступінь захищеності відповідає здатності банку протистояти проявам прямого незаконного проникнення у приміщень банку з метою вчинення злочинних діянь, проявам недобросовісної конкуренції й намаганням нанести шкоду установі конкурентами і кримінальними структурами шляхом втручання в процес діяльності, намаганням вплинути на банк для проведення фінансових афер, відмивання коштів, незаконних переказів тощо.
Стрельбицька Л.М. [32, с. 44-45]	Спроможність забезпечити власне виживання у конкурентній боротьбі, протистояння деструктивним змінам на фінансовому ринку.
Різник Н.С., Воробйова І.А. [5, с. 185]	Стан при якому гарантованого зберігання та раціональне використання кадрових, матеріальних, фінансових, інформаційних ресурсів та цінностей, що покликано запобігти загрозам, ефективна реалізація угод, створення умов для ефективної й стабільної діяльності установи з перспективою нарощення прибутку в різних умовах.
Кириченко О.А. [33, с. 342]	Сукупність певних умов, при реалізації яких потенційно небезпечні дії чи обставини для фінансового стану банків, попереджені або зведені до рівня нездатні нанести шкоду регламентованому порядку діяльності банківської системи, збереженню та відтворенню майна, інфраструктурі та досягненню банкам статутних цілей.

1	2
Єпіфанов А.О. [34, с. 78]	Стан, що забезпечує стійкість до загроз зовнішніх і внутрішніх, збалансованість та здатність банківської установи вдало реалізувати поставлені цілі, генерувати необхідний для стійкого розвитку обсяг фінансових ресурсів.
Яременко С.М. [35, с. 140]	Стан гарантування економічного розвитку та стабільної діяльності, гарантований захист ресурсів, можливість без істотних втрат реагувати на зміни у внутрішньому та зовнішньому середовищі.
Краліч В.Р. [36, с. 8]	Стан захищеності інтересів банку від проявів несумлінної конкуренції, протизаконних діянь кримінальних угруповань чи окремих фізичних осіб; здатність протидіяти загрозам внутрішнім та зовнішнім з одночасним збереженням стабільної роботи та розвитку згідно з передбаченими статутом цілями.
Сороківська З. К. [37, с. 406]	Система заходів, спрямованих на захист та ефективне використання ресурсів, що знаходяться у розпорядженні банку з метою протидіяти загрозам його діяльності для максимального отримання прибутку.
Диба М.І., Яременко С.М. [38, с. 130]	Стан стабільної життєдіяльності, при якому реалізується мета банку та його інтереси, протидія та захист від зовнішніх та внутрішніх факторів дестабілізаторів незалежно від умов; властивість оперативно та своєчасно реагувати на всі прояви негативних тенденцій середовища діяльності банку (внутрішнє і зовнішнє) та здатність протистояти різного роду посяганням на імідж банку, його діяльність та власність; здатність створювати ефективний захист від внутрішніх і зовнішніх загроз
Штаєр О.М. [21, с. 265]	Стан найефективнішого використання інтелектуальних, фінансових та матеріальних ресурсів при яких реалізуються банківські основні інтереси, здійснюється стабільна діяльність, перспективний розвиток, фінансово-комерційний успіх, забезпечується захист кадрового та виробничого потенціалу від усіх можливих загроз та негативних чинників, спроможність забезпечити актуальність реагування на зміни внутрішньої та зовнішньої ситуації без суттєвих втрат, що надає установі на ринку банківських послуг конкурентну перевагу, яка забезпечується відповідністю потенціалу й організаційної структури банку до його стратегічних цілей.
Голобородько Ю.О. [39, с. 196]	Стан стабільної діяльності, при якому реалізуються основні інтереси установи, пріоритетні цілі, захист від зовнішніх і внутрішніх негативних факторів незалежно від умов їх функціонування. Основним вимогою до ефективності безпеки банківської діяльності є стабільність фінансового та економічного становища банку.
Зачосова Н. В. [40, с. 142]	Стан фінансових можливостей та потреб членів кредитної спілки і рівня її корпоративних ресурсів, коли досягнуто балансу між інтересами засновників та учасників спілки, звісно при обов'язковому виконанні мети створення кредитної спілки. Стан, при якому ресурси ломбарду дозволяють здійснювати рентабельну діяльність з одночасним гарантуванням їх фізичної недоторканості.

1	2
Зубок М.І., Яременко С.М. [19, с. 254]	Стан, який забезпечує стабільну діяльність банківської установи та її економічний розвиток, безпрецедентний захист ресурсів, можливість без суттєвих витрат адекватно реагувати на зовнішні та внутрішні зміни.
Дмитров С. О. [41, с. 11]	Захист фінансової стійкості, інтересів банку та обов'язково середовища його функціонування.
Соловйов В. І. [42, с. 175]	Стан, за якого забезпечується стабільність функціонування банку, його фінансова рівновага, регулярність отримання прибутку, виконання визначених цілей і завдань, можливість вдосконалення та подальшого розвитку.
Дудченко Н. В. [43, с. 68]	Стан власних, залучених та позичених ресурсів банку, які при ефективному використанні у процесі провадження банком своєї інвестиційної та фінансово-господарської діяльності, методом надання традиційних та новітніх послуг, реалізації послуг, дає можливість забезпечувати високий рівень фінансової стійкості, рентабельності, конкурентних переваг та подальшого розвитку.
Корченко А. О., Скачек Л. М., Хорошко В. О. [44, с. 8]	Захищеність від загроз внутрішнього і зовнішнього, що надає можливість надійно зберігати й ефективно використовувати фінансовий, матеріальний і кадровий потенціал.
Тарасенко І. О., Москаленко А. А. [45, с. 17]	Здатність банку до попередження, ідентифікації та протистоянню загрозам будь якого походження методом створення системи управління фінансово-економічною безпекою й забезпечення її ефективного функціонування.
Ксьондз С.М. [46, с. 121]	Стан, при якому інтереси банку є захищеними від різного роду загроз та який гарантує ефективну реалізацію фінансових ресурсів з метою збереження розвитку банку та забезпечення стійкості діяльності.
Гребенюк Н.О. [47, с. 55]	Стан банку, за якого він має можливість ефективно протистояти існуючим загрозам його діяльності, прогнозувати й уникати можливих ризиків, при цьому стратегія стійкого розвитку реалізується через безперервний рух його фінансових потоків.
Щербатих Д. В., Шпильовий Б. В. [48, с. 145]	Множина заходів, направлених на збереження прибутку незалежно від негативних факторів на економічну безпеку за різними напрямками фінансово-економічної діяльності. Запобігання явного та потенційно можливого збитку, проявляється у роботі фахівців з безпеки банку.
Гавловська Н.І., Рудніченко Є.М. [49, с. 232]	Стан при якому життєво важливі інтереси банку максимально захищені, шляхом гармонійної взаємодії суб'єктів зовнішнього середовища й оптимізації процесів внутрішньої системи і за рахунок адаптаційного механізму дає змогу ефективно розвиватися й провадити свою діяльність.

Джерело: складено автором на основі зазначених джерел

Додаток Б

Таблиця Б.1

Трактування поняття «загроза» у нормативних та наукових джерелах

Джерело	Визначення
Закон України «Про національну безпеку України» [62]	«Загрози національній безпеці України - явища, тенденції і чинники, що унеможливають чи ускладнюють або можуть унеможливити чи ускладнити реалізацію національних інтересів та збереження національних цінностей України».
Великий тлумачний словник сучасної української мови [63, с. 386]	Неминучість/можливість виникнення будь чого прикрого, небезпечного,тяжкого для будь кого; щось, що може завдати яке-небудь зло, неприємність.
Глобальна та національна безпека: словник-довідник [64, с. 54]	Загроза національній безпеці - подія, процес, інші чинники, які створюють небезпеку національним інтересам та формують потенціал (можливість) заподіяння збитку (шкоди) національним цінностям.
Предборський В.А. [65, с. 17]	Загроза у широкому сенсі – це намір будь-якого характеру, можливість здійснити фізичну, моральну, матеріальну чи будь-які іншу шкоду інтересам суспільства чи особистим.
Круш П.В., Подвігіна В.І., Сердюк Б.М. [66, с. 609]	Загроза як елемент системи економічної безпеки представляє собою сукупність діянь чи бездіяльності, а також тих чинників та умов, котрі економічну небезпеку породжують.
Мунтіян В.І. [67, с. 153]	Загроза – здатність заподіяти шкоду, вчинити фізичні, майнові чи моральні (духовних) збитки державі, особистості або суспільству.
Варналій З.С. [25, с. 21, 64]	Загроза – конкретно визначена, безпосередня форма небезпеки чи сукупність негативних умов та чинників. Під загрозами економічній безпеці країни слід розуміти потенційні чи явні діяння, котрі ускладнюють або взагалі унеможливають реалізацію стратегічних національних економічних інтересів і породжують небезпеку для політичної та соціально-економічної системи, життєзабезпечення нації, національних цінностей та кожного громадянина.
Іванюта Т.М., Заїчковський А.О. [68, с. 12]	Загрозами економічній безпеці вважаються потенційні або явні діяння, котрі ускладнюють успішну реалізацію національних економічних інтересів та спричиняють небезпеку у соціально-економічній та політичній системах, національних цінностях, життєзабезпеченні нації та окремої особи.
Дідович І.І. [69, с. 155]	Загроза – це спектр певних чинників та умов, котрі продукують небезпеку особистості та її інтересам, державі, суспільству, значно ускладнюють або взагалі унеможливають виконання національних економічних інтересів.
Бандурка О.М. [70, с. 10]	Загроза як потенційна можливість завдання шкоди суб'єктам від факторів зовнішнього та внутрішнього середовищ, себто виникнення загрози визначає потенційну дію факторів економічних утрат.
Цікановська Н.А. [71, с. 113]	Загрози - сукупність деструктивних та дестабілізуючих чинників зовнішнього середовища.

Джерело	Визначення
Романчик Т.В. [72, с. 264]	Високий рівень імовірності дійсної події, при реалізації якої стає можливим перехід небезпеки зі стану «можливість» у стан «реальна небезпека».
Рудніченко Є.М. [73, с. 192]	Загроза – це результат небезпеки, який має вигляд об'єктивізованого фактора потенційно негативного спрямування.
Жихор О.Б., Куценко Т.М. [74, с. 23]	Загрозою економічній безпеці - це сформована у суспільстві відповідні умови, котрі мають прямий чи опосередкований вплив на економічну безпеку певного суб'єкта господарювання у реальному часі чи ж у найближчому майбутньому.
Варналій З.С. [75, с. 24]	Загроза у широкому розумінні – це соціальне, природне чи техногенне явище з прогнозованими або неконтрольованими подіями, що можуть відбутися у певний момент у межах певної території та призвести до матеріальних і фінансових збитків.

Джерело: складено автором на основі зазначених джерел

Таблиця Б.2

Погляди науковців щодо визначення поняття «загроза» діяльності суб'єктів господарювання/фінансово-кредитних установ

Автор	Визначення
Мігус І. П., Лаптев С. М. [76]	Загроза характеризує у собі певну подію, яка безпосередньо впливає на діяльність суб'єкта господарювання.
Підхомний О.М., Микитюк Н.О., Вознюк І.П. [77, с. 120]	Реальні та потенційні діяння фізичних чи юридичних осіб, здатні порушити цілісний стан захищеності суб'єкта та можуть призвести у подальшому до фінансових втрат чи припинення діяльності установи.
Кириченко О. А., Кім Ю.Г. [78, с. 14]	Загроза розуміється як внутрішня та зовнішня потенційна можливість або ж реальні обставини, події, процеси чи діяння сторонніх осіб, навмисні або ненавмисні, котрі в результаті провокують виникнення втрат власного капіталу та у подальшому банкруцтва.
Орлов П.І., Духов В.Є. [79, с. 12]	Загроза розуміється через призму заподіяння потенційно можливої шкоди відповідному суб'єкту від певних чинників, що виникли у зв'язку зі специфікою діяльності та осочення установи.
Орлик О.В. [80, с. 251]	Загроза представляє собою перелік потенційних та наявних чинників та явищ, що провокують виникнення небезпеки, перепон у процесі реалізації економічних інтересів.
Козаченко Г.В., Погорелов Ю.С. [81, с. 163-164]	Загрозу діяльності підприємства пропонується розглядати як процеси та явища, що відбуваються у зовнішньому та внутрішньому середовищі його діяльності (у тому числі поведінка суб'єктів зовнішнього середовища), які за наявності певної комбінації умов та обставин у діяльності підприємства спроможні спричинити у ній зміни негативного характеру, різної локалізації та масштабу, наслідки яких переважною мірою є негативними.

Автор	Визначення
Черевко О. В., Андрієнко В. М., Напора І. Ю. [82, с. 121]	Пропонуємо під поняттям «загроза» розуміти потенційно можливу подію, яка може зашкодити діяльності банківської установи.
Котик О.В., Любовська М.М. [83, с. 113]	Загроза економічної / фінансової безпеки банку – чи то існуюче, чи то потенційно можливе явище або фактор, що створює небезпечну площину для реалізації фінансових інтересів підприємства, не дає можливості провадити установі свою діяльність на належному рівні.
Єрмошенко М. М. Горячева К. С. [84, с. 135]	Загроза – характерне явище чи чинник потенційного/наявного характеру, яке провокує небезпеку втілення фінансових проблем інтересам підприємства. Як об'єктивне явище, загроза фінансовій безпеці має форму виразу розбіжностей між фінансовими інтересами суб'єкта та середовищем.
Зубок М.І. [19, с. 18]	Загрозу діяльності суб'єкта варто характеризуват, як потенційне чи реальне діяння відповідних осіб, які можуть завдати конкретно визначеному суб'єкту матеріальної чи моральної (імідж) шкоди
Гребенюк Н.О. [85, с. 56]	Загрози фінансовій безпеці банку – це сукупність явищ та дій, при втіленні яких банку наноситься шкода фінансового та нефінансового характеру, колективна дія яких ймовірно призведе до банкрутства.

Джерело: складено автором на основі зазначених джерел

Додаток В

Таблиця В.1

Деякі класифікації загроз економічній безпеці, наявні у дослідженнях безпеки на різних рівнях економічної системи

Ознака	Види загроз
1	2
Класифікація загроз економічній безпеці держави, запропонована колективом авторів під керівн. З.С. Варналія [25, с. 64-65]	
За місцем виникнення	- внутрішні - зовнішні
За ступенем небезпеки	- особливо небезпечні - небезпечні
За можливістю здійснення	- реальні - потенційні
За масштабами здійснення	- загальнонаціональні - локальні - індивідуальні
За тривалістю дії	- тимчасові - постійні
За сферою спрямування	- виробничі - фінансові - експортно-імпортні - технологічні - інституційні - соціально-економічні та ін.
За ставленням до загроз	- об'єктивні - суб'єктивні
За характером спрямування	- прями - непрямі
Класифікація загроз фінансовій безпеці держави, запропонована О.І. Барановським [90, с. 330]	
Відношення до об'єкта (суб'єкта)	Внутрішні, зовнішні, транснаціональні, глобальні
Реальність	Наявні; ті, що формуються; потенційні; очікувані; примарні
Стійкість	Постійні, раптові, миттєві, прогнозовані
Тривалість	Тривалі, швидкоплинні
Термін дії	Довгострокові, середньострокові, короткострокові, поточні, тимчасові, постійні
Стадія	Виникаючі; затухаючі; ті, що розвиваються; ті, що загострюються
Характер впливу	Прямі, безпосередні, опосередковані, домінуючі
Зумовленість	Інспіровані загальною соціально-економічною кризою, специфічні
Ступінь небезпеки	Особливо небезпечні, небезпечні, підвищені, близькі до межі, надлишкові
Значущість	Найбільш суттєві, суттєві, малосуттєві, несуттєві
Масштаби впливу	Загальнонаціональні, локальні, індивідуальні, групові

1	2
Ставлення до загроз	Об'єктивні, суб'єктивні, об'єктивно-суб'єктивні
Характер спрямування	Прямі, непрямі
Вид	Внутрішньоекономічні, зовнішньоекономічні, соціально-політичні, технологічні, природні, управлінсько-правові, антропогенні
Повторюваність	Традиційні, нові
Ймовірність	Імовірні, малоімовірні, досить імовірні, цілком імовірні, неможливі
Характер зіткнення	Паралельні, конфронтаційні, розбіжні, спільні
Ступінь реалізації	Нереалізовані, частково реалізовані, реалізовані
Класифікація загроз економічній безпеці підприємства, запропонована Сухановою Н.В. [87]	
За причиною виникнення	- об'єктивні - суб'єктивні
За об'єктом виникнення	- персонал - майно: нематеріальні активи (технології, ноу-хау); матеріальні активи; фінансові активи - капітал: фінансовий капітал; інтелектуальний капітал
За суб'єктом виникнення	- з боку кримінальних структур; з боку конкурентів; з боку працівників; з боку власного керівництва; з боку постачальників ті інших суб'єктів ринкових відносин
За природою виникнення	- політичні загрози; економічні загрози; техногенні загрози; правові загрози; кримінальні загрози; екологічні загрози; конкурентні загрози; контрагентські загрози; соціальні загрози; адміністративні загрози; інформаційні загрози
За напрямками виникнення	- внутрішні - зовнішні
За виникненням на стадіях підприємницької діяльності	- на стадії організації підприємства; - на стадії розвитку підприємницької діяльності; - на стадії спаду підприємства.
За масштабами виникнення	- загальнонаціональні - локальні - індивідуальні
За джерелами походження	- природного походження - антропогенного походження - техногенного походження
За віддаленістю у часі	- безпосередні - близькі - далекі
За тривалістю дії	- тимчасові; довготривалі; середньотривалі; короткотривалі; постійні; разові

Продовження табл. В.1

1	2
За характером впливу на діяльність підприємства	- загрози прямого впливу - загрози опосередкованого впливу
За формою прояву	- кількісні - якісні
За сферою прояву	- загрози інвестиційній діяльності; загрози фінансовій безпеці; загрози матеріальному забезпеченню; загрози конструкторсько-технологічному забезпеченню; загрози виробничій діяльності; загрози маркетингово-збутової діяльності; загрози науково-дослідної діяльності.
За можливістю прогнозування	- передбачувані - непередбачувані
За ступенем ймовірності	- неймовірні - малоймовірні - реальні
За проявом ймовірності настання	- явні - латентні
За можливістю запобігання	- керовані - некеровані
За ступенем подолання	- відновлювальні - непоправні
За масштабами збитків	- незначні - значні - катастрофічні
За ступенем небезпеки	- небезпечні - особливо небезпечні
Класифікація загроз економічній безпеці підприємства, запропонована Дмитровою О.С. [88]	
По можливості прогнозування	- прогнозовані - непередбачені
По джерелу походження	- об'єктивні - суб'єктивні
По можливості запобігання	- форс-мажорні - передбачувані
По ймовірності настання	- явні, очевидні - латентні
По природі їх виникнення	- економічні; політичні; правові; техногенні; екологічні; конкурентні; контрагентські
По значимості або істотності збитку	- несуттєві - істотні - значні - катастрофічні
По ступеню ймовірності	- неймовірні - малоймовірні - імовірні - досить імовірні - неминучі

1	2
За ознакою їх здійснення в часі	- безпосередні - близькі - далекі
За ознакою їх здійснення у просторі	- на території підприємства - на території, що прилягає до підприємства - на території регіону - на території країни - на закордонній території
За способами здійснення	- промислове шпигунство - розкрадання - вербування і підкуп персоналу - психологічний вплив на персонал - технологічний доступ та інші
За сферою виникнення	- внутрішні - зовнішні
Класифікація загроз фінансовій безпеці, запропонована колективом авторів під керівн. З.С. Варналія [75, с. 24-25]	
За місцем виникнення	зовнішні (екзогенні), внутрішні (ендогенні)
За характером спрямування	прямі, непрямі
За ступенем суб'єктивного сприйняття	завищене або занижене уявлення про загрозу, адекватне уявлення
За причинами появи	стихійні, навмисні
За рівнем сформованості	потенційні, реальні
За ймовірністю виникнення	вірогідні, випадкові
За просторовою ознакою	особисті ризики, місцеві, локальні, регіональні, міжрегіональні, державні, міжнародні
За структурою впливу	системні, структурні, елементні
За характером перебігу	перманентні, дискретні, спорадичні
За значенням	допустимі, недопустимі
За характером	природні, антропогенні, соціальні
За повторюваністю вчинення	повторювані, затяжні
За масштабами можливих наслідків	глобальні, регіональні, національні, субрегіональні

Джерело: складено автором на основі зазначених джерел

Таблиця В.2

Деякі класифікації загроз економічній безпеці, наявні у дослідженнях безпеки банків та інших фінансових установ

Ознака	Види загроз
1	2
Класифікація загроз фінансовій безпеці банку, запропонована О.І. Барановським [30, с. 20-21]	
Характер прояву	зовнішні, внутрішні
Об'єкт зазіхань (до банку і його структурних елементів)	загрози фінансовим ресурсам, загрози інфраструктурі, персонал, інтелектуальна власність

Продовження табл. В.2

1	2
Види діяльності банку	загрози операційній і неопераційній діяльності
Особи, причетні до реалізації загроз	загрози від засновників і співробітників банку, загрози від клієнтів банку, загрози від партнерів банку, загрози від конкурентів банку, загрози від сторонніх осіб
Особливість прояву	загальні, специфічні (одиночні)
Тривалість прояву	довгострокові, середньострокові, короткострокові; поточні; тимчасові, постійні
Сутність	економічні, фінансові, адміністративні, кадрові, інформаційні, технологічні
Ступінь небезпеки	особливо небезпечні, небезпечні, підвищені, близькі до межі, надлишкові
Стадія	виникаючі, затухаючі; ті, що розвиваються; ті, що загострюються
Значущість	найбільш суттєві, суттєві, малосуттєві, несуттєві
Характер спрямування	прямі, непрямі
Повторюваність	традиційні, нові
Вірогідність	вірогідні, маловірогідні, досить вірогідні, цілком вірогідні, невірогідні
Ступінь реалізації	нереалізовані, частково реалізовані, реалізовані
Класифікація загроз економічній безпеці банку, запропонована М. І. Зубком, С. М. Яременко [19, с. 73-79]	
За походженням суб'єктів загроз	внутрішні, зовнішні
За сферою поширення та об'єктами впливу	економічні, фізичні, інтелектуальні
За об'єктами загроз	загрози персоналу, загрози фінансам, загрози матеріальним цінностям, загрози інформації банку
Класифікація загроз економічній безпеці банку, запропонована Мельник С.І. [56, с. 78-79]	
За походженням	зовнішні, внутрішні
За ймовірністю виникнення	досить вірогідні, вірогідні, маловірогідні
За видами діяльності	загрози операційній діяльності, загрози позаопераційній діяльності
За суб'єктами загроз	загрози з боку персоналу банку, загрози з боку осіб, що не є штатними працівниками банку і не пов'язані з банком будь-якими відносинами
За заподіяним збитком	матеріальний, моральний
За природою виникнення	природні або об'єктивні, штучні або суб'єктивні
За причиною появи	навмисні, ненавмисні
За ступенем тяжкості наслідків	незначний збиток, граничний збиток, значний збиток
Класифікація загроз економічній безпеці банку, запропонована Журибідою Н.Р. [91, с. 237]	
Залежно від рівневої структури й рівня управління	Мегарівня; макрорівня; мезорівня; мікрорівня
Залежно від сфери виникнення	Зовнішні; внутрішні
Залежно від форми власності	Державних банків; банків з іноземним капіталом; банків з вітчизняним капіталом

Закінчення табл. В.2

1	2
Залежно від системної значущості	Загрози системоутворюючим банкам; загрози несистемним банкам
Залежно від виду банківської діяльності	Загрози операційній діяльності; загрози фінансовій діяльності; загрози інвестиційній діяльності
Залежно від виду об'єкта	Фінансові; матеріальні; інформаційні; інтелектуальні; трудові
Залежно від тривалості впливу на об'єкт	Постійні; тимчасові
Залежно від характеру впливу	Позитивний; негативний; нейтральний
Залежно від форми прояву	Реальні; приховані; потенційні
Залежно від ступеня впливу на безпеку банківської діяльності	Значний; допустимий; мінімальний
Залежно від масштабу прояву (розповсюдження)	На рівні банківської системи; на рівні окремого банку

Джерело: складено автором на основі зазначених джерел

Додаток Г

Таблиця Г.1

Класифікація подій, що спричиняють збитки, запропонована Базельським комітетом з банківського нагляду

Категорія типу події (рівень 1)	Визначення	Категорії (рівень 2)	Приклади (рівень 3)
1	2	3	4
Внутрішнє шахрайство	Збитки внаслідок дій, здійснюваних з метою обману, незаконного привласнення власності чи в обхід законодавства, вимог регуляторних органів і політики компанії (за винятком випадків дискримінації), в які залучений принаймні один співробітник фірми	Несанкціонована діяльність	Навмисно не зареєстровані угоди. Несанкціонований тип угоди (що спричинив грошові збитки). Навмисно неправильна оцінка вартості позиції
		Крадіжка і шахрайство	Шахрайство, шахрайство за кредитом, фіктивні депозити. Крадіжка, здирицтво, розтрата, пограбування. Незаконне привласнення активів. Фальсифікація чи підробка документів. Видача фіктивних (незабезпечених) чеків. Контрабанда. Операції з чужими рахунками без відповідних повноважень, персоналія (видача себе за іншу особу) тощо. Навмисне порушення податкового законодавства/ухилення від сплати податків тощо. Інсайдерська торгівля (не з рахунку фірми).
Зовнішнє шахрайство	Збитки внаслідок дій, здійснюваних третьою особою(ми) з метою обману, незаконного привласнення власності чи вчинення в обхід законодавства	Крадіжка і шахрайство	Крадіжка, пограбування. Фальсифікація і підробка документів. Переведення в готівку фіктивних (незабезпечених) чеків.
		Безпека інформаційних систем	Збитки від несанкціонованого доступу (хакерської атаки). Крадіжка інформації (що спричинила грошові збитки).
Практика найму і безпека робочого місця	Збитки внаслідок дій, що не відповідають законодавству чи угодам про працю, охорону здоров'я і технічну безпеку, унаслідок позовів про відшкодування шкоди здоров'ю чи в результаті випадків дискримінації або невірному підходу до співробітників	Взаємовідносини зі співробітниками	Компенсації, додаткові винагороди, питання, пов'язані з припиненням найму. Організаційна діяльність із захисту прав найманих працівників.
		Безпека середовища	Загальна відповідальність (шкода здоров'ю третіх осіб тощо). Випадки порушення співробітниками правил охорони праці і техніки безпеки. Компенсації працівникам.

		Дискримінація/невірний підхід до співробітників	Будь-які випадки дискримінації.
Клієнти, продукти і ділова практика	Збитки внаслідок ненавмисних дій чи недбалості при виконанні професійних обов'язків перед конкретними клієнтами (у тому числі питання довірчих відносин і придатності тих чи інших послуг для клієнта) чи в силу природи або конкретної реалізації продукту	Придатність послуг для клієнта, розкриття інформації і довірчі взаємовідносини	Порушення довіри, порушення рекомендацій (вказівок). Довірчі відносини і ступінь придатності тих чи інших послуг для клієнта («знай свого клієнта» тощо). Порушення вимог до розкриття інформації про роздрібних клієнтів. Втручання у приватне життя (розголошення відомостей щодо приватного життя клієнта). Агресивні продажі. Надмірно активні операції з рахунком клієнта. Використання конфіденційної інформації не за призначенням. Відповідальність кредитора.
		Неналежна ділова чи ринкова практика	Антимонопольні санкції. Неналежна практика торгівлі (поведінки на ринку). Маніпулювання ринком. Інсайдерська торгівля (з рахунку фірми). Здійснення діяльності без необхідної ліцензії. Легалізація доходів, одержаних незаконним шляхом.
		Недоліки продуктів	Дефекти продуктів (відсутність авторизації тощо). Помилки в моделях.
		Відбір клієнтів, спонсорство і ризик клієнта	Неможливість чи небажання провести перевірку потенційного клієнта згідно з вимогами. Перевищення лімітів концентрації ринку на одного клієнта.
		Консультаційні послуги	Спори з приводу якості консультаційних послуг.
Шкода матеріальним активам	Збитки внаслідок псування чи втрати матеріальних активів унаслідок стихійних лих чи інших подій	Стихійні лиха та інші події	Збитки наслідок стихійних лих. Збитки від дій третіх осіб (тероризм, вандалізм).
Руйнування бізнесу і відмови систем	Збитки наслідок руйнування бізнесу чи відомств систем	Системи	Обладнання. Програмне забезпечення. Телекомунікації. Перебої чи відмови в роботі комунальних служб

Закінчення табл. Г1

Виконання, постановка і управління процесами	Збитки внаслідок помилкової обробки операцій чи помилкового управління процесами, унаслідок взаємодії з контрагентами по торговельних операціях і продавцях	Реєстрація угод, виконання і забезпечення	Викривлення у процесі спілкування. Помилки при введенні даних, підтриманні (оновленні) чи завантаженні даних. Відсутність вказівки на строки виконання операцій чи відповідальність сторін. Неправильне застосування моделі (системи). Помилки в бухгалтерському обліку чи віднесення тієї чи іншої операції не до того контрагента. Інші неправильні дії при виконанні завдань. Непостачання активів. Помилки при управлінні заставним забезпеченням. Підтримка нормативно-довідкової інформації.
		Контроль і звітність	Невиконання обов'язкових вимог щодо звітності. Неточність у звіті для зовнішніх користувачів (що спричинили збитки).
		Залучення клієнтів і документів	Відсутність дозволу клієнта чи повідомлення банку про обмеження відповідальності за операціями перед клієнтом. Відсутність чи неповні юридичні документи.
		Управління клієнтським и рахунками	Надання несанкціонованого доступу до рахунків. Неправильні записи на рахунках клієнта (що спричинили збитки). Збиток чи втрата активів, що належать клієнтові, унаслідок недбалості.
		Контрагенти по торговельних операціях	Небажані дії контрагента, що не є клієнтом. Різні спори з контрагентами, що не є клієнтами.
		Продавці і постачальники	Аутсорсинг. Спори з постачальниками.

Джерело: складено автором на основі [87]

Додаток Д

Таблиця Д.1

Аналіз діяльності фінансово-кредитних установ у 2016-2020 роках

Фінансово-кредитна установа		Період					Відхилення, 2020/2016 р	
		2016 рік	2017 рік	2018 рік	2019 рік	2020 рік	одиниць	%
Банки	Активи, млн грн	1333831	1359703	1493298	1822814	1835527	501696	138
	Надані кредити, млрд грн	1005,9	1036,7	1118,9	1033,4	960,6	-45,3	95
	Чистий прибуток/збиток, млрд грн	-159,4	-26,5	22,3	58,4	41,3	200,7	126
	К-сть банків, одиниць	82	77	75	74	73	-9	89
	К-сть підрозділів, тис одиниць	9,8	9,5	8,5	8	7,1	-2,7	72
	Кількість працюючих, тис осіб	137	135	133	133	128	-9	93
	К-сть активних карток, млн одиниць	34,1	34,9	36,9	42,2	40,4	6,3	118
	Процента ставка за кредитами, %	Фізичні особи	29,2	31,9	34,4	35,9	33,2	4
Юридичні особи		12,7	15,8	14,6	9,6	9,1	-3,6	71,6
Кредитні спілки	Активи, млн грн	2170	2218	2510	2317	2335	165	108
	Надані кредити членам КС, млрд грн	1,8	1,9	2,2	2,5	2,3	0,5	128
	Чистий прибуток/збиток, млн. грн	115,9	117,9	113,8	108,3	-382,5	-498,4	-330
	К-сть кредитних спілок	378	358	337	322	316	-62	84
	К-сть членів, тис осіб	564,1	479	456,9	428	392,1	-172	70
	Заборгованість за кредитами, млрд. грн	1907	2014	2287	2386	2101	194	110
	Частка непрацюючих кредитів, %	62	57	46	109	56	-6	-6
	Процента ставка за кредитами, %	47,7	47,7	47,7	47,7	47,7	-	-
Ломбарди	Активи, млн грн	3764	3721	4265	3867	3966	202	105
	Надані кредити, млрд грн	16,4	16,4	18,2	16,5	12,8	-3,6	78
	Нерозподілений прибуток/збиток, млн грн	409,4	415,3	504,2	589,5	677,8	268,4	166
	К-сть ломбардів, одиниць	415	359	324	302	292	-123	70
	К-сть підрозділів, тис одиниць	6194	6171	6172	6154	6143	-51	99
	Погашені кредити, млрд грн	15,9	16,1	17,84	16,6	13,1	-2,8	82
	Середньозважена річна ставка за кредитами, %	189,3	213,3	215,2	229,0	297,3	108	157
	Процента ставка за кредитами, %	205,1	206,9	213,3	215,2	229	23,9	111,65

Джерело: складено автором за даними [118]

Додаток Е

Таблиця Е.1

Показники кредитної складової безпеки банківського сектору України за 2016-2020 роки

Показники	2016 рік	2017 рік	2018 рік	2019 рік	2020 рік	Темпи приросту/ відхилення, %	
						2020/2016 рр	2020/2019 рр
Активи загальні, млн.грн.	1256299	1333831	1359703	1493298	1822841	45,10	22,07
Кредити надані, млн.грн.:	1005923	1042798	1118618	1033539	960597	-4,51	-7,06
ВВП, млн грн	2385367	2983882	3560596	3978400	4194102	75,83	5,42
-частка в активах,%	80,07	78,18	82,27	69,16	52,70	1808735	-16,46
-відношення до ВВП, %	42,2	35	31,4	25,7	22,90	-25,3	-5,7
Кредити, надані суб'єктам господарювання, млн.грн.:	847092	892900	959601	847259	749335,0 0	-11,54	-11,56
-частка в кредитах	84,2	83,5	82,2	79,5	78,01	-6,19	-1,49
-відношення до ВВП, %	35,5	29,2	25,8	20,5	17,87	-17,63	-2,63
Кредити, надані фізичним особам, млн.грн.:	157385	174448	202202	214252	199561,0 0	26,80	-6,86
-частка в кредитах, %	15,6	16,4	17,6	20	20,77	5,17	0,77
-відношення до ВВП, %	6,6	5,7	5,5	5,2	4,76	-1,84	-0,44
Частка довгострокових кредитів у загальному обсязі кредитів, %	64,9	60,1	54,2	51,3	54,50	-10,40	3,20
Частка кредитів в іноземній валюті у загальному обсязі кредитів,%	51,4	47,1	46,6	36,9	32,51	-18,89	-4,39
Частка простроченої заборгованості за кредитами, %	30,6	54,5	52,9	48,36	41,00	10,40	-7,36
Надані кредити/залучені депозити, %	131,2	123,5	128,2	102,6	67,91	-63,29	-34,69

Джерело: складено автором за даними [117,118]

Додаток Ж

Таблиця Ж.1

Динаміка доходів, витрат та фінансових результатів у банківському секторі України за 2016-2020 роки

Показники	2016 рік	2017 рік	2018 рік	2019 рік	2020 рік	Темпи приросту, % або відхилення	
						2020р. / 2016р.	2020р. / 2019р.
Доходи, млн.грн.	190691	178139	180433	244402	250171	31,19	2,36
Відсоткові доходи, млн.грн.	135807	124002	126334	154300	147743	8,79	-4,25
Частка в доходах, %	71,22	69,61	70,02	63,13	59,06	-12,16	-4,07
Комісійні доходи, млн.грн.	31362	37138	46223	62100	70640	125,24	13,75
Частка в доходах, %	16,45	20,85	25,62	25,41	28,24	11,79	2,83
Витрати, млн.грн.	350078	204545	160441	184768	210445	-39,89	13,90
Відсоткові витрати, млн.грн.	91638	70971	61882	74000	62895	-31,37	-15,01
Частка у витратах, %	26,18	34,70	38,57	40,05	29,89	3,71	-10,16
Комісійні витрати, млн.грн.	7182	9650	11910	18089	24132	236,01	33,41
Частка у витратах, %	2,05	4,72	7,42	9,79	11,47	9,42	1,68
Відрахування в резерви, млн.грн.	198310	49206	21705	11847	31037	-84,35	-1153763
Результати діяльності, млн.грн.	-159387	-26491	21700	59634	39727	124,92	-33,38
Рентабельність активів, %	-12,6	-1,94	1,67	4,35	2,44	15,04	-1,91
Рентабельність капіталу, %	-116,4	-15,96	14,3	34,18	19,22	135,62	-14,96

Джерело: складено автором за даними [118]

Додаток И

Таблиця И.1

Показники ресурсного забезпечення банківського сектору України за 2016-2020 рр.

Показники	2016 рік	2017 рік	2018 рік	2019 рік	2020 рік	Темпи приросту/відхилення,%	
						2020р. / 2016р.	2020р. / 2019р.
Пасиви загальні, млн.грн.	1256299	1333831	1359703	1493298	1822841	45,10	22,07
Власний капітал, млн.грн.	123784	161108	154960	199921	209460	69,21	29,62
Частка у пасивах, %	9,85	12,08	11,4	13,44	11,49	5,17	-1,95
Зобов'язання банків, млн.грн.	1132515	1172723	1204743	1293606	1613381	42,46	24,72
Частка у пасивах, %	90,15	87,92	88,6	88,6	88,5	-1,65	-0,1
Кошти суб'єктів господарювання, млн.грн.	369913	403955	406367	498156	646491	74,77	29,78
Частка у зобов'язаннях, %	32,66	34,45	33,73	38,51	40,01	7,35	1,50
Кошти фізичних осіб, млн.грн.	437152	478100	508457	552592	681892	55,99	23,40
Частка у зобов'язаннях, %	38,60	40,77	42,20	42,72	42,26	3,66	-0,46
Статутний капітал, млн грн	414668	495377	465532	470712	479932	15,74	1,96
Частка іноземного капіталу у статутному капіталі, %	53,6	34,3	28,3	37	38,7	-14,90	1,7
Норматив адекватності регулятивного капіталу (Н2), %	12,69	16,1	16,18	19,66	21,44	8,75	1,78

Джерело: складено автором за даними [115]

Додаток К

Таблиця К.1

Система показників оцінки фінансової складової економічної безпеки АТ «Укресімбанк»

АТ «Укресімбанк»	Рік/показник	Н1, тис.грн	Н2	Н3	Н6	Н7	Н8	Н9	Н11	Н12
	2020	15049595	23,27	16,26	84,32	19,97	153,85	0,33	0,02	0,19
	2019	11385557	15,26	9,73	110,45	26,37	353,13	0,47	0,03	0,22
	2018	10992668	12,26	9,67	116,66	32,37	192,79	0,09	0,03	0,22
	2017	10997754	14,46	18,89	141,67	27,81	99,31	0,07	0,03	0,22
	2016	7817468	9,89	6,75	154,82	10,09	14,55	0,02	0,03	0,22
	2015	2282282	2,41	-3,25	136,98	33,54	43,21	0,08	0,03	0,22
	Рік/показник	Л13-1	Л13-2	ROA	ROE	ЧПМ	ПП	Rk	Rb	Ri
	2020	2,55	0,06	-2,90	54,03	0,71	-1874,41	-54,03	-50,23	0,15
	2019	2,50	0,43	0,05	0,73	1,10	21,88	0,73	0,53	0,07
	2018	1,20	8,23	0,50	9,52	1,18	269,81	9,52	6,69	0,13
	2017	0,36	35,24	0,45	5,44	1,65	256,62	5,44	6,78	0,11
	2016	0,25	35,67	-0,06	18,23	2,02	-327,63	-18,23	-7,95	0,07
2015	0,23	36,01	-9,95	0,00	1,69	-4714,64	0,00	-110,0	0,07	

Джерело: розраховано автором

Таблиця К.2

Система показників оцінки фінансової складової економічної безпеки АТ «Райффайзен Банк Аваль»

АТ «Райффайзен Банк Аваль»	Рік/показник	Н1, тис.грн	Н2	Н3	Н6	Н7	Н8	Н9	Н11	Н12
	2020	10474033	18,04	11,91	88,40	15,12	64,82	7,20	0,80	0,84
	2019	10656405	19,36	12,15	79,55	8,17	8,17	1,53	0,80	0,84
	2018	10279801	18,88	23,07	81,52	10,95	20,88	0,50	0,80	0,84
	2017	10053046	20,64	17,69	88,00	11,20	11,20	2,27	0,80	0,84
	2016	9634759	26,82	13,73	99,14	12,62	37,53	12,82	0,80	0,84
	2015	7870757	18,91	14,12	93,25	20,56	76,41	13,30	0,80	0,84
	Рік/показник	Л13-1	Л13-2	ROA	ROE	ЧПМ	ПП	Rk	Rb	Ri
	2020	3,29	0,00	3,83	66,83	6,80	534,68	31,40	40,28	2,88
	2019	0,23	0,18	5,83	78,55	8,71	628,48	36,65	46,51	3,86
	2018	3,64	0,11	6,94	82,68	9,61	661,46	43,77	48,99	3,95
	2017	0,43	0,10	7,94	86,42	8,49	691,50	48,85	80,08	4,15
	2016	0,47	0,10	6,48	60,40	8,44	483,28	40,42	58,22	4,70
	2015	0,50	0,09	-3,42	-29,79	7,66	-238,33	-33,57	-29,98	3,87

Джерело: розраховано автором

Таблиця К.3

Система показників оцінки фінансової складової економічної безпеки АТ «Перший Український міжнародний банк»

АТ «Перший Український міжнародний банк»	Рік/показник	Н1, тис.грн	Н2	Н3	Н6	Н7	Н8	Н9	Н11	Н12
	2020	7429398	20,29	12,55	106,80	12,06	53,60	41,54	0,17	0,21
	2019	7429398	20,29	12,55	106,80	12,06	53,60	41,54	0,17	0,21
	2018	5573152	16,82	12,42	103,02	15,01	131,45	80,25	0,17	0,21
	2017	3632735	12,44	12,10	97,80	173,81	323,60	173,81	0,17	0,21
	2016	4083249	12,82	8,96	101,55	199,35	380,45	53,80	0,05	0,47
	2015	3790521	11,29	8,58	113,93	201,34	392,10	64,70	0,05	0,47
	Рік/показник	Л13-1	Л13-2	ROA	ROE	ЧПМ	ПП	Rk	Rb	Ri
	2020	1,92	0,00	3,34	50,90	9,02	657,04	25,86	30,68	1,92
	2019	1,92	0,00	4,25	68,13	9,26	618,06	25,85	31,46	2,83
	2018	0,61	0,21	4,10	59,33	8,06	542,39	31,33	30,53	2,83
	2017	0,60	1,45	1,59	21,44	6,37	196,10	14,90	12,80	1,00
	2016	0,60	1,43	0,67	8,59	4,76	78,59	7,09	5,61	7,45
	2015	0,52	1,01	-4,66	-53,19	5,70	-452,60	-47,79	-51,32	0,65

Джерело: розраховано автором

Таблиця К.4

Система показників оцінки фінансової складової економічної безпеки АТ «Полтава банк»

АТ «Полтава банк»	Рік/показник	Н1, тис.грн	Н2	Н3	Н6	Н7	Н8	Н9	Н11	Н12
	2020	652 953	40,31	31,58	102,30	20,65	80,47	16,46	0,01	0,02
	2019	621 177	35,93	25,36	99,64	18,04	69,72	24,02	0,02	0,02
	2018	552 199	35,37	27,64	90,77	18,02	89,50	27,80	0,06	0,09
	2017	486 938	33,39	20,84	79,00	20,59	99,65	30,33	2,06	2,36
	2016	393516	32,41	19,74	88,39	18,53	77,34	28,81	2,06	2,36
	2015	319790	27,3	17,27	87,11	17,57	75,99	18,6	2,08	2,36
	Рік/показник	Л13-1	Л13-2	ROA	ROE	ЧПМ	ПП	Rk	Rb	Ri
	2020	0,35	0,34	1,80	13,66	4,87	89,42	7,33	29,33	3,75
	2019	0,40	0,00	4,77	34,67	6,44	189,81	15,20	69,94	4,75
	2018	0,32	0,03	3,99	30,56	6,01	145,48	12,94	60,75	4,46
	2017	0,25	0,01	3,46	29,21	4,82	111,26	11,23	48,31	4,27
	2016	0,35	0,11	4,05	47,94	4,46	116,73	13,68	36,33	4,25
	2015	0,49	0,03	12,02	154,06	4,87	289,87	39,25	90,58	4,28

Джерело: розраховано автором

Таблиця К.5

Система показників оцінки фінансової складової економічної безпеки АТ «КБ «Земельний капітал»

АТ «КБ «Земельний капітал»	Рік/показник	Н1, тис.грн	Н2	Н3	Н6	Н7	Н8	Н9	Н11	Н12
	2020	241716	29,45	25,46	67,22	19,82	186,56	18,75	0,00	0,00
	2019	253599	39,67	35,22	80,92	15,16	120,67	22,91	0,00	0,00
	2018	236518	43,77	40,10	95,17	22,83	129,70	22,90	0,00	0,00
	2017	210265	50,43	45,52	97,91	22,09	132,89	18,00	0,00	0,00
	2016	134409	51,94	42,01	142,98	22,69	139,75	17,3	0,00	0,00
	Рік/показник	Л13-1	Л13-2	ROA	ROE	ЧПМ	ПП	Rk	Rb	Ri
	2020	0,33	0,42	-3,27	-13,08	8,13	-242,84	-12,69	-32,22	1,01
	2019	0,21	0,33	2,52	8,87	8,48	164,67	7,64	28,76	1,55
	2018	0,89	0,00	2,52	7,33	8,96	136,02	6,83	25,92	9,14
	2017	0,71	0,00	0,59	1,50	5,92	24,62	1,49	8,99	1,52
2016	0,65	0,00	0,82	1,49	6,63	14,67	1,52	5,06	3,82	

Джерело: розраховано автором

Додаток Л

Таблиця Л.1

Зведена таблиця отриманих балів за аналізом фінансової складової ЕБФКУ у відповідності до кожного банку

	Рік	H1	H2	H3	H6	H7	H8	H9	H11	H12	Л13-1	Л13-2	ROA	ROE	ЧПМ	ПП	Rk	Rb	Ri
АТ «Укресімбанк»	2020	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0	1	0	0	0	0	1
	2019	1	1	1	1	0	1	1	1	1	1	1	0	0	0	1	1	1	0
	2018	1	1	1	1	0	1	1	1	1	1	1	0	0	0	1	1	1	1
	2017	1	1	1	1	0	1	1	1	1	1	1	0	0	0	1	1	1	1
	2016	1	0	0	1	1	1	1	1	1	1	1	0	1	0	0	0	0	1
	2015	1	0	0	1	0	1	1	1	1	1	1	1	0	0	0	0	0	0
АТ "Райффайзен Банк Аваль"	2020	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
	2019	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
	2018	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
	2017	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
	2016	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
	2015	1	1	1	1	0	1	1	1	1	1	1	1	0	0	1	0	0	0
ПУМБ	2020	1	1	1	1	1	1	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0
	2019	1	1	1	1	1	1	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
	2018	1	1	1	1	1	1	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
	2017	1	1	1	1	0	1	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0
	2016	1	1	1	1	0	1	0	1	1	1	1	0	0	1	1	1	1	0
	2015	1	1	1	1	0	1	0	1	1	1	1	1	0	0	1	0	0	0
АТ «Полтава банк»	2020	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0	0	1	1	0	0	1
	2019	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
	2018	1	1	1	1	1	1	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
	2017	1	1	1	1	1	1	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
	2016	1	1	1	1	1	1	0	1	1	1	1	1	1	0	1	1	1	1
	2015	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
АТ «КБ «Земельний капітал»	2020	1	1	0	0	0	1	1	1	1	1	1	0	0	1	0	0	0	0
	2019	1	1	1	1	1	1	0	1	1	1	1	1	0	1	1	1	1	1
	2018	1	1	1	1	0	1	0	1	1	1	1	1	0	1	1	1	1	1
	2017	1	1	1	1	0	1	1	1	1	1	1	0	0	1	1	1	1	1
	2016	1	1	1	1	0	1	1	1	1	1	1	0	0	1	1	1	1	1

Джерело: розраховано автором

Додаток М

Таблиця М.1

Зведена таблиця отриманих балів за аналізом інформаційної складової ЕБФКУ у відповідності до кожного банку

	Рік	X1	X2	X3	X4	X5	X6	X7	X8
АТ «Укресімбанк»	2020	2	2	2	2	2	2	2	2
	2019	2	2	2	2	2	2	2	2
	2018	2	2	2	2	2	2	2	2
	2017	2	2	2	2	2	2	2	2
	2016	2	1	1	1	2	1	1	2
	2015	2	1	1	0	1	1	1	2
АТ "Райффайзен Банк Аваль"	2020	2	2	2	2	2	2	2	2
	2019	2	2	2	2	2	2	2	2
	2018	2	2	2	2	2	2	2	2
	2017	2	2	2	2	2	2	2	2
	2016	2	2	2	1	2	2	2	2
	2015	2	2	2	1	2	2	1	2
ПУМБ	2020	2	2	2	2	2	2	2	2
	2019	2	2	2	2	2	2	2	2
	2018	2	2	2	2	2	2	2	2
	2017	2	1	2	2	2	2	2	2
	2016	2	1	2	1	2	2	2	2
	2015	2	1	2	1	2	2	1	2
АТ «Полтава банк»	2020	2	2	2	2	2	2	2	2
	2019	2	2	2	2	2	2	2	2
	2018	2	2	2	2	2	2	2	2
	2017	2	2	2	0	2	2	0	2
	2016	2	1	1	0	1	2	0	2
	2015	2	1	1	0	1	2	0	2
АТ «КБ «Земельний капітал»	2020	0	1	0	0	0	0	0	0
	2019	0	1	0	0	0	0	0	0
	2018	0	1	0	0	0	0	0	0
	2017	0	0	0	0	0	0	0	0
	2016	0	0	0	0	0	0	0	0

X1 - наявність повної інформації на сайті ФКУ; X2 - швидкість реагування на залишену картку в банкоматі; X3 - подвійна ідентифікація користувача при входженні в особистий кабінет; X4 – наявність чат ботів у мережах месенджерів; X5 – перевірка при здійсненні операцій; X6 – запити на оновлення інформації про клієнта; X7 – можливість генерації електронного цифрового підпису; X8 – наявність в установи політики конфіденційності.

Додаток Н

Таблиця Н.1

Зведена таблиця отриманих балів за аналізом маркетингової складової ЕБФКУ у відповідності до кожного банку

	Рік	X1	X2	X3	X4	X5	X6	X7
АТ «Укрексімбанк»	2020	2	2	2	1	2	2	2
	2019	2	2	2	1	2	2	2
	2018	2	2	2	1	2	2	2
	2017	2	2	2	1	2	2	2
	2016	2	1	2	1	2	2	2
	2015	1	1	1	1	2	2	2
АТ «Райффайзен Банк Аваль»	2020	2	2	2	2	2	2	2
	2019	2	2	2	2	2	2	2
	2018	2	2	2	2	2	2	2
	2017	2	2	2	2	2	2	2
	2016	2	2	2	2	2	2	2
	2015	2	1	1	2	2	2	2
ПУМБ	2020	2	2	2	2	2	2	2
	2019	2	2	2	2	2	2	2
	2018	2	2	2	2	2	2	2
	2017	2	2	2	2	2	2	2
	2016	2	2	1	2	2	2	2
	2015	2	1	1	2	2	2	2
АТ «Полтава банк»	2020	1	0	2	1	2	2	2
	2019	1	0	2	1	2	2	2
	2018	1	0	2	1	2	2	2
	2017	1	0	1	1	2	2	2
	2016	1	0	0	1	2	2	2
	2015	1	0	0	1	2	2	2
АТ «КБ «Земельний капітал»	2020	0	0	0	0	1	0	1
	2019	1	1	1	1	1	0	1
	2018	0	0	0	0	1	0	1
	2017	0	0	0	0	1	0	1
	2016	0	0	0	0	1	0	1

X1 – наявність сторінки ФКУ у соцмережах; X2 – робота чат ботів у месенджерах; X3 – онлайн додаток; X4 – рекламна кампанія та телебаченні/в інтернеті; X5 – легкість у користуванні офіційним сайтом ФКУ; X6 – співпраця з іншими компаніями для спільного залучення клієнтів; X7 – повнота інформації на сайті.

Додаток П

Таблиця П.1

Зведена таблиця отриманих балів за аналізом кадрової складової ЕБФКУ у відповідності до кожного банку

	Рік	X1	X2	X3	X4	X5	X6
АТ «Укрексімбанк»	2020	1	2	2	2	1	1
	2019	1	2	2	2	1	1
	2018	1	1	2	2	1	1
	2017	1	1	2	2	1	1
	2016	1	2	2	2	1	1
	2015	1	2	2	2	1	1
АТ «Райффайзен Банк Аваль»	2020	1	2	2	2	2	2
	2019	1	1	2	2	2	2
	2018	1	2	2	2	2	2
	2017	2	2	2	2	1	1
	2016	2	2	2	2	1	1
	2015	2	2	2	2	1	1
ПУМБ	2020	1	2	2	2	2	2
	2019	1	1	2	2	2	2
	2018	2	2	2	2	2	2
	2017	2	2	2	2	1	1
	2016	2	2	2	2	1	1
	2015	2	2	2	2	1	1
АТ «Полтава банк»	2020	1	1	2	2	1	1
	2019	1	1	2	2	1	1
	2018	2	1	2	2	1	1
	2017	2	1	2	2	1	1
	2016	2	1	2	2	1	1
	2015	2	1	2	2	1	1
АТ «КБ «Земельний капітал»	2020	1	0	2	1	1	1
	2019	1	0	2	1	1	1
	2018	1	0	2	1	1	1
	2017	2	0	2	1	1	1
	2016	2	0	2	1	1	1

X1 – плинність кадрів; X2 – витрати установи на курси/семінари для працівників; X3 – частота зміни правління; X4 – обов'язкова вища освіта при працевлаштуванні; X5 – обов'язковий досвід роботи при працевлаштуванні; X6 – обов'язкове володіння іноземною мовою працівників.

Додаток Р

Таблиця Р.1

Очищена кореляційна матриця показників фінансової складової ЕБФКУ АТ «Укресімбанк»

	H1	H2	H3	H6	H7	H8	H9	H11	H12	Л13-1	Л13-2	ROA	ROE	ЧПМ	ПП	Rk	Rb	Ri	Рівень ЕБ
H1	1,00																		
H2	0,97	1,00																	
H3	0,88	0,85	1,00																
H6	-0,68	-0,73	-0,36	1,00															
H7	-0,25	-0,31	-0,22	-0,15	1,00														
H8	0,53	0,46	0,28	-0,62	0,29	1,00													
H9	0,53	0,59	0,25	-0,76	0,02	0,84	1,00												
H11	-0,89	-0,93	-0,75	0,88	-0,01	-0,48	-0,60	1,00											
H12	-0,54	-0,69	-0,35	0,73	0,31	0,01	-0,39	0,74	1,00										
Л13-1	0,73	0,76	0,39	-0,91	-0,03	0,80	0,93	-0,78	-0,57	1,00									
Л13-2	-0,72	-0,70	-0,35	0,91	-0,08	-0,83	-0,82	0,76	0,48	-0,96	1,00								
ROA	0,68	0,53	0,71	-0,02	-0,36	0,39	0,12	-0,30	0,16	0,23	-0,30	1,00							
ROE	0,61	0,73	0,44	-0,61	-0,51	-0,11	0,24	-0,70	-0,95	0,48	-0,42	0,06	1,00						
ЧПМ	-0,72	-0,75	-0,42	0,99	-0,22	-0,69	-0,76	0,89	0,65	-0,91	0,93	-0,11	-0,54	1,00					
ПП	0,63	0,47	0,68	0,03	-0,27	0,41	0,09	-0,25	0,26	0,19	-0,27	0,99	-0,05	-0,07	1,00				
Rk	-0,45	-0,61	-0,27	0,53	0,60	0,15	-0,31	0,55	0,94	-0,46	0,33	0,11	-0,95	0,43	0,22	1,00			
Rb	0,59	0,42	0,65	0,07	-0,24	0,41	0,07	-0,20	0,31	0,15	-0,23	0,99	-0,10	-0,03	1,00	0,27	1,00		
Ri	0,72	0,71	0,65	-0,68	0,12	0,12	0,12	-0,85	-0,66	0,42	-0,50	0,22	0,69	-0,70	0,17	-0,44	0,13	1,00	
Рівень ЕБ	0,93	0,83	0,88	-0,42	-0,24	0,56	0,39	-0,68	-0,19	0,55	-0,59	0,90	0,33	-0,50	0,87	-0,14	0,85	0,54	1,00

Джерело: розраховано автором

Таблиця Р.2

Очищена кореляційна матриця показників фінансової складової ЕБФКУ АТ «Райффайзен Банк Аваль»

	H1	H2	H3	H6	H7	H8	H9	H11	H12	Л13-1	Л13-2	ROA	ROE	ЧПМ	ПП	Rk	Rb	Ri	Рівень ЕБ
H1	1,00																		
H2	-0,08	1,00																	
H3	0,09	-0,12	1,00																
H6	-0,59	0,69	-0,32	1,00															
H7	-0,85	-0,16	-0,22	0,58	1,00														
H8	-0,66	-0,16	-0,39	0,55	0,94	1,00													
H9	-0,74	0,45	-0,50	0,90	0,77	0,78	1,00												
H11	0,22	-0,24	0,87	-0,46	-0,25	-0,27	-0,49	1,00											
H12	0,22	-0,24	0,87	-0,46	-0,25	-0,27	-0,49	1,00	1,00										
Л13-1	0,37	-0,45	0,44	-0,33	0,01	0,17	-0,31	0,68	0,68	1,00									
Л13-2	0,10	0,15	0,15	-0,41	-0,57	-0,70	-0,38	0,11	0,11	-0,55	1,00								
ROA	0,83	0,32	0,35	-0,31	-0,89	-0,83	-0,65	0,28	0,28	0,14	0,24	1,00							
ROE	0,94	0,10	0,28	-0,48	-0,90	-0,79	-0,75	0,28	0,28	0,28	0,16	0,96	1,00						
ЧПМ	0,25	0,19	0,73	-0,41	-0,64	-0,77	-0,56	0,68	0,68	-0,02	0,73	0,54	0,43	1,00					
ПП	0,94	0,10	0,28	-0,48	-0,90	-0,79	-0,75	0,28	0,28	0,28	0,16	0,96	1,00	0,43	1,00				
Rk	0,89	0,27	0,28	-0,32	-0,87	-0,77	-0,64	0,25	0,25	0,23	0,14	0,99	0,98	0,44	0,98	1,00			
Rb	0,80	0,35	0,25	-0,21	-0,82	-0,77	-0,57	0,11	0,11	0,07	0,13	0,98	0,94	0,39	0,94	0,97	1,00		
Ri	-0,24	0,79	0,27	0,39	-0,24	-0,42	0,17	0,04	0,04	-0,59	0,58	0,28	0,02	0,62	0,02	0,15	0,24	1,00	
Рівень ЕБ	0,98	-0,01	0,21	-0,53	-0,85	-0,70	-0,76	0,26	0,26	0,37	0,06	0,90	0,98	0,31	0,98	0,95	0,89	-0,15	1,00

Джерело: розраховано автором

Таблиця Р.3

Очищена кореляційна матриця показників фінансової складової ЕБФКУ АТ «Перший Український міжнародний банк»

	H1	H2	H3	H6	H7	H8	H9	H11	H12	Л13-1	Л13-2	ROA	ROE	ЧПМ	ПП	Rk	Rb	Ri	Рівень ЕБ
H1	1,00																		
H2	0,99	1,00																	
H3	0,67	0,76	1,00																
H6	0,20	0,07	-0,38	1,00															
H7	-0,91	-0,94	-0,82	-0,04	1,00														
H8	-0,96	-0,98	-0,84	-0,04	0,98	1,00													
H9	-0,60	-0,51	0,17	-0,62	0,39	0,39	1,00												
H11	0,61	0,69	0,99	-0,38	-0,77	-0,79	0,26	1,00											
H12	-0,61	-0,69	-0,99	0,38	0,77	0,79	-0,26	-1,00	1,00										
Л13-1	0,93	0,90	0,58	0,21	-0,73	-0,83	-0,52	0,52	-0,52	1,00									
Л13-2	-0,93	-0,92	-0,65	-0,35	0,95	0,94	0,57	-0,60	0,60	-0,77	1,00								
ROA	0,69	0,78	0,87	-0,53	-0,80	-0,81	-0,06	0,82	-0,82	0,56	-0,60	1,00							
ROE	0,75	0,84	0,88	-0,45	-0,85	-0,86	-0,12	0,83	-0,83	0,62	-0,67	0,99	1,00						
ЧПМ	0,92	0,94	0,85	0,12	-0,96	-0,98	-0,30	0,82	-0,82	0,82	-0,93	0,72	0,78	1,00					
ПП	0,82	0,89	0,89	-0,38	-0,89	-0,90	-0,18	0,84	-0,84	0,69	-0,72	0,98	0,98	0,83	1,00				
Rk	0,60	0,70	0,83	-0,65	-0,72	-0,72	0,03	0,79	-0,79	0,47	-0,48	0,99	0,96	0,62	0,95	1,00			
Rb	0,67	0,76	0,85	-0,58	-0,76	-0,77	-0,04	0,80	-0,80	0,55	-0,54	0,99	0,98	0,68	0,97	1,00	1,00		
Ri	-0,06	-0,04	-0,32	-0,35	0,15	0,17	-0,37	-0,40	0,40	-0,10	0,23	0,19	0,14	-0,36	0,09	0,25	0,23	1,00	
Рівень ЕБ	0,91	0,95	0,82	-0,06	-0,99	-0,97	-0,40	0,76	-0,76	0,72	-0,91	0,87	0,91	0,92	0,93	0,80	0,83	-0,01	1,00

Джерело: розраховано автором

Таблиця Р.4

Очищена кореляційна матриця показників фінансової складової ЕБФКУ АТ «Полтава банк»

	H1	H2	H3	H6	H7	H8	H9	H11	H12	Л13-1	Л13-2	ROA	ROE	ЧПМ	ПП	Rk	Rb	Ri	Рівень ЕБ
H1	1,00																		
H2	0,94	1,00																	
H3	0,92	0,94	1,00																
H6	0,70	0,68	0,74	1,00															
H7	0,42	0,56	0,38	-0,03	1,00														
H8	0,00	0,06	0,01	-0,65	0,56	1,00													
H9	-0,16	-0,15	-0,30	-0,63	-0,01	0,53	1,00												
H11	-0,88	-0,79	-0,91	-0,82	-0,01	0,23	0,31	1,00											
H12	-0,88	-0,79	-0,91	-0,82	-0,01	0,23	0,31	1,00	1,00										
Л13-1	-0,37	-0,47	-0,29	0,32	-0,67	-0,80	-0,67	0,04	0,04	1,00									
Л13-2	0,41	0,63	0,61	0,58	0,56	-0,13	-0,59	-0,33	-0,33	-0,05	1,00								
ROA	-0,74	-0,86	-0,69	-0,29	-0,66	-0,34	-0,31	0,47	0,46	0,80	-0,45	1,00							
ROE	-0,80	-0,87	-0,71	-0,31	-0,59	-0,32	-0,35	0,55	0,54	0,79	-0,34	0,99	1,00						
ЧПМ	0,56	0,30	0,41	0,43	-0,43	-0,24	0,06	-0,73	-0,73	0,08	-0,39	-0,08	-0,24	1,00					
ПП	-0,54	-0,74	-0,55	-0,11	-0,75	-0,46	-0,35	0,24	0,23	0,85	-0,51	0,96	0,90	0,20	1,00				
Rk	-0,74	-0,85	-0,68	-0,27	-0,64	-0,35	-0,35	0,47	0,46	0,81	-0,40	1,00	0,99	-0,11	0,95	1,00			
Rb	-0,42	-0,68	-0,48	-0,18	-0,74	-0,28	-0,17	0,13	0,13	0,67	-0,68	0,87	0,77	0,40	0,95	0,84	1,00		
Ri	-0,06	-0,30	-0,29	-0,13	-0,67	-0,21	0,48	-0,09	-0,08	0,13	-0,86	0,25	0,10	0,72	0,42	0,20	0,60	1,00	
Рівень ЕБ	0,62	0,43	0,41	0,00	0,17	0,44	0,44	-0,50	-0,50	-0,57	-0,38	-0,45	-0,58	0,71	-0,27	-0,49	0,03	0,49	1,00

Джерело: розраховано автором

Таблиця Р.5

Очищена кореляційна матриця показників фінансової складової ЕБФКУ АТ «КБ «Земельний капітал»

	H1	H2	H3	H6	H7	H8	H9	H11	H12	Л13-1	Л13-2	ROA	ROE	ЧПМ	ПП	Rk	Rb	Ri	Рівень ЕБ
H1	1,00																		
H2	-0,71	1,00																	
H3	-0,51	0,97	1,00																
H6	-0,94	0,84	0,68	1,00															
H7	-0,58	0,51	0,49	0,55	1,00														
H8	0,07	-0,67	-0,75	-0,36	0,11	1,00													
H9	0,71	-0,30	-0,14	-0,45	-0,48	-0,46	1,00												
H11	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	1,00											
H12	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	1,00										
Л13-1	-0,38	0,64	0,70	0,51	0,89	-0,30	-0,10	0,00	0,00	1,00									
Л13-2	0,59	-0,91	-0,92	-0,75	-0,76	0,55	0,20	0,00	0,00	-0,90	1,00								
ROA	-0,01	0,57	0,65	0,34	-0,09	-0,97	0,60	0,00	0,00	0,34	-0,52	1,00							
ROE	0,01	0,56	0,65	0,31	-0,14	-0,98	0,60	0,00	0,00	0,28	-0,49	1,00	1,00						
ЧПМ	0,66	-0,64	-0,57	-0,53	-0,40	0,04	0,84	0,00	0,00	-0,22	0,46	0,17	0,15	1,00					
ПП	0,05	0,54	0,63	0,27	-0,16	-0,98	0,62	0,00	0,00	0,28	-0,47	1,00	1,00	0,17	1,00				
Rk	-0,02	0,59	0,68	0,34	-0,10	-0,98	0,57	0,00	0,00	0,32	-0,52	1,00	1,00	0,12	1,00	1,00			
Rb	0,07	0,53	0,63	0,25	-0,15	-0,97	0,63	0,00	0,00	0,29	-0,47	0,99	1,00	0,18	1,00	1,00	1,00		
Ri	-0,06	0,27	0,33	0,28	0,52	-0,35	0,46	0,00	0,00	0,75	-0,58	0,53	0,47	0,44	0,47	0,48	0,48	1,00	
Рівень ЕБ	0,03	0,49	0,54	0,25	-0,39	-0,95	0,53	0,00	0,00	0,00	-0,29	0,92	0,94	0,07	0,94	0,94	0,93	0,17	1,00

Джерело: розраховано автором

Додаток С

Таблиця С.1

Система показників для формування похибки за моделлю Брауна АТ «Укрексімбанк»

A1	A0	Коефіцієнт дисконтування	Імовірність	Середньоквадратична похибка, S	Довірчий інтервал	Верхня межа прогнозу	Нижня межа прогнозу
0,04	0,69	0,3	2,78	0,09	0,37	4,09	1,36
0,02	0,06					4,15	1,42
0,61	0,07					4,22	1,49
6,24	4,00					4,30	1,56
0,03	0,02					4,34	1,60
						4,34	1,60
						4,36	1,63
						4,38	1,65

Джерело: розраховано автором

Таблиця С.2

Система показників для формування похибки за моделлю Брауна АТ «Райффайзен Банк Аваль»

A1	A0	Коефіцієнт дисконтування	Імовірність	Середньоквадратична похибка, S	Довірчий інтервал	Верхня межа прогнозу	Нижня межа прогнозу
0,02	0,89	0,3	2,78	0,05	0,22	4,13	1,70
0,01	0,04					4,16	1,73
0,59	0,04					4,21	1,77
5,80	4,00					4,25	1,81
0,01	0,01					4,27	1,84
						4,27	1,84
						4,29	1,85
						4,30	1,86

Джерело: розраховано автором

Таблиця С.3

Система показників для формування похибки за моделлю Брауна АТ «Перший Український міжнародний банк»

A1	A0	Коефіцієнт дисконтування	Імовірність	Середньоквадратична похибка, S	Довірчий інтервал	Верхня межа прогнозу	Нижня межа прогнозу
0,03	0,83	0,3	2,78	0,06	0,24	4,10	1,62
0,01	0,03					4,17	1,68
0,84	0,03					4,22	1,74
21,09	4,00					4,24	1,76
0,02	0,00					4,28	1,80
						4,30	1,82
						4,32	1,83
						4,34	1,85

Джерело: розраховано автором

Таблиця С.4

Система показників для формування похибки за моделлю Брауна АТ «Полтава банк»

A1	A0	Коефіцієнт дисконтування	Імовірність	Середньоквадратична похибка, S	Довірчий інтервал	Верхня межа прогнозу	Нижня межа прогнозу
0,02	0,77	0,3	2,78	0,07	0,28	4,07	1,51
0,01	0,05					4,10	1,53
0,27	0,05					4,11	1,54
1,48	4,00					4,15	1,58
0,00	0,01					4,18	1,62
						4,20	1,63
						4,21	1,64
						4,22	1,66

Джерело: розраховано автором

Таблиця С.5

Система показників для формування похибки за моделлю Брауна АТ «КБ «Земельний капітал»

A1	A0	Коефіцієнт дисконтування	Імовірність	Середньоквадратична похибка, S	Довірчий інтервал	Верхня межа прогнозу	Нижня межа прогнозу
0,05	0,27	0,3	2,78	0,2	0,88	4,20	1,56
0,04	0,16					4,25	1,51
0,30	0,17					4,37	1,38
1,70	4,00					4,48	1,27
0,05	0,12					4,55	1,21
						4,60	1,16
						4,64	1,12
						4,68	1,08

Джерело: розраховано автором

ДОДАТОК Т

Таблиця Т.1

Головні показники коронавірусної кризи у світі

Країна	Рівень ВВП у 2020 році, %	Прогноз на 2020 рік до пандемії, %	Захворюваність	Смертність
			Випадків на 1 млн осіб	
Австралія	-2,4	2,3	1114,7	35,6
Австрія	-6,6	1,7	40062,1	690,8
Бельгія	-6,4	1,3	55782,3	1685
Болгарія	-3,8	3,2	29109,5	1090,3
Велика Британія	-9,9	1,4	36771	1084,5
Греція	-8,2	2,2	13321,4	464,2
Іспанія	-11	1,8	41242,1	1087,3
Данія	-3,3	1,9	28334	224,1
Італія	-8,9	0,5	34851,2	1226,5
Латвія	-3,6	2,8	21685,9	336,7
Литва	-0,8	2,7	52145,4	659,7
Канада	-5,4	1,8	15484,3	417,6
Південна Корея	-1	2,2	1204,8	17,9
Молдова	-7,5	3,5	35899,7	740
Нідерланди	-3,8	1,6	47177,6	672,6
Німеччина	-4,9	1,2	21012,6	403,3
Польща	-2,7	3,1	34213,8	754,5
Португалія	-7,6	1,6	40569,8	677,3
Румунія	-3,9	3,5	32865,9	819,6
Словаччина	-5,2	2,7	32885,5	391,6
Угорщина	-5	3,3	33385,3	987,2
Туреччина	1,8	3	26187,8	247,6
Фінляндія	-2,9	1,5	6516,7	101,3
Франція	-8,2	1,3	39631,4	958,5
Чехія	-5,6	2,6	67108,2	1081,3
Швеція	-2,8	1,5	43308	864,1
Японія	-10,2	0,5	1864,5	26
України	-4,2	3	24854,9	440,9

Джерело: складено автором за даними [180]

ДОДАТОК У

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації у виданнях, що включені до міжнародних наукометричних баз

1. Cherviak A.V., Onyshchenko V. O., Khudolii Y. S. Peculiarities of ensuring economic bank security in terms of financial instability. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2016. 20 (1). Р. 4–12. DOI: 10.18371/FCAPTR.V1I20.72893 (Web of Science, збірник наукових праць групи А фахових видань України) (0,3 друк. арк.). *Особистий внесок: обґрунтовано актуальність використання в системі забезпечення економічної безпеки банківських установ кореляційно-регресійного аналізу з виявленням щільності зв'язку між досліджуваними елементами, що дозволяє розробити дієвий комплекс заходів (0,2 друк. арк.).*

2. Cherviak A., Onyshchenko V., Sivitska S. Construction industry in Ukraine credit analysis. *International Journal of Engineering and Technology (UAE)*. 2018. 3.2 (7). Р. 280–284. DOI: 10.14419/ijet.v7i3.2.14420 (Scopus) (0,42 друк. арк.). *Особистий внесок: досліджено роль банківського кредитування (на основі будівельної галузі), проаналізовано ризики та загрози кредитування будівельної галузі для економічної безпеки фінансово-кредитних установ (0,3 друк. арк.).*

Публікації у наукових фахових виданнях України

3. Черв'як А.В. Методика оцінювання економічної безпеки фінансово-кредитних установ. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2020. 4 (3). С. 196–201. DOI: 10.31891/2307-5740-2020-284-4(3)-36 (Index Copernicus) (0,53 друк. арк.).

4. Cherviak A.V., Onyshshenko V.O., Sivitska S.P. Covid-19 and its impact on Ukrainian economy. *Економіка і регіон*. 2021. 1(80). Р. 6–14. DOI: 10.26906/EiR.2021.1(80).2232 (Index Copernicus) (0,52 друк. арк.). *Особистий*

внесок: визначено основні аспекти впливу пандемії на рівень економічного розвитку країни у контексті забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитних установ у період економічної та соціальної нестабільності (0,4 друк. арк.).

5. Cherviak A. Mathematical forecasting models in the financial institutions' economic security system. *Економіка і регіон*. 2021. 2(81). P. 82–85. DOI: 10.26906/EiR.2021.2(81).2355 (Index Copernicus) (0,4 друк. арк.).

6. Черв'як А.В. Міжнародний досвід з контролю за діяльністю фінансово-кредитних установ як основа їх економічної безпеки. *Економіка та суспільство*. 2021. 24. DOI: 10.32782/2524-0072/2021-24-53 (Index Copernicus) URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/685/658> (0,52 друк. арк.).

В інших виданнях

7. Cherviak A., Onyshshenko S., Sivitska S., Shapovalova O. Information Systems Protection in Financial Institutions. *International Journal of Engineering and Technology (UAE)*. 2018. 4.8.(7). P. 856 – 859. DOI: 10.14419/ijet.v7i4.8.28136 (0,44 друк. арк.). *Особистий внесок: на основі оцінки розвитку інформаційного середовища діяльності фінансово-кредитних установ та виявленої тенденції до зростання кіберзагроз обґрунтовано доцільність моніторингу й аналізу інформаційної складової економічної безпеки фінансово-кредитних установ (0,3 друк. арк.).*

Тези доповідей на наукових конференціях

8. Cherviak A.V., Onyshchenko V.O., Sivitska S.P. Information technologies at protection system of economic safety of financial institutions. I Міжнародна науково-практична конференція «*TECHNOLOGY, ENGINEERING AND SCIENCE – 2018*», м. Полтава–Лондон, 24–25 жовтня 2018 р. Лондон: ПолтНТУ, 2018. С. 85–87. (0,16 друк. арк.). *Особистий внесок: доведено актуальність забезпечення необхідного рівня з захисту інформаційних технологій у системі забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитних установ (0,1 друк. арк.).*

9. Черв'як А.В. Захист інформації фінансових установ. III Всеукраїнська науково-практична конференція *«Трансформація національної моделі фінансово-кредитних відносин: виклики глобалізації та регіональні аспекти»*, м. Ужгород, 19 листопада 2018 р. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2018. С. 353–356 (0,16 друк. арк.).

10. Черв'як А.В., Онищенко В.О. Значення фінансових посередників у забезпеченні фінансової стабільності національної економіки. *Економічний розвиток держави та її соціальна стабільність*: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції, м. Полтава, 15 травня 2019 р. Полтава: Національний університет імені Юрія Кондратюка, 2019. Ч.1. С. 26–28 (0,16 друк. арк.). *Особистий внесок: на основі проведеного аналізу розвитку фінансового сектору, визначено важливість забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитних установ як складової стабільності національної економіки (0,1 друк. арк.)*.

11. Черв'як А.В., Онищенко В.О., Сівіцька С.П. Вплив діджиталізації на економіку країни. Міжнародний науковий форум *«NEW ECONOMICS – 2019»*, м. Київ, 14–15 листопада 2019 р. Київ: Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, 2019. С. 93–97. (0,2 друк. арк.). *Особистий внесок: досліджено сучасні тенденції розвитку новітніх технологій та роль діджиталізації у забезпеченні економічної безпеки фінансово-кредитних установ як складової розвитку національної економіки (0,1 друк. арк.)*.

12. Черв'як А.В. Аналіз проявів кіберзлочинності в Україні. III Міжнародна учнівсько-студентська конференція *«Молодіжна наука у контексті суспільно-економічного розвитку країни»*, м. Черкаси, 22 листопада 2019 р. Черкаси: Східноєвропейський університет економіки і менеджменту, 2019. С. 206–208 (0,11 друк. арк.).

13. Cherviak A.V., Onyshchenko V.O., Sivitska S.P. Internet services in banking innovative development. XIII Міжнародний бізнес-форум *«Проблеми та перспективи розвитку інноваційної діяльності в Україні»*, м. Київ, 20 березня 2020 р. Київ: Київський національний торговельно-економічний університет,

2020. С.162–164. (0,1 друк. арк.). *Особистий внесок: визначено роль та ризики інтернет сервісів у діяльності банківських установ та їх вплив на рівень економічної безпеки фінансово-кредитних установ (0,04 друк. арк.).*

14. Cherviak A.V., Onyshchenko V.O., Sivitska S.P. Economics' security digital component value in terms of pandemic. VI Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція з міжнародною участю «Економічна безпека: держава, регіон, підприємство», м. Полтава, 21 грудня 2020 р.-21 січня 2021 р. Полтава: Національний університет імені Юрія Кондратюка, 2021. С. 7–8. (0,1 друк. арк.). *Особистий внесок: виділено у системі складових економічної безпеки діджитал-компонент, його роль та вплив на економічну безпеку фінансово-кредитних установ в умовах пандемії (0,05 друк. арк.).*

15. Cherviak A., Onyshchenko V. The forecasting role in the financial institutions' economic security system. *11th International Conference on Engineering, Project, and Production Management*, Bialystok, 19-21 September 2021, On-line, Poland, Bialystok: Bialystok University of Technology, 2021 (0,26 друк. арк.). *Особистий внесок: визначено роль прогнозування у процесі забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитних установ (0,16 друк. арк.).*

ДОДАТОК Ф

ДОВІДКИ ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ

ПОЛТАВА-БАНК

АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО

e-mail:office@poltavabank.com

№ 001-3/1807
від 01.07.2021

ДОВІДКА

про впровадження результатів дослідження
Черв'як Анни Володимирівни
«Економічна безпека фінансово-кредитних установ»,
поданого на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 051 Економіка (05 Соціальні та поведінкові науки).

Наукові та методичні положення, що містяться у дисертаційній роботі Черв'як А.В. мають практичну цінність та були використані при вдосконаленні пріоритетних напрямів політики АТ «Полтава-банк» щодо управління його економічною безпекою.

Запропонований підхід до визначення рівня економічної безпеки банку, сформований на основі скорингового підходу, дозволив оцінити поточний стан економічної безпеки банку з виявленням проблемних аспектів у його роботі, відповідно до складових аналізу. Отримані результати прогнозування майбутнього рівня економічної безпеки банку, запропонованого автором, дозволило якісно покращити стратегію розвитку. Це дає змогу мінімізувати вплив негативних факторів на роботу АТ «Полтава-банк».

Голова правління АТ «Полтава-банк»

В.С.Персверзев

№ 43 від 06.05.2021

ДОВІДКА

про впровадження результатів дослідження

Черв'як Анни Володимирівни

«Економічна безпека фінансово-кредитних установ»,
поданого на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 051 Економіка (05 Соціальні та поведінкові науки).

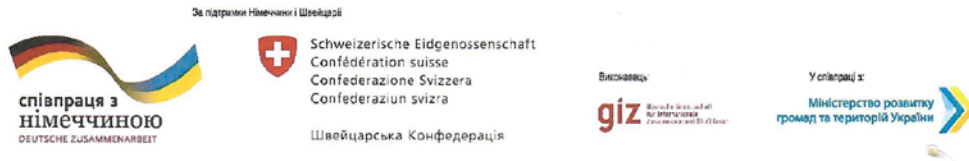
Діяльність сучасних банківських установ супроводжується посиленням впливу на них загроз зовнішнього та внутрішнього характеру. З огляду на це, пропозиції та рекомендації щодо формування механізму забезпечення економічної безпеки фінансово-кредитних установ, є актуальними для впровадження у політику діяльності АТ «Альфа-банк».

Основи забезпечення економічної безпеки банку, з позиції аналізу середовища діяльності та ідентифікації загроз функціонуванню установи, представлені у матеріалах дисертаційного дослідження Черв'як А.В., планується використовувати установою під час оптимізації стратегічного плану діяльності, посилення кадрового потенціалу та маркетингової політики, що дозволяє забезпечити збереження високого рівня ділової репутації банку й отримати ряд конкурентних переваг. Це, у свою чергу, буде сприяти зміцненню економічної безпеки АТ «Альфа-банк».

Директор відділення Полтавське №3
АТ «Альфа-банк»

Шляховий Ю.В.

17.06.2021

№ 51/06

ДОВІДКА
про наукову та практичну цінність
результатів дисертаційної роботи
Черв'як Анни Володимирівни

Науково-методичний підхід щодо оцінювання стану фінансово-кредитних установ м. Полтава та їх впливу на стан його економічної безпеки було ураховано під час розроблення Концепції інтегрованого розвитку міста «Полтава 2030» та визначення індикаторів моніторингу її реалізації.

Автором запропоновано аналітичний підхід до кількісного та якісного оцінювання діяльності фінансово-кредитних установ м. Полтава та прогнозування рівня економічної безпеки на короткостроковий та довгостроковий період.

Представляє практичну цінність підхід автора щодо визначення впливу сукупності факторів (загроз) та їх впливу на економічну стійкість фінансово-кредитних установ м. Полтава, що дає змогу більш детально виявити та оцінити перспективи їх розвитку, запропонувати заходів з забезпечення мінімізації наслідків негативного впливу зовнішніх і внутрішніх факторів.

Доктор економічних наук,

Керівник проектного офісу проекту
 «Інтегрований розвиток міст в Україні II» у м. Полтава

Ірина БРИЖАНЬ

**МІНІСТЕРСТВО
ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ПОЛТАВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА
ІМЕНІ ЮРІЯ КОНДРАТЮКА»**

Першотравневий проспект, 24, м. Полтава, Україна, 36011
Тел./факс +38 (0532) 56-98-94;
+38 (0532) 60-87-30 (приймальня)
сайт: www.nupp.edu.ua
e-mail: rector@nupp.edu.ua; kanc@nupp.edu.ua
код згідно з ЄДРПОУ 02071100

**MINISTRY OF
EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
NATIONAL UNIVERSITY
«YURI KONDRATYUK
POLTAVA POLYTECHNIC»**

Pershotravneva Avenue 24, Poltava, 36011, Ukraine
Tel./fax +38 (0532) 56-98-94;
+38 (0532) 60-87-30 (reception)
web: www.nupp.edu.ua
e-mail: rector@nupp.edu.ua; kanc@nupp.edu.ua
USREOU code 02071100

від 22.09 2021 р. № 01-10/2129

на № _____ від _____ 20__ р.

У спеціалізовану вчену раду

Про впровадження результатів
дисертаційної роботи

ДОВІДКА

Основні результати теоретичних та науково-практичних досліджень, отриманих у дисертаційній роботі Черв'як А.В. на здобуття наукового ступеня доктора філософії, використовуються у навчальному процесі Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», зокрема:

- під час розробки робочої програми та методичних матеріалів з дисципліни «Сучасні наукові дослідження у галузі економічної безпеки» та «Управління захистом комерційної таємниці в банківських і фінансових установах»;
- при підготовці завдань для практичних занять, самостійної та індивідуальної роботи студентів з дисциплін «Організація та управління фінансово-економічною безпекою банківських та фінансових установ» та «Аналіз банківської діяльності»;
- при розробленні методичних рекомендацій до написання курсових робіт з дисципліни «Банківська система»;
- при підготовці студентів до участі у науково-практичних конференціях та семінарах.

Проректор з наукової та
міжнародної роботи

Світлана СІВІЦЬКА

Директор департаменту організації
навчального процесу, акредитації
та ліцензування

Олег МАКСИМЕНКО